

PERCEPCIJA I PSIHOLINGVISTIKA

DISTRIBUCIJA ODGOVORA PRI PROCENI SVETLINE KAO DIMENZIJE BOJE

Sunčica Zdravković, Petar Milin

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu,
Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

Pretpostavka o normalnom distribuiranju fenomena jedna je od najprisutnijih u psihologiji, a važna je jer se nad normalno distribuiranim podacima mogu primenjivati različite statističke tehnike. U percepciji ispitujemo fenomene za koje nije nužno očekivati da je pretpostavka o normalnosti ispunjena, zato svaki ispitanik prolazi istu test situaciju veliki broj puta, a u statističkoj analizi se koristi srednja vrednost svih merenja. Prema centralnoj teoremi, bez obzira kakva je sirova distribucija, srednje vrednosti će uvek težiti da se distribuiraju normalno.

Pri merenju svetline, gde se stimulusi ne prezentuju na računaru, već koristimo prave objekte, pod realnim osvetljenjem obično nema smisla ispitaniku prikazivati isti objekat mnogo puta. Identitet objekta je sačuvan i ispitanik daje identične procene pri sukcesivnom izlaganju. Posledica je da se većina analiza ne radi nad srednjim vrednostima već sirovim procenama.

U ovom istraživanju smo testirali distribucije odgovora dobijene pri ovakvim pojedinačnom izlaganju stimulusa.

Kao stimulus je korišćen simultani kontrast, poznata iluzija koju čine dva identična siva kvadrata stavljeni na različite pozadine, crnu i belu. Sivi kvadrat na crnoj pozadini izgleda svetlije.

U eksperimentu je učestvovao 61 ispitanik. Eksperiment je izveden u specijalno kontrolisanim uslovima (reflektanse meta: 15.6%; luminanse: 1.2; vizuelni ugao: 2.67°; udaljenost: 150 cm; jedan izvor svetlosti: 220V, 60W, iznad glave ispitanika). Svaki ispitanik je procenjivao obe mete, redosled procene je bio randomiziran, a vreme neograničeno. Procena je vršena pomoću Mansel skale, standardizovanog 16-stepenog instrumenta za merenje svetline.

Dobijeni rezultati pokazuju standardni efekat iluzije (1.3 Mansel intervala). Ovakva replikacija je dozvolila da naš skup podataka smatramo reprezentativnim i da nad njim uradimo testove za distribuciju.

Testirali smo tri moguće distribucije: normalnu, lognormalnu i Laplasovu, koristeći Cramer-von Mises (W^2), Watson (U^2), Anderson-Darling (A^2), Kolmogorov-Smirnov (D) i Kuiper (V) testove. Svi testovi su pokazali vrednosti iznad kritičnih tako da nisu favorizovali ni jednu od tri distribucije.

Moglo se pretpostaviti da neka nova distribucija, koja nije uključena u testiranje, bolje modeluje procene svetline, međutim želeli smo da se zadržimo na ove tri distribucije zbog njihove česte primene u psihologiji (normalna), percepciji (lognormalna) i važnosti za statističke tehnike (Laplasova).

Sledeći način da se proverí raspodela uključivao je primenu Bajesove teoreme. Distribucije su testirane u parovima s pretpostavkom da svaka ima jednaku šansu da bude odgovarajuća apriori distribucija (tj. prior). Rezultati su pokazali da je normalna favorizovana u odnosu na Laplasovu ($L=5.1164$) i lognormalnu ($L=332.7950$), dok je Laplasova favorizovana u odnosu na lognormalnu ($L=327.6847$).

Dodatno, urađen je i Kolmogorov-Smirnov (bootstrapping) sa 1000 replikacija između empirijski dobijenih i slučajno generisanih uzoraka, sa

4 EMPIRIJSKA ISTRAŽIVANJA U PSIHOLOGIJI

empirijskim parametrima (aritmetička sredina ili medijana i standardna ili apsolutna devijacija – zavisno od testirane distribucije). Rezultati pokazuju da bi normalna ($p = 0.213$) i Lapalasova ($p = 0.158$) mogle biti adekvatne distribucije, ali lognormalna nije odgovarajuća ($p = 0.001$). Ovi rezultati su u skladu sa predhodnom analizom.

Ovaj rad je pomognut sredstvima Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine Republike Srbije, projekat br. D-149039.

ZAVISNOST OPAŽANJA PRAVCA NA SLIKAMA OD POLOŽAJA TAČKE GLEDIŠTA POSMATRAČA

Dejan Todorović, Vasilije Gvozdenović

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

Fotografije i realistične slike su dvodimenzionalni prikazi koji predočavaju trodimenzionalne scene. Poznato je da neki aspekti opažene geometrijske strukture scene prikazane na slici zavise od položaja tačke gledišta posmatrača. U ranijim radovima, saopštenim na Empirijskim istraživanjima u psihologiji 2006, prikazali smo rezultate dva eksperimenta koja su kao stimulus koristila reklamni pano koji je predstavljao sliku automobila na ulici, a zadatak subjekata je bio da procene pravac ulice. U oba eksperimenta slika je bila statična, a subjekti su zauzimali različite udaljenosti i uglove posmatranja u odnosu na nju, čime se menjala projekcija slike u odnosu na posmatrača. U sadašnjem istraživanju ispitivali smo da li se efekt položaja tačke gledišta na procenu pravca može pokazati ako se koristi drugačiji postupak. Naime, subjekti su posmatrali slike na kompjuterskom ekranu, pri čemu su njihova tačka gledišta i položaj ekrana bili konstantni, a prikazane slike su predstavljale različite projekcije iste scene, sa različitim tačkama gledišta. Koristili smo kompjuterski program za trodimenzionalnu simulaciju Maya 7, pomoću koga smo konstruisali salu na čijem zidu je postavljena ista slika koju smo upotreбили u ranijim eksperimentima; koristili smo dve verzije slike, original i njegovu sliku u ogledalu. Manipulacija tačke gledišta je izvršena tako što je sedam simuliranih fotografskih kamera snimilo istu scenu (sala sa slikom na zidu), sa istog rastojanja, pod uglovima od 22.5, 45, 67.5, 90, 112.5, 135 i 157.5 stepeni u odnosu na zid, čime je generisano 14 stimulusa. U svrhu procene pravca, na podu simulirane sale je postavljeno 11 kegli u polukružnom rasporedu, čiji je ugao u odnosu na vertikalnu središnju osu slike iznosio od 15 do 165 stepeni, sa stopom rasta od 15 stepeni. Subjektima su slike prikazivane na kompjuterskom ekranu (svaka po pet puta, randomiziranim poretkom), a njihov zadatak je bio da odgovore kojim bi se pravcem kretao automobil u sali, tako što bi procenili u koju bi keglu automobil prilikom vožnje udario odn. između koje dve kegle bi prošao. Rezultati su bili u saglasnosti sa prethodnim eksperimentima. Opaženi pravac kretanja automobila se pravilno menjao u zavisnosti od promene položaja tačke gledišta, u dobrom skladu sa teoretskim predikcijama na osnovu geometrijske analize, zasnovane na pravilima linearne perspektive. Dobijena su i izvesnana odstupanja u odnosu na predikciju, verovatno zbog toga što trodimenzionalna strukture opažene scene ne zavisi samo od perspektivne konstrukcije njene slike, već i od ostalih vizuelnih pokazatelja dubine.

MENTALNA EKSPLOKACIJA DISTANCE

Radmila Stojanović, Sunčica ZdravkovićLaboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu,
Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

Pri povećanju distance između zamišljenih lokacija raste i vreme potrebno da se mentalno "pređe" ta distanca. Ovo povećanje u vremenu reakcije je poznato kao efekat simboličke distance (ESD) i u našem istraživanju je testiran na dva načina: na distancama na izmišljenoj mapi i na distancama između realnih gradskih lokaliteta. Izmišljena mapa koju smo koristili u istraživanju je prikazivala deo gradskog bloka i na njoj je bilo ucrtano nekoliko specifičnih objekata (na primer pošta, bolnica) čiji je raspored ispitanik memorisao. Zadatak ispitanika je bio da zamišlja kako prelazi distance između zadatih lokacija sa mape. Dobijen je linearni odnos između distance koju je ispitanik zamišljao da prelazi i vremena koje mu je za to bilo potrebno, što je standardni nalaz za ESD. Pri rešavanju našeg zadatka ispitanici su u proseku "prelazili" 1.7cm/sek.

U drugom delu istraživanja ispitanici su zamišljali da prelaze distance definisane realnim lokalitetima u svom gradu. I u ovom slučaju je dobijen linearni odnos između vremena i distance. Nalaz pokazuje da je ESD moguće dobiti i na materijalu sa kojim ispitanici imaju realno, motorno iskustvo, a ne samo na izmišljenim mapama, kao što je opisano u literaturi. Razlika pri mentalnom skeniranju ove dve vrste prostora je u brzini: u slučaju realnih lokacija ispitanici se mentalno "kreću" hiljadu puta brže, odnosno u proseku su "prelazili" 18m/sek. Radi boljeg uvida u specifičnosti ESD sa realnim lokacijama, elementi mape su bili postavljeni tako, da njihove međusobne relacije i odnosi budu proporcionalni relacijama lokacija u pravom prostoru. Rezultati pokazuju da iako kod oba tipa zadatka vreme raste sa distancom ($F=25.44$, $p=.001$), kod realnih distanci postoji veći priraštaj u vremenu reakcije ($F=198.55$, $p=.001$). Neki autori tvrde da pri mentalnom skeniranju razdaljina nije presudan faktor već da je to zasićenost prostora sadržajem. Ovaj faktor smo testirali držeći zasićenost konstantnom, a varirajući distancu. Međutim, vreme mentalnog skeniranja se kod svih ispitanika razlikovalo, potvrđujući da je razdaljina, a ne zasićenost presudan faktor.

Na oba tipa zadatka smo dobili razlike između muških i ženskih ispitanika ($F=44.78$, $p=.001$): muški ispitanici imaju znatno duža vremena reakcije. Pri tom, razlika se ispoljava na drugačiji način u dva tipa zadatka (interakcija: $F=26.56$, $p=.001$). Na zadatku s mapama rezultati za oba pola su paralelni i distribuiraju se na sličan način (muškarci: $y = 0.0464x + 3.6441$, $R^2 = 0.959$, žene: $y = 0.0247x + 2.9223$, $R^2 = 0.788$) sugerišući da ne postoje razlike u samom procesiranju materijala, niti u brzini procesiranja. Razlike se javljaju u pretprocesiranju materijala (tj. razlika u interceptu). Muškim ispitanicima treba više vremena da počnu sam zadatak, odnosno da generišu mapu. Kad su u pitanju realne distance, oba pola imaju gotovo identičan intercept ali dolazi do razlike u nagibu funkcije (muškarci: $y = 0.083x + 6.0404$, $R^2 = 0.989$, žene: $y = 0.0269x + 6.8982$, $R^2 = 0.957$). Ovaj nalaz sugerise razliku u samom procesiranju materijala.

Celo ovo istraživanje govori u prilog hipoteze da se manipulacija objektima na mentalnom planu odvija analogno manipulaciji realnim objektima. Naš zadatak sa realnim distancama se može shvatiti i kao međukorak između ESD i manipulacije u realnom svetu. Podaci koje smo dobili na ovom zadatku odgovaraju takvoj interpretaciji.

Ovaj rad je pomognut sredstvima Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine Republike Srbije, projekat br. D-149039.

EFEKTI PROMENE POLOŽAJA GLAVE NA GEOMETRIJU
VIZUELNOG PROSTORA**Oliver Tošković**Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd;
Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica

Luneburg je pokazao je da se perceptivni prostor može opisati kao jedan od Rimanovih prostora, tj da ima svoju konstantnu zakrivljenost pri opažanju paralelnosti. Takođe, naši raniji radovi su pokazali da postoji i specifičan elipsoidni oblik perceptivnog prostora pri opažanju udaljenosti. Naime, udaljenost se različito procenjuje prema horizontu i zenitu, tako da ispitanici kraće distance prema zenitu izjednačuju sa dužim distancama prema horizontu. Ostalo je, međutim, nejasno da li je razlika u proceni udaljenosti prema horizontu i zenitu posledica promene položaja očiju, glave ili tela. Naredni eksperimenti su pokazali da se oblik opaženog prostora pri proceni daljine menja, ako ispitanici pomeraju samo oči. Ako se daljina na različitim pravcima (od horizonta ka zenitu) procenjuje samo pomeranjem očiju (ne glave i tela), opažene distance se najpre skraćuju u odnosu na standard, a zatim naglo povećavaju.

Cilj ovog istraživanja bio je da se proveri da li je elipsoidni oblik perceptivnog prostora posledica promene položaja glave. U eksperimentu je učestvovalo 15 ispitanika, čiji je zadatak bio da, pomerajući samo glavu, ujednače udaljenost tri stimulusa u odnosu na sebe, dajući naloge eksperimentatoru (bliže-dalje). Ispitanici su procenjivali udaljenost sedeći na podu, leđima prislonjenim uz naslonjač, sa posebnim naočarima na očima, čime se onemogućava pomeranje očiju i tela. Na naočarima su ostavljeni samo prerezi paralelni horizontalnoj osi glave, širine 1mm (dozvoljavaju pomeranje očiju po horizontalnoj ravni glave, ali ne po vertikalnoj). Oko glave ispitanika nalazio se pravougaoni okvir koji je onemogućavao pomeranje glave u pravcu levo-desno. Postojale su tri standardne udaljenosti za procenu - 3, 4 i 5 metara i tri pravca procene – prema horizontu, pod uglom od 24.26 stepeni u odnosu na horizont (u daljem tekstu „kosi“ pravac) i prema zenitu. Stimulusi su bili blago osvetljeni, pravougaonog oblika, veličine 7 x 5 centimetara. Ispitivanje je izvedeno u mračnoj sali (uniformno redukovana distribucija znakova dubine).

Rezultati su pokazali da postoji glavni efekat pravca procene ($F(2, 28)=21.678$, $p<0.01$) i udaljenosti standarda ($F(2, 28)=70.48$, $p<0.01$), ali da ne postoji njihova interakcija ($F(4, 56)=0.954$, $p=0.44$). Dakle, na svim ispitivanim udaljenostima postoji razlika u opaženoj daljini na tri različita pravca procene. Naknadni testovi (Sheffe) su pokazali da statistički značajne razlike postoje između procena prema horizontu i prema zenitu, kosih i prema zenitu, ali ne i između procena prema horizontu i kosih. Prosečne procene daljine su veće za pravac prema horizontu i kosi pravac, a manje za pravac prema zenitu. Preko b pondera regresione jednačine dobijen je odnos procena po pojedinim pravcima. Odnos pravca prema horizontu i kosog pravca iznosi 0.996, odnos pravca prema horizontu i zenitu 0.78, a kosog i pravca prema zenitu 0.87.

Pomenuti rezultati govore da se perceptivni prostor pomeranjem glave od horizonta ka zenitu izdužuje (fizički kraće distance prema zenitu se izjednačavaju

sa fizički dužim distancama po ostalim pravcima procene – prema horizontu i pod uglom od 24.26 stepeni u odnosu na horizont). Ovaj nalaz se slaže sa ranijim istraživanjem u kome je dobijeno da je perceptivni prostor komprimovan prema horizontu a izdužen prema zenitu. Prema tome, dobijeni nalazi u ovom eksperimentu ukazuju da je pomeranje glave, tačnije, informacije iz mišića vrata i vestibularog aparata verovatno uzrok elipsoidnom modelu prostora dobijenom u ranijim istraživanjima.

PREGNANTNOST KOGNITIVNIH MAPA

Oliver Tošković, Marina Dogandžić, Tijana Todić, Marina Minić, Marko Marjanović

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd;
Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica

Pokazano je da su životinje u mogućnosti da, u situaciji učenja lavirinta, u svom kognitivnom sistemu reprezentuju prostorne odnose. Tolman uvodi pojam kognitivne mape, kojim označava predstave prostornih odnosa kod eksperimentalnih životinja. Možemo postaviti pitanje, u kojoj meri kognitivne mape kod ljudi odgovaraju realnim, fizičkim odnosima? Iz radova geštaltista znamo da u percepciji postoji tendencija ka pregnantnosti. Naime, pokazano je da ispitanici uglove koji fizički nisu pravi (90 stepeni) opažaju kao da su potpuno pravi (Werthajmer, prema Kofka, 1935). Možemo postaviti pitanje, da li i kognitivne mape kod ljudi pokazuju tendenciju ka pravilnim formama?

Cilj ovog rada je bio da se proverí da li ljudi predstavljaju prostorne odnose na takav način da ih čine što pravilnijim, to jest da oni budu što sličniji pravilnim geometrijskim oblicima. U eksperimentu je učestvovalo 40 ispitanika, oba pola, uzrasta od 18 do 32 godine, iz dva grada (Kosovske Mitrovice i Kraljeva). Svi ispitanici su proveli u gradovima u kojima žive bar 2 godine, da bi imali relativno dobre predstave prostornih odnosa u tim gradovima. Zadatak ispitanika je bio da, na praznom listu papira, nacrtaju nekoliko ulica unapred odabranih. Zadate ulice su birane na takav način da na geografskoj mapi čine zatvorenu, relativno nepravilnu formu. Na mapi Kraljeva odabrano je dva puta po četiri ulice koje čine dva trapeza, sa sledećim vrednostima uglova $\alpha = 90$, $\beta = 90$, $\gamma = 118$, $\delta = 62$ (uglovi su na oba trapeza bili identični). Na mapi Kosovske Mitrovice odabrane su četiri ulice koje čine trapez (sa uglovima $\alpha = 78$, $\beta = 92$, $\gamma = 101$, $\delta = 89$) i pet ulica koje čine petougao (sa uglovima $\alpha = 91$, $\beta = 87$, $\gamma = 138$, $\delta = 136$, $\epsilon = 88$).

Kod četvorougaoih struktura, rezultati su pokazali da, za uglove koji su blizu 90 stepeni na geografskoj mapi, nema statistički značajne razlike između njihovog intenziteta na mapi i na crtežu ispitanika ($t(19)=1$, $p>0.05$; $t(19)=0.27$, $p>0.05$; $t(19)=1$, $p>0.05$; $t(19)=-1.45$, $p>0.05$; $t(19)=0.67$, $p>0.05$; $t(19)=0.57$, $p>0.05$). Za uglove koji su veći ili manji od 90 stepeni na geografskoj mapi, postoji statistički značajno odstupanje crteža ispitanika od uglova na samoj mapi. Tupe uglove na mapi ispitanici su na svojim crtežima smanjivali, tj približavali pravom uglu ($t(19)=-7.31$, $p<0.01$; $t(19)=-4.59$, $p<0.01$; $t(19)=-6.2$, $p<0.01$), dok su oštre uglove na mapi na svojim crtežima povećavali i takođe ih približavali pravom uglu ($t(19)=7.34$, $p<0.01$; $t(19)=6.56$, $p<0.01$; $t(19)=3.74$, $p<0.01$). Kod petougaoe forme, 45% ispitanika je nacrtalo četvorougao, 40% petougao, a preostalih 5% je nacrtalo šestougao. Jedan ugao koji je sličan pravom (87 stepeni) je blago povećan ($t(18)=3.67$, $p<0.01$) i jedan tup ugao je smanjen ($t(18)=-5.51$, $p<0.01$). Za

preostala dva ugla koji su blizu 90 stepeni i jedan tupi ugao nije bilo statistički značajnih odstupanja na crtežima ($t(19)=-0.96$, $p>0.05$; $t(15)=-0.94$, $p>0.05$; $t(15)=0.3$, $p>0.05$).

Ispitanici pokazuju jasnu tendenciju ka predavljanju četvorougaoih geografskih struktura kao pravilnih paraleloipeda, što govori u prilog hipotezi da kognitivne mape teže pregnantnosti. Podatak da je gotovo polovina ispitanika petougao nu formu predstavila kao četvorugaonu, takode, može govoriti u prilog tome da kognitivne mape teže pregnantnosti i jednostavnosti. Promene intenziteta uglova u petougao noj formi ne ukazuju na jasnu tendenciju ka pravilnijoj formi (pravilni petougao).

Literatura:

Koffka, K. 1935. Principles of Gestalt Psychology. Routledge & Kegan Paul LTD: London

KOGNITIVNA OBRADA ALOMORFIJE

Tamara Jovanović, Petar Milin

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu

Cilj ovog istraživanja bio je utvrđivanje kognitivnog statusa alomorfije u srpskom jeziku. Alomorfija, pored alofonije, predavlja najpoznatiji i najčešći od takozvanih alofenomena, u koje još spadaju i alohronija, alokinija, alosemija itd. Svi alo-fenomeni se definišu kao uočljive varijacije u formi odgovarajuće jezičke jedinice (foneme, morfeme, sememe itd.), koje ne utiče na njenu funkciju u jeziku (cf. Crystal, 1985). Tipičan primer alomorfije u srpskom jeziku predavljuju varijacije nastavaka za instrumental jednine, imenica muškog i srednjeg roda: konj-em ali prst-om, mlek-om ali cveć-em. U ovom istraživanju je postavljeno pitanje da li i na koji način ove varijacije u formi utiču na kognitivnu obradu reči srpskog jezika.

Analiza Frekvencijskog rečnika savremenog srpskog jezika (Kostić, Đ., 1999) pokazala je da postoji povezanost između fonološke strukture osnove imenica muškog roda i nastavka za instrumental jednine. U zavisnosti od završnog konsonanta osnove, imenice se javljaju isključivo sa nastavkom "-om", isključivo sa nastavkom "-em", ili sa oba nastavka (npr. kurs-om i kurs-em). Za prikazivanje u eksperimentu odabrane su imenice čiji završni konsonant osnove dozvoljava primenu oba nastavka. U zadatku leksičke odluke prikazano je 100 imenica muškog roda i 100 pseudoimenica. Imenice su prikazane u instrumentalu jednine. Mogući nastavci ("-om" ili "-em") su kontrabalansirani u dva eksperimentalna bloka, tako da je, unutar bloka, polovina reči bila praćena jednim, a polovina drugim nastavkom. U drugom bloku nastavci su bili zamenjeni. Diskretni prediktori – faktori u eksperimentu su bili poslednji konsonant osnove (10 nivoa: c, č, j, lj, nj, r, s, š, t, ž) i nastavak (2 nivoa: -om, -em). Pored toga, kao kontinuirani prediktori – kovarijable uvedeni su još i broj slogova, frekvenca oblika i frekvenca odrednice. Uzorak ispitanika je sačinjavalo 46 studenata druge godine psihologije, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Novom Sadu. Ispitanici su, po slučajnom principu, raspoređeni u jedan od dva eksperimentalna bloka. Rezultati analize mešoviti h modela su pokazali da pored značajnih efekata, broja slogova

($F(1, 171) = 19.401$; $p < 0.001$) i frekvence oblika reči ($F(1, 171) = 9.940$; $p = 0.002$), kao i marginalno značajnog efekta nastavka, odnosno sufiksa ($F(1, 171) = 3.675$, $p = 0.057$), postoji i statistički značajan efekat poslednjeg konsonanta osnove ($F(9, 171) = 2.222$; $p = 0.023$). U istraživanju je pokazano da alomorfija

jeste kognitivno relevantan fenomen, relativno velike kompleksnosti. Efekti frekvence oblika reči i dužine reči su u literaturi dobro poznati (cf. Kostić, A., 2006) i u ovom istraživanju su samo potvrđeni. Najzanimljiviji nalaz je uticaj poslednjeg konsonanta osnove na brzinu obrade vizuelno prikazane reči. Neke dopunske analize pokazuju da entropija distribucije verovatnoća nastavaka "-om" i "-em" za dati konsonant umereno visoko i značajno korelira sa prosečnim vremenom reakcije za taj konsonant. Na osnovu ovog eksperimenta planirana je serija istraživanja u kojima bi trebalo potvrditi dobijene nalaze i produbiti razumevanje fenomena alomorfije.

Kostić, A. (2006). Kognitivna psihologija. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Kostić, Đ. (1999). Frekvencijski rečnik savremenog srpskog jezika. Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora i Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Beograd.

Kristal, D. (1999). Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike. Drugo izdanje. Nolit, Beograd.

EFEKAT ORTOGRAFSKOG SUSEDSTVA REČI U SRPSKOM JEZIKU

Marija Pižurica i Petar Milin

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu i

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Beogradu

Osnovni cilj ovog istraživanja je bio ispitivanje efekata ortografskog susedstva reči u srpskom jeziku. Pri tom, pošlo se od standardne definicije po kojoj ortografsko susedstvo reči predstavlja broj reči koje mogu nastati promenom samo jednog slova u reči čiji broj suseda određujemo (Coltheart, Davelaar, Jonasson & Besner, 1977). Pregledom rezultata prethodnih istraživanja, konstatovano je da ortografsko susedstvo ne daje stabilne efekte i da se, uopšte, nalazi različitih istraživanja bitno razlikuju, u zavisnosti od eksperimentalnih uslova i drugih činilaca. Štaviše, u jednom novijem istraživanju konstatovano je da bi i sama ortografija jezika mogla biti moderator efekata ortografskog susedstva (Carreiras, Perea & Grainger, 1997). Zbog toga se rezultati istraživanja ortografskog susedstva u srpskom jeziku mogu smatrati podesnim za poređenje sa prethodnim rezultatima dobijenim za engleski jezik, jer se prvi odlikuje plitkom, a drugi dubokom ortografijom. Fenomen veličine susedstva reči je razmatran u okviru dve eksperimentalne paradigme: zadatak leksičke odluke i zadatak izgovaranja reči. Stimulusi su odabrani tako da uticaji njihovih fonoloških i morfoloških (gramatičkih) karakteristika budu u potpunosti stavljeni pod kontrolu: konačna lista reči se isključivo sastojala od trografemskih imenica muškog roda u nominativu jednine. Povrh toga, kontrolisana je i učestalost odabranih reči, na taj način što su one bile, ili niskofrekventne ($f < 20$), ili visokofrekventne ($100 < f < 1500$). Pored eksperimentalne paradigme i učestalosti reči-mete, dva ključna faktora (nezavisne varijable) u istraživanju su bili broj i učestalost ortografskih suseda, što predstavlja uobičajeni način kvantifikacije susedstva reči. Uzorak ispitanika je činilo 67 studenata prve i druge godine psihologije, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Novom Sadu.

Dobijeni rezultati ne potvrđuju efekat ortografskog susedstva reči, bez obzira da li se ortografsko susedstvo iskazivalo kao broj ili kao učestalost susednih reči. U dopunskim analizama broj i učestalost ortografskih suseda kombinovani su u jedan pokazatelj - entropiju susednih reči. Međutim, ni za ovakav način iskazivanja ortografskog susedstva nisu dobijeni značajni efekti. Konačno, kada je ortografsko susedstvo razloženo s obzirom na poziciju grafema po kom se susedi razlikuju od reči-mete, dobijena su dva značajna efekta ortografskog susedstva: inhibitorni efekat suseda sa razlikom na prvom slovu ($F(1, 63) = 6.28$; $p = 0.015$) i facilitatorni efekat suseda sa razlikom na drugom slovu ($F(1, 63) = 4.39$; $p = 0.040$). Kada se sumiraju dobijeni rezultati, moguće je konstatovati da će obradu neke reči otežavati reči koje se sa njom rimuju i olakšavati reči koje se od nje razlikuju u vokalu nosiocu sloga i zvučnosti. Rezultati istraživanja efekata ortografskog susedstva reči u srpskom jeziku potvrđuju nestabilnost i kompleksnost ovog fenomena. Takođe, potvrđena je i ranija pretpostavka da ortografija jezika utiče na ispoljavanje efekata ortografskog susedstva reči (Carreiras, Perea & Grainger, 1997).

Carreiras, M., Perea, M., and Grainger, J. (1997). Effects of orthographic neighborhood in visual word recognition: Cross-task comparisons. *Journal of experimental psychology: Learning, memory and cognition*, 23, 857-871.
 Coltheart, M., Davelaar, E., Jonasson, J.T., and Besner, D. (1977). Access to the internal lexicon. In S. Dornic (Ed.), *Attention and performance VI* (pp.535-555). New York: Academic Press.

OBRADA INFLEKTIVNIH OBLIKA ŽIVIH I NEŽIVIH IMENICA MUŠKOG RODA U SRPSKOM JEZIKU

Natalija Radivojević i Aleksandar Kostić

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Informacioni pristup obradi infleksione morfologije polazi od pretpostavke da je vreme obrade inflektivnih oblika reči determinisano količinom informacije. Žive i nežive imenice muškog roda razlikuju se u pogledu količine informacije njihovih inflektivnih oblika. U dosadašnjim istraživanjima nije sistematski manipulirano živošću imenica, a količina informacije izvođena je iz verovatnoća živih imenica, bez obzira na razlike između živih i neživih imenica. Postavlja se pitanje da li u obradi imenica muškog roda živost ima status kognitivne relevantnosti.

Korišćeni prediktori:

- 1) količina informacije izvedena iz lokalne verovatnoće (verovatnoće oblika imenica prikazanih u eksperimentu)
- 2) količina informacije izvedena iz globalne verovatnoće (aproksimirane verovatnoće oblika svih imenica muškog roda, izvedena iz paradigme: a) živih, b) neživih imenica)
- 3) uprosečeni biti dobijeni na osnovu lokalnih i globalnih verovatnoća. Izvedena su dva eksperimenta. U prvom je prikazano 7 oblika živih, a u drugom 7 oblika neživih imenica muškog roda.

Metod

Ispitanici: U oba ogleđa učestvovalo je po 77 studenata prve godine sa Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Stimulusi: U svakom ogledu prikazano je po 56 imenica i pseudoimenica.

Nacrt: Ispitanici su podeljeni u sedam grupa tako da su svi videli sve imenice i sve

pseudoimenice u svih sedam oblika, ali nikada dva puta istu imenicu ili pseudoimenicu. Ogled je dvofaktorski: prvi faktor (leksikalnost), ima dva nivoa (imenica, pseudoimenica); drugi faktor (inflektivni oblik) ima sedam nivoa (konj-/, konj-a, konj-e, konj-i, konj-u, konj-em, konj-ima) Zavisna varijabla je vreme reakcije, izražena u milisekundama.

Postupak: U eksperimentu je korišćen zadatak leksičke odluke.

Rezultati

Analiza varijanse pokazuje da je efekat oblika značajan: $F(6,438)=47,441$, $p<0,01$, kao i efekat živosti: $F(1,73)=9,904$, $p<0,01$, dok interakcija oblik x živost nije dostigla statističku značajnost. Regresiona analiza pokazuje da je lokalna verovatnoća živih imenica bolji prediktor vremena reakcije na oblike živih ($r^2=0,86$, $F(1,5)=29,62$, $p<0,01$), ali i na oblike neživih imenica: ($r^2=0,82$, $F(1,5)=23,11$, $p<0,01$). Nasuprot tome, lokalna verovatnoća neživih imenica objašnjava značajnu ali manju proporciju variranja vremena obrade za žive: $r^2=0,61$, $F(1,5)=7,89$, $p<0,05$, ali ne dostiže značajnost kada su u pitanju nežive imenice: $r^2=0,47$, $p>0,05$.

U posebnoj analizi normalizovana su vremena reakcije na obe grupe imenica. U regresionoj analizi je pokazano da je globalna verovatnoća izvedena iz paradigme živih imenica bolji prediktor od globalne verovatnoće izvedene iz paradigme neživih imenica (žive: $r^2=0,92$, $F(1,12)=141,50$, $p<0,01$; nežive: $r^2=0,65$, $F(1,12)=22,66$, $p<0,01$).

Diskusija

Dobijeni nalazi pokazuju da je najbolji prediktor obrade inflektivnih oblika i živih i neživih imenica količina informacije izvedena iz globalnih verovatnoća živih imenica. Dobijeni nalazi ukazuju na postojanje dominantne paradigme (žive imenice) pri obradi živih i neživih imenica muškog roda, iz čega sledi da živost nema status kognitivne relevantnosti.

Ovaj rad je pomognut sredstvima Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine Republike Srbije br. D-149039.

UTICAJ IZMENJENE DISTRIBUCIJE VEROVATNOĆA ZNAČENJA NA OBRADU POLISEMIČNIH REČI

Dušica Filipović Đurđević, Fermín Moscoso del Prado Martín i Aleksandar Kostić

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd,
Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad, MRC
Cognition and Brain Sciences Unit, Cambridge, UK

Prethodna istraživanja su pokazala da entropija distribucije verovatnoća značenja utiče na obradu polisemičnih reči. U ovom istraživanju želeli smo da proverimo da li je moguće eksperimentalnim manipulisanjem distribucije verovatnoća pojedinih značenja proizvesti efekte koji će biti vidljivi u vremenu prepoznavanja reči. Stoga smo izveli eksperiment u kom smo na tri načina izmenili distribuciju verovatnoća značenja, očekujući da će razlika između izvorne i indukovane distribucije uticati na vreme obrade.

Metod

Ispitanici: U eksperimentu je učestvovalo 55 studenata sa Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Ispitanici su raspoređeni u kontrolnu, ili jednu od tri eksperimentalne grupe.

Stimulusi: Na osnovu mera prikupljenih u pripremnom istraživanju, odabrano je 45 polisemičnih imenica, koje su raspoređene u tri grupe, tako da razlika između frekvencija dva najčešća značenja bude: velika, umerena, ili mala. Na sličan način, za svaku reč formirane su tri liste rečenica, tako da razlika između broja rečenica u kojima se reč pojavljuje u jednom i broja rečenica u kojima se reč pojavljuje u drugom značenju bude: velika (9-1), umerena (7-3), ili mala (5-5). Svaka lista sadržala je po 10 rečenica za svaku od 45 reči.

Nacrt: Nezavisne varijable bile su dužina reči, logaritam frekvence leme, familijarnost, izvorna entropija, izvorna dominantnost značenja (velika, umerena, mala), dan testiranja (isti dan, sledeći dan) i stepen promene distribucije, izražen preko razlike između razlika verovatnoća prva dva značenja u izvornoj i indukovanoj distribuciji. Svakom ispitaniku prikazane su sve reči i samo jedna od tri liste rečenica (indukovan jedan tip distribucije u fazi učenja). Kontrolna grupa ispitanika nije prošla kroz fazu učenja. Zavisna varijabla bilo je vreme reakcije izmereno u test fazi, izraženo u milisekundama.

Postupak: U fazi učenja zadatak ispitanika bio je da naglas pročitaju rečenicu koja se nalazi na ekranu. Rečenice su izlagane sukcesivno, slučajnim redosledom. Nakon faze učenja ispitanici su učestvovali u dve test faze, od kojih je prva izvedena odmah nakon faze učenja, a druga narednog dana. U obe test faze, u zadatku leksičke odluke, izlagane su reči koje su se pojavljivale tokom faze učenja.

Rezultati

Analiza linearnih mešovutih modela pokazala je da i u slučaju kontrolne grupe i u slučaju eksperimentalnih grupa, nakon izdvajanja varijanse objašnjene dužinom reči, logaritmom frekvence leme i familijarnošću, postoje statistički značajni efekti izvorne entropije ($F(1,4743)=14.34$, $p<0.001$), dana testiranja ($F(1,4743)=26.11$, $p<0.001$) i izvorne dominantnosti reči ($F(2,4743)=11.79$, $p<0.001$). Međutim, za razliku od kontrolne grupe, kod koje se profil distribucija vremena reakcije nije razlikovao u dva dana testiranja, u slučaju eksperimentalne grupe zabeležena je statistički značajna interakcija između stepena promene distribucije i dana testiranja ($F(2,3892)=3.22$, $p<0.05$). Efekat promene distribucije bio je izraženiji sledećeg dana.

Diskusija

Rezultati ukazuju na izuzetnu osetljivost kognitivnog sistema na probablističke faktore. S jedne strane, u skladu sa ranijim nalazima, otkrivaju uticaj entropije distribucije značenja na vreme obrade. Sa druge strane, pokazuju da je manipulisanje distribucijom verovatnoća takođe uticalo na obradu. Zanimljivo je da su dva efekta istovremeno prisutna. Takođe, treba primetiti da je efekat manipulacije izraženiji narednog dana, što ukazuje na potencijalni uticaj procesa konsolidacije tokom sna.

PSIHOLOGIJA UMETNOSTI

PERCEPTIVNE DIMENZIJE STILA U SLIKARSTVU

Ana Jelić i Slobodan Marković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je da se specifikuju bazične perceptivne dimenzije stila u slikarstvu. Radi se o dimenzijama koje stoje u osnovi procena

različitih fizičkih svojstava preko kojih se mogu definisati stilske specifičnosti slika (npr. jasnoća forme, raznobojnost i sl.). Drugi cilj istraživanja bio je da ispituju veze između ovih perceptivnih dimenzija i dimenzija subjektivnog doživljaja slike. Bazične dimenzije subjektivnog doživljaja slike definisali smo preko četiri faktora instrumenta SDS 16 (Radonjić i Marković, 2005): Regularnost (skale: precizno, jasno, pravilno i sredeno), Pobuđenost (neobično, maštovito, upečatljivo, inspirativno), Atraktivnost (lepo, prijatno, zdravo, čisto) i Smirenost (nenametljivo, blago, opušteno, smirujuće).

U preliminarnom istraživanju empirijski je definisan skup od 25 elementarnih perceptivnih deskriptora stila. Na osnovu ovog skupa deskriptora napravljeno je 25 skala sa parovima deskriptora suprotnog značenja na polovima (npr. jednobojno-šareno).

Metod

Subjekti: 30 studenata psihologije Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Stimulusi: Stimulusni set činilo je 24 slike iz različitih perioda umetničkog stvaranja koje su izabrane na osnovu ranijeg istraživanja (Radonjić i Marković, 2005).

Instrument: Stimulusi su procenjivani na 25 bipolarnih sedmočlanih skala sa opozitnim deskriptorima na polovima. Ove skale dobijene su kao rezultat preliminarnog istraživanja.

Postupak: Ispitanici su procenjivali 24 slike na 25 bipolarnih sedmočlanih skala. Ispitanici su bili podeljeni u dve grupe, a slike su izlagane putem LCD projektoru pseudo-slučajnim redosledom različitim za svaku grupu.

Rezultati i diskusija

Faktorska analiza (Varimax rotacija) izdvojila je četiri faktora koja objašnjavaju 49.66 % varijanse: Oblik (skale: precizno, uredno, jasna forma), Boja (kontrast boja, kontrast svetlo-tamno, jarke boje), Prostor (voluminoznost, prostorna dubina, obla kontura) i Kompleksnost (šareno, kitnjasto, detaljno).

Urađene su korelacije između prosečnih procena 24 slike na dva seta faktora, tj. faktorima stila i faktorima subjektivnog doživljaja. Vrednosti procena na faktorima subjektivnog doživljaja preuzete su iz prethodnog istraživanja (Radonjić i Marković, 2005). Dobijene su sledeće značajne korelacije: Oblik i Regularnost, $r = .796$; Oblik i Atraktivnost, $r = .420$; Prostor i Regularnost, $r = .518$; Kompleksnost i Pobuđenost, $r = -.415$.

Negativna korelacija između Kompleksnosti i Pobuđenosti nije bila očekivana budući da su u nekim ranijim istraživanjima skale faktora kompleksnosti čak predstavljale indikatore Pobuđenosti (Berlyne & Ogilvie, 1974). U narednim istraživanjima trebalo bi bliže ispitati prirodu odnosa između procena slika na faktorima Kompleksnosti i Pobuđenosti.

Literatura

Berlyne, D. E. & Ogilvie, J. C. (1974). Dimensions of perception of paintings. In, *Studies in the new experimental aesthetics* Berlyne, D. E. (Ed.), pp. 181-226. Washington, D. C.: Hemisphere Publishing Corporation.

Radonjić, A. i Marković, S. (2005). Konstrukcija instrumenta za merenje doživljaja umetničkih slika. *Empirijska istraživanja u psihologiji XI*, Filozofski fakultet u Beogradu. Rezimej, str. 10.

STIMULUSNI FAKTORI ESTETSKOG DOŽIVLJAJA FORME

Slobodan Marković i Dušan Malešević

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U ovom istraživanju ispitivali smo efekat četiri figuralna svojstva na estetski doživljaj forme: simetrija, složenost, oblost-uagaonost i kompaktnost. Estetski doživljaj operacionalno je definisan preko skala dobijenih u ranijem istraživanju Polovine i Markovića (2006). Pored ovoga ispitivali smo i vezu estetskog doživljaja sa drugim dimenzijama doživljaja forme. Radi se o dimenzijama subjektivnog doživljaja tzv. implicitnih svojstava slike – Regularnost, Pobudenost, Atraktivnost i Smirenost (Radonjić i Marković, 2005) i dimenzijama tzv. eksplicitnih svojstava – Oblik, Prostor i Kompleksnost (Jelić i Marković, 2005).

Metod

Ispitanici: 34 studenata psihologije Filozofskog fakulteta u Beogradu

Stimulusi: 16 apstraktnih formi koje su nastali ukrštanjem četiri bilolarne dimenzije: simetrično-asimetrično, oblo-uagaono, složeno-jednostavno i kompaktno-raspršeno.

Postupak: Ispitanici su procenjivali 16 formi na tri seta skala. Prvi set činilo je 12 bipolarnih sedmočlanih skala za merenje implicitnih svojstava slike. Ove skale organizovane su u četiri faktora: Regularnost (precizno, jasno i pravilno), Pobudenost (neobično, maštovito i upečatljivo), Atraktivnost (lepo, prijatno i zdravo) i Smirenost (nenametljivo, blago i opušteno). Drugi set činilo je 9 bipolarnih sedmočlanih skala za merenje eksplicitnih ili stilskih svojstava slike. Ove skale organizovane su u tri faktora: Oblik (precizno, uredno i jasna forma), Prostor (voluminoznost, prostorna dubina i obla kontura) i Kompleksnost (šareno, kitnjasto i detaljno). Treći set činile su tri unipolarne skale za merenje estetskog doživljaja slike: opčinjavajuće, izuzetno i neodoljivo. Ispitivanje je bilo grupno. Svaki ispitanik je dobio svesku sa odštampanom formom i setom skala ispod nje. Redosled formi unutar sveske bio je radomiziran po ispitanicima.

Rezultati

Analiza varijanse pokazala je glavni efekat dva figuralna faktora na estetski doživljaj forme. To su složenost, $F(1,33) = 26,27$, $p < .01$ (složene forme imaju više vrednosti od jednostavnih) i kompaktnost $F(1,33) = 26,19$, $p < .01$ (raspršene forme imaju više vrednosti od kompaktnih).

Korelacione analize prosečnih procena 16 formi pokazuju da je estetski doživljaj u značajnoj korelaciji sa eksplicitnom dimenzijom Kompleksnost ($r = .759$) i implicitnom dimenzijom Pobudenost ($r = .799$).

Zaključak

Po Berljaju estetska preferencija počiva na dve grupe tzv. kolativnih varijabli (Berlyne & Ogilvie, 1974). To su (1) složenost, bogatstvo detalja i sl. i (2) neizvesnost, neobičnost i sl. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da estetska fascinacija počiva na prvoj grupi.

Značajna pozitivna korelacija estetskog doživljaja sa implicitnom dimenzijom Pobudenost u skladu je sa rezultatima prethodnog istraživanja (Polovina i Marković, 2006). Međutim pozitivna korelacija sa eksplicitnom dimenzijom Kompleksnost kontradiktorna je prethodnom nalazu o negativnoj korelaciji (Jelić i Marković, 2005). Ovu nesaglasnost treba posebno ispitati u narednim istraživanjima.

Literatura

Berlyne, D. E. & Ogilvie, J. C. (1974). Dimensions of perception of paintings. In, *Studies in the new experimental aesthetics* Berlyne, D. E. (Ed.), pp. 181-226. Washington, D. C.: Hemisphere Publishing Corporation.

Jelić, S. i Marković, S. (2005). Perceptivne dimenzije stila u slikarstvu. *LEP Saopštenje*, 141 (ceo broj).

Polovina, M. i Marković, S. (2006). Estetski doživljaj umetničkih slika. *Psihologija*, 39, 1, 39-55.

Radonjić, A. i Marković, S. (2005). Konstrukcija instrumenta za merenje doživljaja umetničkih slika. *Empirijska istraživanja u psihologiji XI*, Filozofski fakultet u Beogradu. Rezimei, str. 10.

DIMENZIJE SUBJEKTIVNOG DOŽIVLJAJA FOTOGRAFIJA

Dragana Stojanović i Slobodan Marković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U ovom radu biće prikazani rezultati istraživanja u kojem je ispitivana veza između estetskog doživljaja fotografija i drugih dimenzija subjektivnog doživljaja slika. Sam estetski doživljaj definisali smo na osnovu rezultata ranije studije Polovine i Markovića (2006) u kojem je izdvojeno devet deskriptora estetskog doživljaja umetničkih slika: opčinjavajuće, neodoljivo, jedinstveno, neprolazno, duboko, izuzetno, univerzalno, neizrecivo i voleo/la bih da je imam. Bazične dimenzije subjektivnog doživljaja slike definisali smo preko četiri faktora instrumenta SDS 16 (Radonjić i Marković, 2005): Regularnost, Pobuđenost, Atraktivnost i Smirenost.

Ovo istraživanje imalo je dva osnovna cilja. Prvi cilj bio je da se proveri da li je struktura subjektivnog doživljaja umetničkih slika identična strukturi subjektivnog doživljaja fotografija kao specifičnog medijuma unutar likovne umetnosti. Drugi cilj istraživanja bio je da ispita vezu između estetskog doživljaja i drugih dimenzija subjektivnog doživljaja.

Metod Ispitanici: 29 studenata psihologije Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Stimulusi: 21 umetničkih ahromatskih fotografija koje su izabrane u preliminarnom istraživanju.

Postupak: Dve grupe ispitanika (15 i 14) procenjivale su 21 fotografiju koje su video bimom projektovane na platno. Redosled izlaganja fotografija bio je randomiziran i različit za svaku grupu. Ispitanici su fotografije procenjivali na 9 unipolarnih sedmočlanih skala estetskog doživljaja i 16 bipolarnih sedmočlanih skala subjektivnog doživljaja slike.

Rezultati: Na osnovu faktorske analize (Varimax rotacija) procena na skalama SDS 16 izdvojena su tri faktora: Regularnost (skale: precizno, jasno, pravilno i sredeno), Pobuđenost (skale: neobično, maštovito, upečatljivo, inspirativno) i Evaluacija koja obuhvata skale koje su u originalnom istraživanju pripadale faktorima Atraktivnosti (skale: lepo, prijatno, zdravo, čisto) i Smirenosti (skale: nenametljivo, blago, opuštano ili smirujuće). Faktorska analiza procena na 9 skala estetskog doživljaja rezultirala je jednom glavnom komponentom.

Regresione analize pokazale su da je dimenzija Pobuđenosti jedini značajnu prediktor estetskog doživljaja, $r^2 = .686$, $p < .001$. Druga dva prediktora, Regularnost i Evaluacija nisu bila značajna.

Zaključak: Rezultati ovog istraživanja pokazuju da se doživljaj fotografija delimično razlikuje od doživljaja umetničkih slika. Prvo, u slučaju fotografija gubi se fina razlika između dva aspekta evaluacije koja je dobijena dobijena na

procenama slikarskih dela (Radonjić i Marković, 2005). Naime, u originalnoj studiji dobijena su dva faktora koja referiraju na dva evaluativna aspekta, a to su Atraktivnost (lepo, prijatno i sl.) i Šmirenost (blago, opušteno i sl.).

Druga tačka u kojoj se doživljaj fotografija razlikuje od doživljaja umetničkih slika je u tome što se kod procena fotografija dobija daleko jača veza između estetskog doživljaja i Pobudenosti.

Literatura

Polovina, M. i Marković, S. (2006). Estetski doživljaj umetničkih slika. Psihologija, 39, 1, 39-55.

Radonjić, A. i Marković, S. (2005). Konstrukcija instrumenta za merenje doživljaja umetničkih slika. Empirijska istraživanja u psihologiji XI, Filozofski fakultet u Beogradu. Rezimej, str. 10.

ESTETSKE PROCENE U EKSPERIMENTIMA SERIJSKE REPRODUKCIJE SA RAZLIČITIM INSTRUKCIJAMA

Nebojša Milićević i Biljana Pejić

Filozofski fakultet, Niš, LEP, Filozofski fakultet, Beograd

Problem: Istraživanja serijske reprodukcije potvrđuju Bartletove nalaze da promene sadržaja idu u pravcu simplifikacije, racionalizacije i amplifikacije. Martindale potvrđuje da sa reprodukovanjem raste pojednostavljanje, a smanjuje se realističnost (Martindale, C. 1990.: Clockwork Muse, Predictability of artistic change, N. York, Basic Books). Sa instrukcijom da se poveća originalnost reprodukovanih slika, otkrivene su promene slične stilskim promenama.

Ognjenović i saradnici pokazuju da se estetsko odlučivanje sastoji od tri kvalitativno različita nivoa. Prvi je H-nivo (princip harmonije, simetrije, jednostavnosti), drugi je R-nivo (princip ukrašavanja, redudance, kitnjastosti) i treći, najdublji, je distantni D-nivo (odluka se tiče preferencije originalnog umetničkog dela). Ova modusz se mogu posmatrati i kao tri principa estetiziranja tokom istorije umetnosti, u istoriji pojedinačnih stilova i genezi individualnih umetničkih dela.

Cilj ovog istraživanja je ispitati estetske dimenzije sklada (H), ukrašenosti (R) i semantičke dubine (D) reprodukovanih stimulusa u eksperimentima serijske reprodukcije sa različitim instrukcijama (pridržavanje originala i povećanje originalnosti). Ovo je provereno u sledećim eksperimentima.

Eksperiment 1: 10 studenata psihologije klasičnom metodom serijske reprodukcije, reprodukovalo je 2 stimulusa - pečinski crtež čoveka iz Bartletove serije i detalj sa slike Tabakovića iz Ognjenovićeve serije stimulusa.

Eksperiment 2: 10 studenata psihologije, reprodukovalo je navedena 2 stimulusa ali sa instrukcijom da pri svakoj sledećoj reprodukciji za nijansu povećaju originalnost.

Eksperiment 3: 80 studenata psihologije procenjivalo je 40 dobijenih reprodukcija na sedmostepenim skalama sklada (H), ukrašenosti (R) i semantičke dubine (D) bez vremenskog ograničenja.

Rezultati i diskusija:

1. Rezultati regresione analize za reprodukcije sa instrukcijom pridržavanja vernosti originalu kod Tabakovićeovog crteža pokazuju statistički značajan koeficijent determinacije kada je prediktor ograničen na dimenziju sklada ($r^2=0.11$, $F=3.82$, $p<.05$), ukrasa ($r^2=0.27$, $F=25.33$, $p<.01$) i dubine ($r^2=0.16$, $F=8.28$, $p<.01$). Za pečinski crtež, takođe je dobijen statistički značajan

koefficient determinacije za dimenziju sklada ($r^2=0.16$, $F=8.55$, $p<.01$), ukrasa ($r^2=0.17$, $F=9.85$, $p<.01$) i dubine ($r^2=0.13$, $F=5.39$, $p<.05$). Opadanje na svim dimenzijama kod oba crteža potvrđuje Bartletove i Martindejlove nalaze.

2. Kod reprodukcija sa instrukcijom povećanja originalnosti kod pečinskog crteža čoveka došlo je do porasta ukrašavanja ($R^2=0.21$, $F = 90.95$, $p<.01$). Kod Tabakovićevog apstraktnog crteža, tendencije su suprotne. Crteži gube najviše na dimenziji dubine ($R^2=.052$, $F= 19.08$, $p<.01$), a najmanje na dimenziji ukrasa ($R^2=.024$, $F= 8.13$, $p<.01$). Ovo je razumljivo obzirom da se radi o složenijem stimulusu, tj. reprodukciji originalnog umetničkog dela. Promena kod apstraktnog Tabakovićevog crteža ide ka realističnom dok se reprodukcije realističkog pečinskog čoveka postepeno približavaju apstrakciji. Nalazi nagoveštavaju da zakonitost estetskog odlučivanja važi i kod transformacija serijskih reprodukcija. Kako je reč o neumetničkoj populaciji i ograničenoj veštini crtanja, estetiziranje ide do nivoa ukrasa (R) a retko do distantnog nivoa. Kod prosečnih ispitanika ukrašavanje je najprihvatljiviji način ulepšavanja. Ove rezultate treba proveriti i na umetničkoj populaciji.

ODNOS BOJA – REČ – OBLIK

Bojana Škorc

Fakultet likovnih umetnosti, Univerzitet u Beogradu

Predmet istraživanja - veza između boja, geometrijskih slika i apstraktnih pojmova. U prethodnim ogledima (1) je utvrđeno postojanje značajne veze između pojmova i pojedinih boja. Istraživanje koje je izvedeno ispituje: a- da li će se nalazi potvrditi na uzorku studenata umetnosti (potvrđeno je na opštem uzorku), b- da li postoji veza između oblika (osnovnih geometrijskih slika) i boja na osnovu hipoteze Lišera (2) o vezi boja – geometrijska slika.

Uzorak ispitanika čini 35 studenata umetnosti (prosečna starost 19,5 g), 37.14% mladića, 62,86% devojaka. Uzorak apstraktnih pojmova obuhvata 55 opštih pojmova iz prethodnih oglada. Uzorak geometrijskih slika sačinjava 15 oblika - kvadrat, kružnica, jednakostranični trougao, jednakokarki trouglovi, romb, šestougao, elipsa, trapez kao i nepravilni oblici. Uzorak boja sačinjava lista od 9 naziva boja: belo, žuto, narandžasto, crveno, zeleno, plavo, ljubičasto, braon i crno.

Postupak - ispitanici su odgovarali na pitanje da li dati oblik/ pojam može da se poveže sa nekom od boja. Oblici i reči su dati u štampanom obliku, a boje su date imenima, jer je prethodnim istraživanjima utvrđeno da nije moguće napraviti univerzalni set osnovnih boja po pigmentima.

Obrada podataka i rezultati Postojanje veze je ispitivano Hi-kvadratom za frekvence odgovora. Svaki od ponuđenih pojmova ili slika je opisan preko frekvencija boja sa kojima se povezuje (dobija se histogram koji opisuje prisutnost pojedinih boja u odgovorima). Rezultati ukazuju na:

a- Postojanje značajne veze boja-apstraktni pojmovi kod većine pojmova, za izabrani uzorak ispitanika. Od 55 značajno je 52 (94%), pojmovi kod kojih nije nađena značajnost su neiskrenost, poraz i zavist, negativna osećanja. b- Nešto nižu, selektivnu povezanost između oblika i boja- u 9 od 15 (60%) slučajeva je postojala značajna Hi-kvadrat vrednost i to za osnovne oblike – jednakokraki trougao, kružnicu, kvadrat, jednakokratki romb kao, krivi oblik (ameba) i druge.

Diskusija nalaza

Postoji značajna veza apstraktni pojam – boja, kod uzorka koji je usmeren ka umetnosti, ima viši nivo znanja o njoj i upućen je na korišćenje boje kao osnovnog sredstva izražavanja. Veza između boje i oblika je složenija i zahteva dodatnu analizu jer verovatno zavisi od frekventnosti korišćenja oblika u svakodnevnom iskustvu. Postoji značajna povezanost samo kod osnovnih, pravilnih oblika, koja se gubi usložnjavanjem ili deformisanjem oblika, tj. gubi se menjanjem forme.

Literatura

Škorc, B. Značenje boja, magistarski rad, filozofski fakultet Beograd, 1992.
Lišer, M. I Skot, J. Lišerov kolor test, edicija Akvarijus, Beograd, 1988.

RAZLIKA U PERCEPCIJI LIČNOSTI UMETNIKA IZMEĐU UMETNIČKE I NEUMETNIČKE POPULACIJE

Vladimir Jović, Milena Đorđević, Svetlana Milojević, Damjan Milić, Tamara Bobera, Marija Milisavljević

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Ovaj rad predstavlja ispitivanje razlika u percepciji ličnosti umetnika između umetničke i neumetničke populacije. Ispitivanje ne istražuje empirijsku valjanost konstrukta ličnosti umetnika. Odnosno, ne istražuje kakva je ličnost umetnika u realnosti, već kako pripadnici određenih populacija percipiraju takav jedan konstrukt. Drugačije rečeno, ispituju se implicitne teorije ličnosti (ličnosti umetnika, u ovom slučaju) umetničke i neumetničke populacije. Polazna tačka je pretpostavka da umetnička populacija drugačije percipira konstrukt ličnosti umetnika od neumetničke. Polazeći od ove pretpostavke istraživanje ima za cilj da opiše u čemu se razlike u percepciji ličnosti umetnika sastoje. Istraživanje se sastojalo iz dve faze.

Faza I: Od studenata psihologije (N=30) je zatraženo da produkuju osobine ličnosti umetnika odgovorom na pitanje: Koje su po tvom mišljenju osobine koje odlikuju ličnost umetnika? Tako dobijene osobine smo konvergirali u manje grupe po principu sinonimnih i sličnih osobina (npr., emotivnost=osećajnost, egoizam=sebičnost). Tako je dobijeno 30 osobina koje su nam poslužile u drugoj fazi istraživanja.

Faza II: Subjekti: U ispitivanju su korišćena dva uzorka: studenti psihologije, kao predstavnici neumetničke populacije (N1=26) i studenti Fakulteta likovnih umetnosti, kao predstavnici umetničke populacije (N2=26). Instrument: Konstruisan je merni instrument koji se sastojao od 30 osobina koje opisuju ličnost umetnika dobijenih u prvoj fazi istraživanja. Postupak: Od ispitanika je zatraženo da na skali od 1 do 5 ocene koliko svaka osobina sa odgovara opisu ličnosti umetnika (1- potpuno netačno do 5 – potpuno tačno).

Rezultati: Svaka osobina sa mernog instrumenta tretirana je kao jedna varijabla. Na osnovu toga veće vrednosti varijable su predstavljale veću važnost za opis ličnosti umetnika. Rezultati su deskriptivno prikazani vrednostima aritmetičkih sredina svake varijable, počev od varijable sa najvećom aritmetičkom sredinom. Tako je dobijena rang lista važnosti osobina za ličnost umetnika. Prvih pet na rang listi umetničke populacije su osobine kreativnost (AS=4.72), radoznalost (AS=4.69), emotivnost (AS=4.58), posvećenost (AS=4.38) i originalnost (AS=4.35). Prvih pet na rang listi neumetničke populacije su osobine kreativnost (AS=4.69), originalnost (AS=4.65), radoznalost (AS=4.50), smelost (AS=4.50) i otvorenost za nove ideje (AS=4.38). Takođe, rezultati su analizirani t-testom gde se utvrđivala značajnost razlike vrednosti svake pojedinačne varijable (osobine)

između umetničke i neumetničke populacije. Na osnovu t-testa možemo zaključiti da značajne razlike između umetničke i neumetničke populacije postoje u slučaju osobina egoizam ($t=2.295, df=50, p<0.05$), čovekoljubivost ($t=2.200, df=49, p<0.05$), impulsivnost ($t=3.556, df=49, p<0.01$) optimizam ($t=3.193, df=50, p<0.05$) i sklonost opijatima ($t=2.472, df=50, p<0.05$).

Zaključak

Umetnička populacija pridaje veće vrednosti osobinama egoizam, sklonost opijatima, čovekoljubivost, optimizam i impulsivnost nego neumetnička populacija. Možemo zaključiti da te osobine dominantnije utiču na formiranje konstrukta ličnosti umetnika kod umetničke, nego kod neumetničke populacije. Rang lista služi u deskriptivne svrhe i otvorena je za dalja tumačenja.

PREFERENCIJA MODALITETA GLUMAČKOG IZRAZA U ZAVISNOSTI OD UZRASTA ISPITANIKA

Andrijana Videnović, Vladimir Jović, Irena Ristić

Fakultet umetnosti Priština (sa sedištem u Zvečanu), Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Kognitivni model estetske odluke sa tri podoperacije: H, koja odluku donosi u prilog *harmonije*, dobre forme, sklada, simetrije; R, čija odluka ide u prilog *redundance*, ukrasa, bogatstva detaljima i D, koja pretpostavlja otvaranje novog semantičkog (estetskog) prostora u obradi informacija a odluku donosi sa *distance* istraživan je i kao razvojni fenomen (Marković&Marković, 1994). Pretpostavljeno je da se svaki kognitivni nivo formira u određenim stadijumima razvoja, pri čemu je H-nivo najstariji a D najmlađi. Autori su pokušali da H, R i D nivo uklope u stadijume Pijažeeve teorije kognitivnog razvoja dece. Rezultati su pokazali da deca uzrasta 16 g. (stadijum uspostavljanja *formalnih operacija*) preferiraju likovni sadržaj D-tipa; deca uzrasta 10 godina (stadijum *konkretnih operacija*) preferiraju sadržaje R-tipa, a deca uzrasta 5 godina (*predoperacionalni stadijum*) nisu pokazala izdiferenciranost ukusa.

U ovom radu ispitujeemo da li se trend razvoja od H preko R do D može primeniti i na nivo ukusa kad je u pitanju glumačka umetnost. Pošto se instrument kojim raspoložemo sastoji od interpretacija pesama koje nisu primerene najmlađem uzrastu, ograničili smo se na ispitivanje razlika u preferenciji tipa stimulusa (H,R,D) u glumačkom izrazu između dece starosti 10 godina (stadijum KO) i dece starosti 14 godina (stadijum FO) u zavisnosti od smislenosti estetskog materijala.

Ispitanici: U eksperimentu je učestvovalo 20 učenika 4. razreda (10g.) i 20 učenika 8. razreda (14 g.) OŠ Stari grad.

Metod:

Stimulusi: Ispitanicima je emitovano po četiri pesme u smislenoj i obesmišljenoj varijanti u okviru H, R i D tipa stimulusa (24 stimulusa).

Nacrt: Varirana su tri faktora: tip stimulusa (H, R i D), smislenost materijala (smisleni i obesmišljeni) i uzrast ispitanika (10 i 14g.). Zavisna varijabla je procena pojedinačnih stimulusa po kriterijumu dopadljivosti na skali od 1 do 5.

Postupak: Ispitanici su u grupama od po 10 slušali interpretaciju svake od pesama po unapred utvrđenom izbalansiranom rasporedu. Od ispitanika je traženo da odmah po slušanju procene svaki stimulus na skali od 1 („uopšte mi se ne dopada“) do 5 („izuzetno mi se dopada“).

Rezultati i diskusija:

Dobijeni podaci obrađeni su analizom varijanse. Dobili smo statistički značajan efekat tipa stimulusa: $F(2,76)=10.25$; $p<0.001$ i značajne interakcije tip stimulusa x smislenost materijala: $F(2,76)= 15.101$; $p<0.001$ i tip stimulusa x uzrast ispitanika: $F(2,76)=17.223$; $p<0.001$. Interakcija tip stimulusa x smislenost materijala potiče od toga što se ispitanicima više sviđaju smislene R i D varijante pesama od besmislenih, ali su im besmisleni H stimulusi lepši od smislenih. Interakcija tip stimulusa x uzrast ispitanika potiče od različitog tretmana stimulusa H i D-tipa od strane dve grupe ispitanika. Deca starosti 10g. jednako ocenjuju H i R, a značajno niže D stimuluse dok deca starosti 14.g. jednako vrednuju R i D, a značajno niže H stimuluse.

Nalazi, u skladu sa očekivanjima, pokazuju pad dopadljivosti glumačkog izraza H-tipa i pomeranje ukusa ka distantnim sadržajima kod starijih ispitanika koji ulaze u fazu uspostavljanja FO. Interesantno je da nismo dobili interakciju smislenosti i uzrasta, mada se očekivalo preferiranje konkretnih *sadržaja* kod mladih, i približavanje, a ne još veća diferencijacija dopadljivosti smislenih i obesmišljenih stimulusa starijih ispitanika.

Literatura:

Marković, S. i Marković, D. (1994.): *Razlike u estetskim preferencijama kod dece tri uzrasta*, Psihologija 3-4, 283-294

DOŽIVLJAJ AUDITIVNOG UNIVERZUMA

Melina Tomović, Veljko Vučković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Doživljaj različitih vidova stimulacije moguće je razložiti na dimenzije značenja koje se pripisuju spoljašnjim entitetima. Cilj istraživanja je otkrivanje dimenzija koje odlikuju doživljaj zvuka, kao i utvrđivanje razvojnih promena u doživljavanju auditivnih draži. Takođe, istraživanje predviđa izradu instrumenta za merenje dimenzija doživljaja zvuka.

Subjekti: 332 ispitanika su podeljena u tri grupe, u zavisnosti od uzrasta (I grupa: 10- 11 god.; II grupa: 13-14 god.; III grupa: 16-17 god.).

Stimulusi: Odabrani zvuci pokrivaju različite vidove auditivnog ispoljavanja. U istraživanje su uključeni zvuci koji obuhvataju šest kategorija: zvuci čoveka (smeh, aplauz itd.), prirode (grmljavina, zvuk talasa itd.), životinja (lavež pasa, zujanje ose itd.), veštački (zvuk automobila prilikom pokretanja motora, zvuk testere itd.), besmisleni zvuci (izolovan zvuk muzičkog instrumenta itd.) i muzika (klasična, rok muzika itd.). U okviru svake kategorije nalaze se četiri stimulusa (ukupno 24 zvuka). Formirano je šest grupa stimulusa. Svaka grupa je obuhvatala četiri zvuka, koja pripadaju različitim kategorijama auditivnog ispoljavanja. Instrument: Izdvojeno je 55 parova opozitnih prideva, uobličениh u sedmostepene bipolarnе skale procene. Postupak izbora skala sastojao se iz dve faze. Prvo su studenti prve godine psihologije produkovali veliki broj prideva kojima se, po njihovom mišljenju, mogu opisati zvukovi, koje čuju u različitim oblastima života. Na taj način prikupljeno je oko 100 skala. U drugoj fazi je izvršeno poređenje dobijenih prideva sa pridevima koji su korišćeni u okviru različitih instrumenata, istovetne forme. Na osnovu ovog poređenja, napravljena je druga, skraćena lista prideva, koja sačinjava instrument kojim se sprovedo istraživanje. Postupak: Ispitanici su na svakom uzrastu podeljeni u šest grupa (ukupno 18 grupa ispitanika) koje su obuhvatale od 16 do 20 ispitanika. Svaka grupa ispitanika je procenjivala po jednu grupu stimulusa. Ispitanici su svaki stimulus procenjivali po svim ponuđenim skalama. Ispitivanje je trajalo jedan školski čas (45 minuta).

Rezultati i diskusija: Analiza glavnih komponenti uz primenu Promax rotacije rezultira ekstrakcijom 3 faktora na prva dva uzrasta: Evaluacija (skale: lepo, prijatno, dobro itd.), Kognicija (skale: razumljivo, jasno, stvarno itd.) i Pobuđenost (skale: brzo, moćno, jako itd.). Ovim faktorima se na uzrastu od 16-17 godina pridružuje faktor Regularnost (skale: precizno, ritmično, pravilno itd.). Razvoj doživljaja zvuka karakterišu usloznavanje i diferenciranje dimenzija doživljaja. Na osnovu dobijenih rezultata predložen je instrument za merenje dimenzija doživljaja auditivnih stimulusa (DAS - 16).

MODUSI ESTETSKE OBRADJE I KREATIVNI PROCESI NA AKADEMSKOM POZORIŠNOM NIVOU

Irena Ristić, Andrijana Videnović

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Polazeći od pretpostavke da se razvoj umetničke ideje može objasniti teorijom estetskog odlučivanja sa tri kognitivna nivoa (Ognjenović, 1980), sprovedena je serija eksperimenata fokusiranih na promene u stepenu izraženosti različitih modusa estetske obrade tokom kreativnih procesa u pozorištu (Ristić i Radonjić, 2001, 2002). Osmišljen je i razrađen poseban istraživački metod prilagođen pozorišnim uslovima sa namerom da se empirijski identifikuju zakonitosti scenskog stvaranja. U ovom eksperimentu praćeni su kreativni procesi na akademskom pozorišnom nivou. Ispitano je: a) U kom stepenu su izraženi harmonijski (H), redundantni (R) i distantni (D) modus estetske obrade u svakoj fazi procesa stvaranja scenskog događaja i glumačke uloge kod beogradskih studenata? b) Da li se i na koji način menja stepen izraženosti svakog od modusa kroz različite faze procesa? c) Da li postoji razlika u stepenu izraženosti modusa između scenskog događaja i glumačkog izraza na akademskom pozorišnom nivou? Za istraživanje izabrana je diplomatska predstava studenata Fakulteta dramskih umetnosti u Beogradu (»Square One« S. Tešića).

Subjekti: U istraživanju je korišćen uzorak nezavisnih procenjivača (N=7). U pripremnom periodu koji je trajao četiri meseca, subjekti su obučavani za procenu scenskog događaja i glumačkog izraza.

Stimulusi: Za uzorak scenskog događaja korišćen je odlomak II čina u trajanju od 20 minuta. U glumački uzorak, uključeni su glumac i glumica koji su tumačili glavne (i jedine) uloge u predstavi.

Metod: Eksperiment je obuhvatao četiri eksperimentalne seanse koje su organizovane u okviru redovnih proba reprezentativnih za različite faze procesa. Koristeći sedmostepene skale procene, procenjivači su registrovali stepen izraženosti H, R i D modusa u paralelnim pozorišnim procesima: tokom razvoja scenskog događaja i tokom razvoja glumačkih uloga.

Rezultati i diskusija: Analizom varijanse potvrđene su razlike u stepenu izraženosti modusa estetske obrade između faza procesa. Stepenu izraženosti dimenzije ukrasa (R) i dimenzije značenja (D) pokazuju značajnu tendenciju porasta tokom procesa. Kada je reč o dimenziji sklada (H), situacija je vrlo specifična. Kod glumaca, stepen izraženosti harmonijskog modusa raste iz prve u drugu fazu dok je kod scenske celine obrnuto. U središnjoj fazi dolazi do značajnog razdvajanja dva pozorišna procesa jer su jednostavnost, jasnoća i sklad više izraženi kod glumačkog uzorka nego u scenskoj celini. Analiza potvrđuje da se stepen izraženosti harmonijske dimenzije u različitim fazama zajedničkog rada menja u zavisnosti od vrste procesa. Rezultati ukazuju na 'mimohod' između

razvoja glumačkog izraza i razvoja scenske celine a značajnost interakcija na H nivou potvrđuje ovo razdvajanje. Iako pozorišni autori insistiraju na nerazdeljivosti svih kreativnih procesa u pozorištu, prvi rezultati otvaraju mogućnost da njihove pretpostavke nisu sasvim tačne. Izgleda da je reč o razdvojenim procesima.

Literatura:

Ognjenović, P. (1997). Psihološka teorija umetnosti. Beograd, Institut za psihologiju

Ristić, I., Radonjić, A. (2001). Modusi estetske obrade u procesu stvaranja amaterske pozorišne predstave, Naučni skup: VII Empirijska istraživanja u psihologiji, Beograd

Ristić, I., Radonjić, A., (2002). Modusi estetske obrade u procesu stvaranja profesionalne pozorišne predstave, Naučni skup: VIII Empirijska istraživanja u psihologiji, Beograd

ISPITIVANJE RAZLIKA U IZRAŽENOSTI ESTETSKIH MODUSA TOKOM KREATIVNIH PROCESA NA TRI POZORIŠNA NIVOVA

Irena Ristić

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U dosadašnjim istraživanjima estetske preferencije utvrđeno je da estetsko odlučivanje nije jedinstven proces već da se sastoji iz više podoperacija u nizu: H modusa koji se odlikuje dobrom formom, ravnotežom, jednostavnošću i skladom; R modusa koji prati princip redundance i bazira se na obilju ukrasa i detalja; i najdublje D modusa koji je najčešće sadržan u finalnom obliku umetničkog dela, zahteva najviše vremena za obradu a podrazumeva distancu i višeznačnost odn. proširenje semantičkog prostora (Ognjenović, 1991). Istraživanja u oblasti pozorišne umetnosti (Ristić, 2006) delimično potvrđuju pretpostavke da se modusi estetske obrade mogu posmatrati kao principi estetizacije u procesu nastajanja umetničkog dela. Ovo istraživanje fokusirano je na snimanje razlika u stepenu izraženosti H, R i D modusa između faza kreativnih procesa na tri pozorišna nivoa: amaterskom, akademskom i profesionalnom.

Stimulusi: Za praćenje scenskog događaja korišćeni su 20-minutni odlomci koji predstavljaju nezavisne umetničke celine na različitim pozorišnim nivoima. Za praćenje glumačkog izraza korišćeni su uzorci glumaca koji tumače likove u odabranim odlomcima.

Subjekti: U ispitivanju je korišćeno 4 uzorka nezavisnih procenjivača. Uzorke su činili studenti psihologije i istorije umetnosti koji su podvrgnuti četvoromesečnoj obuci (N=20).

Postupak: Istraživanje se sastojalo od niza eksperimentalnih seansi koje su organizovane na probama od kojih je svaka predstavljala određenu fazu procesa. Korišćena je opservaciona tehnika merenja. Nakon gledanja odlomaka, procenjivači su registrovali stepen izraženosti H, R i D modusa na sedmostepenim skalama za scenski događaj i glumački izraz.

Obrada podataka: U statističkoj obradi korišćena je analiza varijanse. Proverena je značajnost faktora MODUS kao i faktora FAZE, a zatim i značajnost interakcije faktora FAZE i faktora MODUS. U dopunskoj analizi proverena je značajnost faktora STATUS odn. proverene su razlike u procenama modusa između amaterskog, akademskog i profesionalnog procesa. Potom je proverena značajnost dvostrukih i trostruke interakcija faktora MODUS, FAZE i STATUS. Rezultati i diskusija: Potvrđena je značajnost glavnih efekata faktora MODUS i

faktora FAZE kao i značajnost dvostruke interakcije. Testovi kontrasta su proširili rezultate. Za razliku od procena H modusa, procene R i D modusa pokazuju značajnu tendenciju porasta tokom procesa. Tokom pozorišnih procesa postepeno se otkrivaju novi slojevi likova i scenskog zbivanja, ali raste i stepen ukrašenosti. Međutim nivo jednostavnosti, jasnoće i sklada ostaje dominantan modus u svim fazama procesa, što može ukazati na postojanje ukorenjenog manira u razvoju umetničke ideje. U dopunskoj analizi, pokazalo se da pozorišni STATUS aktera značajno utiče na izraženost estetskih dimenzija u genezi predstave. Utvrđeno je izdvajanje amaterskih procesa: stepen izraženosti H i R modusa je značajno viši dok je stepen izraženosti D modusa značajno niži u amaterskoj postavci naspram profesionalne i studentske. Iako rezultate možemo uzeti samo uz puno ograda zbog složene multifaktorske situacije i potencijalnog uticaja sadržaja kao konfundirajuće varijable, ostaju nam upečatljivi putokazi da pozorišni status može modifikovati razvoj umetničke ideje.

Literatura:

Ognjenović, P. (1991). Processing of aesthetic information. Empirical studies of the Arts, 9, 1. 1-9

Ristić, I. (2006). Modusi estetske obrade u procesu stvaranja pozorišne predstave. Magistarski rad. Beograd, Filozofski fakultet

SKALA PROCENE ESTETSKOG DOŽIVLJAJA

Biljana Pejić

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Istraživanja su pokazala da se doživljaj pojedinih kategorija slikovnih sadržaja može opisati različitim dimenzijama (Berlyne 1974; Martindale, 1990; Marković, Janković i Subotić, 2002). Prema kognitivnom modelu Ognjenovića estetska odluka se može razložiti na tri podoperacije (modusa): 1. harmonijski (H) - radi po principu simetrije, ravnoteže elemenata, harmonije; 2. redundantni (R) - po principu bogatstva utisaka, ukrašavanja, redundance; 3. distantni (D) - po operativnim karakteristikama otvaranja novih unutrašnjih prostora za obradu stimulacije.

Polazeći od toga, rad je imao za cilj da utvrdi strukturu estetskog doživljaja vizuelnog materijala i konstruiše instrument kojim bi ona mogla da se meri.

Metod

Istraživanje se sastojalo iz dve faze. U I fazi su izdvojena reprezentativna svojstva koja najčešće i najadekvatnije opisuju estetski doživljaj slika (ukupno 60 pridevskih parova). U II fazi subjekti (N=310) su procenjivali 18 crteža različitog sadržaja, obrađenih po H, R i D principu. D princip obrade je predstavljao originalno umetničko delo, H - variranje originala u pravcu jednostavnosti i simetrije, a R - variranje u pravcu ukrašenosti i redundantnosti. Crteži su procenjeni na 60 sedmostepenih skala datih u formi semantičkog diferencijala.

Rezultati

Rađena je faktorska analiza rotacionom metodom promax. Za izbor broja relevantnih faktora korišćen je Katelov scree kriterijum. Izdvojeno je 5 faktora: F1 (skale: sređeno, srazmerno, stabilno, razumljivo, precizno, celovito, jasno, simetrično, povezano, skladno, pravilno, dovršeno, umereno, ujednačeno), F2 (skale: duboko, zagonetno, tajanstveno, višeznačno, simbolično, umetničko, snažno, čudno, višeslojno, umetnički vredno, sadržajno, maštovito), F3 (skale: nežno, toplo, mlado, smirujuće, mirno, privlačno, lepo, dopadljivo, stidljivo, mlako), F4 (skale: brzo, dinamično, aktivno, lepršavo, smelo, agresivno, slobodno,

ritmično, upadljivo) i F5 (skale: ukrašeno, raskošno, detaljno, složeno, iscrpno, raznovrsno, puno). U cilju konstruisanja instrumenta, na osnovu indeksa matrice sklopa, koeficijenta diskriminativnosti i analize procena po stimulusima, izdvojene su 4 najreprezentativnije skale unutar svakog faktora. U okviru F1 skale: srazmerno, sredeno, stabilno i simetrično; F2 skale: zagonetno, duboko, simbolično i čudno; F3 skale: toplo, nežno, lepo i privlačno; F4 skale: dinamično, brzo, lepršavo i aktivno; F5 skale: ukrašeno, raskošno, detaljno i iscrpno. Metrijske karakteristike faktora iznose:

Reprezentativnost /PSI1: .92(F1); .81(F2); .90(F3); .87(F4); .86(F5)

Pouzdanost /ALFA: .83(F1); .71(F2); .81(F3); .76(F4); .74(F5)

Homogenost /H2: .93(F1); .89(F2); .91(F3); .92(F4); .92(F5)

Diskusija

Dobijeni nalazi pokazuju da se empirijskim putem izdvaja 5 nezavisnih dimenzija kojima se može opisati estetski doživljaj vizuelnog materijala. F1 po svojoj strukturi najviše podseća na harmonijski, F2 na distantni, a F5 na redundantni modus, o kojima govori kognitivni model Ognjenovića, dok F3 na dimenziju evaluacije i F4 na dimenziju aktiviteta o kojima govori Ozgud. Metrijske karakteristike pokazuju da se ovim instrumentom može pouzdano i valjano meriti estetski doživljaj vizuelnog materijala.

Berlyne, D.E. (1974). *Studies in the new experimental aesthetics*. Washington. Hemisphere Publishing Corporation

Marković, S., Janković, D., Subotić, I. (2002). Dimenzije subjektivnog doživljaja forme. *Psihološka istraživanja* br.11-12, 49-73

Martindale, C. (1990). *Clockwork Muse*. New York. Basic Books

Ognjenović, P. (1997). *Psihološka teorija umetnosti*. Beograd. Institut za psihologiju

POVEZANOST INTELIGENCIJE I ESTETSKE PROCENE CRTEŽA

Tijana Jokić, Jovana Šikanja

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Istraživanja su pokazala da kada se objekat estetskog doživljaja rasloji na 3 nivoa estetizacije (harmonijski, H-jednostavan i ritmičan; redundantni, R-kitnjast, sa viškom značenja; i distantni, D-umetničko rešenje preuzeto sa nekog originalnog umetničkog dela) dobijaju se značajno različiti odgovori ispitanika (Ognjenović, 1980). Takođe, pokazala su da preferencija ovih formi zavisi od: dužine izlaganja vizuelnog materijala (Ognjenović 1980, 1986, 1991; Lazić, 1988; Graovac 1989), nivoa opšteg obrazovanja (Ognjenović i Morača, 1994), uzrasta ispitanika (Marković i Marković, 1994), profesionalnog opredeljenja (Ognjenović, 1994; Škorc, 1994; Pejić, Grba-Singh, Gazdić, Bakić, Radonjić, Ristić i Vukmirica, 1997) i vrste estetskog materijala (Graovac, 1994).

Cilj našeg rada je bio otkrivanje povezanosti intelektualnih sposobnosti (koje su merene testom brzine KOG-3) i procena stimulusa H, R i D nivoa po kriterijumima "meni lepo" i umetnički vredno.

Metod

Uzorak je sačinjavalo 64 učenika III razreda Valjevske Gimnazije, prirodno-matematičkog i društveno-jezičkog smera, ujednačenih po polu. Stimuluse su sačinjavale 4 slike apstraktnog sadržaja u H, R i D formi (ukupno 12 stimulusa). Slike su dela: Klea, Miroa, Arpa i Tabakovića. Likovnu obradu slika uradio je

akademski slikar Rastko Ćirić. Stimulusi su izlagani pojedinačno, slučajnim redosledom. Zadatak ispitanika je bio da proceni svaki stimulus, na sedmostepenoj skali po kriterijumu lepo i umetnički vredno (1- min. vrednost, 7- max. vrednost). Vreme izlaganja i procene vizuelnog materijala bilo je neograničeno.

Rezultati

Tražene su korelacija između intelektualnih sposobnosti i procene po oba kriterijuma bez obzira na formu stimulusa, i korelacije intelektualnih sposobnosti i procene po oba kriterijuma s obzirom na sva 3 nivoa obrade stimulusa pojedinačno. Dobijena je korelacija od $-.083$ između intelektualnih sposobnosti i procene stimulusa prema kriterijumu lepog na nivou značajnosti $.05$. Takođe i korelacija između oba kriterijuma procene od $.695$ na nivou značajnosti $.01$. Što je najvažnije, pokazala se statistički značajnom na nivou $.05$, korelacija od $-.137$ između intelektualnih sposobnosti i procene stimulusa prema kriterijumu lepog s obzirom na R nivo estetizacije stimulusa.

Diskusija

Rezultati pokazuju da postoji negativna korelacija intelektualnih sposobnosti i procena stimulusa po kriterijumu lepo. Analiza po nivoima obrade stimulusa pokazuje da samo procene R stimulusa, rastu na skali lepog, sa nižim sposobnostima, odnosno opadaju sa višim sposobnostima ispitanika. Postoji visoka korelacija između procena na oba kriterijuma. Stimulusi koji se procenjuju kao lepi, opažaju se istovremeno i kao umetnički vredni, što je u skladu sa ranijim nalazima.

Literatura

- Graovac, S. (1994). Doslednost vizuelne i muzičke estetske preferencije. *Psihologija* 3-4, 271-282
- Marković, S. i Marković, D. (1994). Razlike u estetskim preferencijama kod dece tri uzrasta. *Psihologija* 3-4, 283-294
- Ognjenović, P. i Morača, J. (1994). Pitanje ukusa ili: De gustibus disputandum. *Psihologija* 3-4, 249-264
- Ognjenović, P. (1997). *Psihološka teorija umetnosti*. Beograd. Institut za psihologiju
- Pejić, B., Grba Singh, Z., Bakić, I., Radonjić, A., Vukmirica, I., Ristić, I., Vujić, G., Gazdić, M. (1997). Razlike u estetskim procenama kod studenata psihologije, istorije umetnosti i FLU. X Kongres psihologa Jugoslavije. Petrovac na moru
- Škorc, B., Vuković, I., Stojadinović D., Morača, J. (1994). Umetnost i lepo za mene. *Psihologija* 3-4, 265-270

PROVERA SKALE PROCENE ESTETSKOG DOŽIVLJAJA

Biljana Pejić, Nebojša Milićević

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd,
Filozofski fakultet, Niš

Cilj istraživanja je bio: a. da se proverí instrument za procenu estetskog doživljaja (Pejić, 2007) i utvrdi postojanost faktorske strukture i b. da se ispita njegova osetljivost da meri karakteristike i utvrdi razlike na različitom vizuelnom materijalu. Izvedena su 2 eksperimenta.

Eksperiment 1

Subjekti: 157 studenata I godine psihologije Univerziteta u Beogradu i Nišu.
Stimulusi: 20 crteža iz perioda baroka, realizma, ekspresionizma, kubizma i nadrealizma.

Instrument: 20 sedmostepenih skala procene u formi semantičkog diferencijala. Skale su merile 5 dimenzija: F1 (skale: srazmerno, sredeno, stabilno i simetrično), F2 (skale: zagonetno, duboko, simbolično i čudno), F3 (skale: toplo, nežno, lepo i privlačno), F4 (skale: dinamično, brzo, lepršavo i aktivno) i F5 (skale: ukrašeno, raskošno, detaljno i iscrpno).

Postupak: Ispitanici su imali zadatak da procene svaki stimulus pojedinačno na 20 skala. Vreme izlaganja i procene nisu bili ograničeni.

Rezultati

Faktorska analiza, rađena rotacionom metodom promax, potvrđuje postojanje 5 faktora, prvobitne strukture. Faktori objašnjavaju 69,98 procenata varijanse. Analiza varijanse pokazuje značajan efekat pravca: $F(20)=175,35$, $p<.000$ i interakcije: pravac x F1: $F(4)=288,61$, $p<.000$; pravac x F2: $F(4)=231,24$, $p<.000$; pravac x F3: $F(4)=283,42$, $p<.000$; pravac x F4: $F(4)=37,11$, $p<.000$; pravac x F5: $F(4)=274,35$, $p<.000$. Na F1 najviše su procenjeni realistički i barokni crteži, na F2 nadrealistički, F3 realistički, F4 kubistički i nadrealistički, a na F5 crteži iz perioda baroka.

Eksperiment 2

Subjekti: 100 studenata I godine psihologije Univerziteta u Beogradu i Nišu. Stimulusi: 24 slike različitih stilova i epoha podeljene u 4 kategorije: A. primitivne, B. figuralno-realističke, C. stilizovano-realističke i D. apstraktne, korišćene u istraživanju Radonjić i Marković (2004).

Instrument: isti kao u eksperimentu 1.

Postupak: isti kao u eksperimentu 1.

Rezultati

Faktorska analiza, rađena rotacionom metodom promax, potvrđuje postojanje 5 faktora, prvobitne strukture. Faktori objašnjavaju 66,58 procenata varijanse. Analiza varijanse pokazuje značajan efekat kategorije: $F(15)=54,84$, $p<.000$ i interakcije: kategorije x F1: $F(3)=51,65$, $p<.000$, kategorije x F2: $F(3)=94,00$, $p<.000$, kategorije x F3: $F(3)=23,62$, $p<.000$, kategorije x F4: $F(3)=7,05$, $p<.000$, kategorije x F5: $F(3)=66,64$, $p<.000$. Na F1, F3 i F5 najviše su procenjene figuralno-realističke slike (B), na F2 apstraktne (D), a na F4 stilizovano-realističke (C).

Zaključak

Rezultati pokazuju da instrument ima postojanu faktorsku strukturu. Takođe, pokazuju da dobro diferencira vizuelne stimulse različitih kategorija i opisuje njihove bitne karakteristike. Uočava se saglasnost u procenama određenih kategorija vizuelnih stimulusa (realističkih i apstraktnih) u oba eksperimenta.

Radonjić, A. i Marković, S. (2004). Konstrukcija instrumenta za merenje doživljaja umetničkih slika: izbor reprezentativnih stimulusa. Naučni skup: X Empirijska istraživanja u psihologiji. Beograd

Pejić, B. (2007). Skala procene estetskog doživljaja. Naučni skup: XIII Empirijska istraživanja u psihologiji. Beograd

PEDAGOŠKA I RAZVOJNA PSIHOLOGIJA

**INTELEKTUALNE SPOSOBNOSTI I RAZUMEVANJE
NEKONVENCIONALNIH METAFORA**

Snežana Savić, Ana Altaras
Filozofski fakultet u Beogradu

Problem. Prikazano istraživanje predstavlja drugu fazu projekta "Intelektualne sposobnosti i metaforičko mišljenje" Instituta za psihologiju, u kojoj je pažnja usmerena na različite mere razumevanja nekonvencionalnih metafora i njihovu vezu sa intelektualnim sposobnostima. Na osnovu nalaza kognitivnih studija može se pretpostaviti da vreme razumevanja nekonvencionalnih metafora (za koje je utvrđeno da je duže i praćeno većim merama raspršenja nego vreme razumevanja konvencionalnih metafora) dobro odražava intelektualne sposobnosti ispitanika, posebno sposobnost analoškog rezonovanja. Naše istraživanje proverava ovu hipotezu.

Metod. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 100 učenika 3. razreda srednje škole. Kao mere intelektualnih sposobnosti korišćene su Verbalna serija, KOG-3 i testovi Informacije i Sličnosti iz VITI-ja. Razumevanje metafora mereno je putem serije kompjuterski izlaganih zadataka verifikacije smislenosti iskaza, pri čemu su kao ajtemi korišćeni konvencionalni i nekonvencionalni metaforički, te besmisleni iskazi (forme A=B), a registrovani su brzina i tačnost odgovora. Dodatnu meru razumevanja nekonvencionalnih metafora činio je skor na Testu tumačenja metafora (TTM), koji kao ajteme sadrži nekonvencionalne metaforičke iskaze iz zadatka verifikacije smislenosti, a od ispitanika zahteva da bez vremenskog ograničenja pismeno formuliše interpretaciju metaforičkog iskaza.

Rezultati. Nalazi potvrđuju da je za obradu nekonvencionalnih metafora potrebno značajno više vremena nego za obradu konvencionalnih metafora, kao i da su individualne razlike izraženije na prvom tipu zadatka (AS=4.13s, SD=1.77 za NKM, AS=2.33s, SD=.78 za KM, F=163.63, p=.000). Uz to se pokazuje da ispitanici postižu značajno manje tačnih odgovora na zadatku verifikacije nekonvencionalnih, nego na zadatku verifikacije konvencionalnih metafora (AS=10.5, SD=3.45 za NKM, AS=18.1, SD=1.81 za KM; F=1574.8, p=.000). Suprotno očekivanjima, nijedna mera intelektualnih sposobnosti ne korelira značajno sa merom *brzine* verifikacije smislenosti nekonvencionalnih metafora, ali su utvrđene statistički značajne pozitivne korelacije između broja *tačnih* odgovora na ovom zadatku i Verbalnih analogija, Testa antonima i sinonima, Logičkog pamćenja, Informacija, Sličnosti, Klasifikacije pojmova i Tumačenja poslovice ($.23 \leq r \leq .32$, $p < .01$ za sve korelacije). Još izrazitiju vezu sa merama intelektualnih sposobnosti pokazuje skor na TTM, koji statistički značajno korelira sa *svim* zadatim testovima inteligencije ($.23 \leq r \leq .60$, $p < .01$), a najviše sa Verbalnim analogijama. U faktorskoj analizi, skor na TTM obrazuje jedinstven faktor sa standardnim merama verbalnih sposobnosti. Regresiona analiza pokazuje da korišćene mere intelektualnih sposobnosti objašnjavaju oko 46% varijanse u skorovima na TTM, pri čemu najveći doprinos predikciji daju Verbalne analogije (objašnjavaju 36% varijanse).

Diskusija. Rezultati sugerišu da je zadatak razumevanja nekonvencionalnih metafora test intelektualne snage *par excellence*: radi se o složenom kognitivnom zadatku gde brzina reagovanja ne odražava razlike u inteligenciji, ali gde broj grešaka/tačnih odgovora stoji u značajnoj korelaciji sa standardnim merama

verbalnih sposobnosti. Drugim rečima, zadatak razumevanja nekonvencionalnih metafora predstavlja valjanu meru verbalne inteligencije, ukoliko se zadaje kao test tipa papir-olovka bez striktnog vremenskog ograničenja. Najzad, treba istaći da je ovim istraživanjem iz perspektive diferencijalne psihologije potkrepljen model razumevanja metafore koji ovu posmatra kao vid analogije.

DOSTUPNOST INFORMACIONIH TEHNOLOGIJA I MATEMATIČKA PISMENOST

Dragica Pavlović, Oliver Tošković

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd, Odeljenje za psihologiju,
Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica

PISA je međunarodno istraživanje kojim se procenjuju obrazovna postignuća 15-ogodišnjaka, i prikupljaju podaci o kontekstualnim faktorima relevantnim za objašnjenje razlika u postignućima učenika. Osnovni cilj programa je procena efikasnosti obrazovnog sistema u celini. U ovom radu korišćeni su podaci iz 3 instrumenta: upitnika za učenike (da li imaju kod kuće računar, da li koriste obrazovni softver), upitnika za direktora (da li i sa koliko računara raspolaže škola, koliko od toga mogu da koriste učenici), ICT upitnika (dostupnost računara i procena učenika koliko se osećaju sigurnim u njegovom korišćenju). Cilj rada je bio da se utvrdi učestalost i način korišćenja informacionih tehnologija u obrazovne svrhe u Srbiji, kao i da se utvrđeno stanje uporedi sa ostalim državama učesnicama testiranja.

Istraživanje je izvedeno u aprilu i maju 2003 godine. Uzorak je činilo 4405 učenika I razreda iz 151 srednje škole u Srbiji. Uzorak je stratifikovani slučajni, a škole su birane proporcionalno veličini regiona kojem pripadaju i školskom programu. Na međunarodnom nivou uzorak je činilo preko 250 000 učenika iz 41 države.

Rezultati pokazuju da većina 15-godišnjaka u svetu ima priliku da koristi računar, ali su velike razlike između zemalja u pogledu dužine korišćenja. Srbija spada u grupu zemalja sa nepovoljnijom situacijom: 1,39% učenika nikad nije koristilo računar, 43% koristi računar kraće od godinu dana, 36% koristi 1-3 godine, a samo 10% duže od 5 godina. Poređenja radi, duže od 5 godina računar koristi u Australiji 69% učenika, u SAD 62%, u Kanadi 66%.

U svim školama postoje računari, od kojih u Srbiji 70% mogu da koriste učenici, 8% isključivo nastavnici, a 12% administracija. Prema ukupnom broju učenika, u Srbiji ima 0,03 računara po učeniku (33 učenika po 1 računar) i to je jedan od najnepovoljnijih odnosa u svetu. Najpovoljniji odnosi su u SAD 0,30 i Lihtenštajnu 0,33 (tri učenika po 1 računar), a zatim u Australiji 0,28; Kanadi 0,22; Austriji 0,22; Mađarskoj 0,23; Koreji 0,27; Novom Zelandu 0,23 (oko 4 učenika po 1 računar).

Najčešći načini upotrebe računara u Srbiji su: igranje igrice 65%, crtanje 56%, obrada teksta 52%, programiranje 28%, učenje nečega za školu 28%, Excel 21%, obrazovni softver 18%. Da bi skinuli muziku, učenici u Srbiji internet koriste u 36% slučajeva, za komunikaciju, 29%, za prikupljanje informacija 28%, da bi skinuli softver 27%, da bi uradili zadatak za školu 22%.

Procena samopouzdanja u izvršavanju rutinskih zadataka (indeks od -1 do 1, sa prosekom 0) u Srbiji iznosi -0,60, čime spadamo u red država sa najnižim indeksom (niže indekse imaju Japan, Meksiko, Turska, Tunis). Procena samopouzdanja je značajno povezana sa postignućem iz matematike (u Srbiji, razlika između visoko i nisko samopouzdanih učenika u postignuću iz matematike

iznosi 71 poen). Međutim, procena samopouzdanja u izvršavanju kompleksnih zadataka (pravljenje ppt prezentacija, korišćenje softvera da bi otkrio i eliminisao virus, pravljenje multimedijalnih prezentacija, pravljenje programa, pravljenje web strane) nije značajno povezana sa postignućem.

Razlika u postignuću na skali matematičke pismenosti ($AS=500$, $SD=100$) između učenika koji koriste računar kod kuće i onih koji ne koriste je 24 poena i statistički je značajna. Dužina korišćenja računara je takođe značajno povezana sa postignućem na skali matematičke pismenosti. Prosečno postignuće učenika koji koriste računar kraće od godinu dana iznosi 420, između 1 i 3 godine 448, od 3 do 5 godina 467 i duže od 5 godina 486 poena.

ANALIZA REPUBLIČKIH TAKMIČENJA U ZNANJU

Zorica Minić

Ispitni centar Crne Gore

Pored eksterne provjere znanja, Ispitni centar Crne Gore bavi se i organizacijom takmičenja u znanju. U cilju povećanja efikasnosti takmičenja, urađena je analiza republičkih takmičenja za period 2002 – 2006. god. za sve predmete i razrede (osnovne i srednje škole) za koje se organizuje takmičenje.

U ovom radu analiziraju se učenička postignuća na posljednjem republičkom takmičenju u znanju za osnovnu i srednju školu. Izvor podataka za navedene analize su bilteni sa takmičenja koji sadrže sve neophodne informacije o rezultatima učenika. Pored toga, u radu se prikazuju mišljenja i stavovi učenika (neposrednih učesnika takmičenja) i njihovih mentora o: proceduri takmičenja, izboru takmičara, organizaciji pripremanja za takmičenje, motivaciji učesnika, testovima i rezultatima. U tu svrhu konstruisani su upitnici za nastavnike i za učenike. Upitnik za učenike su popunjavali učenici gimnazija iz svih šest regija (10 gradova), prošlogodišnji učesnici republičkog takmičenja, njih 197. Odlučili smo se za učenike gimnazije zato što smo procijenili da imaju iskustva sa većeg broja takmičenja na kojima su učestvovali. Približno polovina učenika (45,7%) su prošle godine bili učenici osmog razreda osnovne škole. Upitnik za nastavnike su popunjavali nastavnici osnovnih škola, prošlogodišnji mentori sa republičkog takmičenja, njih 67, takođe iz svih regija.

1. Stavovi učenika i njihovih mentora

Procedura takmičenja: Regularnost, jasnost i isticanje pravila ponašanja u vrijeme izrade testa, kao i efikasnost u pregledanju testova su dobre strane ovogodišnjeg takmičenja po mišljenju anketiranih. Informisanost učenika i nastavnika o propozicijama takmičenja nije potpuna. Nešto su bolje informisani nastavnici.

Odabir takmičara: Skoro polovina anketiranih učenika je na takmičenje izabrana na osnovu nastavnikove procjene, na početku školske godine, bez školskih takmičenja (iako su škole obavezne da ih organizuju).

Motivacija: Većina učenika ima lične motive za učešće na takmičenju - da odmjere svoja znanja, dok trećinu njih motiviše predmetni nastavnik.

Pripremanje takmičara: Najčešći oblik pripremanja je dodatna nastava, koja je ujedno i najefikasniji oblik pripreme po mišljenju nastavnika. Učenici smatraju da je samostalni rad najefikasniji vid pripreme.

Nagrade: Učenici smatraju da bi novčane nagrade bile dobra motivacija za učešće na takmičenjima, dok nastavnici smatraju da bi organizacija kampova bila motivišuća.

2. Analiza učeničkih postignuća

Postignuća iz matematike i fizike (osnovna i srednja škola), i iz informatike (srednja škola) su najlošija na republičkim takmičenjima u analiziranom periodu. Oko 60% osnovaca i oko 85% srednjoškolaca ne postigne 40 poena (od 100 mogućih).

Najbolji su rezultati iz stranih jezika (npr. na testu iz ruskog jezika preko 95% učenika osnovne škole ima više od 80 poena od 100 mogućih).

TEHNIKE POTPORE UČENJA U SCENARIJIMA ZA ČASOVE AKTIVNOG UČENJA/NASTAVE U PRIRODNIM NAUKAMA

Slobodanka Antić

Filozofski fakultet, Beograd

U radu se analizira 101 scenario za časove aktivnog učenja/nastave u prirodnim naukama u osnovnoj i srednjoj školi. Autori scenarija su profesori hemije, biologije i fizike koji su prošli sve nivoe obuke u okviru projekta Aktivno učenje, ali nisu posebno obučavani u primeni tehnika i načina potpore učenja. Scenariji za časove su dizajnirani sa ciljem da se učenik i učenje stavi u fokus, tako da su svi koraci na času formulisani iz ugla aktivnosti učenika. U radu je analizirano koje konstruktivne elemente scenarija za čas su predvideli nastavnici, a koji mogu zadovoljiti funkcije podupiranja, potpore aktivnosti učenika odnosno učenja. Potporna konstrukcija (scaffolding) za učenje može biti opšta ili specifična za disciplinu, može biti skoncentrisana u delu u kome nastavnik daje instrukciju učenicima za aktivnost (znači pre same aktivnosti), može podržavati samu aktivnost učenika ili može biti korišćena u fazi integracije, elaboracije, sumiranja na času (kao poslednja etapa aktivnosti). U svakoj ovoj fazi, potporna konstrukcija može imati različite funkcije: kognitivnu, socio-emocionalnu i samoregulativnu. Jedinica analize u ovom radu su konstruktivni elementi scenarija koji imaju različite funkcije potpore. Nalazi pokazuju da su nastavnici prirodnih nauka u svojim scenarijima najviše pažnje posvetili podupiranju učeničkog razumevanja instrukcije za zadatak (56% od ukupnog broja konstruktivnih elemenata scenarija koji su prepoznati kao potporna konstrukcija), zatim potpori same aktivnosti učenika u toku rešavanja zadatka (30%) i na kraju potpori integracije i elaboracije aktivnosti (13%). Visok procenat potpori razumevanja instrukcije je veoma smislen u okviru sociokonstruktivističkog pristupa podučavanju, jer se u uvodu u aktivnost, kroz davanje i primanje instrukcije za zadatak, ustvari «pregovara oko značenja» i same aktivnosti i svih njenih neophodnih elemenata. Dominantna funkcija svih potpora učenju ugrađenih u scenarije je kognitivna: struktuiranje zadatka, smanjenje stepeni slobode, davanje procedure za rešavanje i slično (88%). Mnogo manje ima potpore koja ima socijalno-emocionalnu funkciju: kontrola frustracije, podsticanje, uređenje socijalnih odnosa i uloga u grupi (9%). Potpore koja ima samoregulativnu funkciju u smislu postupaka kojima se prenosi odgovornost za učenje na samog učenika ima najmanje (3%).

DOŽIVLJAJ KAŽNJAVANJA OSMOGODIŠNJAKA KROZ ANALIZU
NJIHOVIH CRTEŽA**Vesna Janjević-Popović**

Osnovna škola "20.oktobar", Novi Beograd

Analizirane su zajedničke karakteristike prikazivanja figura, pokreta i mimike na crtežima 127 učenika drugog razreda osnovne škole "20. oktobar" (Novi Beograd).

Pretpostavka je da će se pojaviti razlike u prikazivanju figura u situaciji kažnjavanja i u neutralnoj situaciji i da će to ilustrovati dečiji doživljaj sebe i drugih u situaciji kažnjavanja.

Istraživanje je obavljeno septembra 2006. godine. Učenici su imali zadatak da nacrtaju situaciju u kojoj su kažnjeni, a potom da sa druge strane lista A4 nacrtaju sebe (neutralna situacija). Deca su samostalno odlučivala o upotrebi olovke ili bojica, sadržaju crteža i položaju figura na papiru.

Analizirani su strukturni i formalni aspekti crteža: (1) veličina figura na papiru: deteta u situaciji kažnjavanja i kada crta sebe u neutralnoj situaciji; (2) položaj figura na crtežu deteta (mesto figure deteta u obe situacije i mesto odraslog u situaciji kažnjavanja); (3) izrazi lica deteta u obe situacije i odraslog u situaciji kažnjavanja (korišćeni su modifikovani izrazi lica po J.Polujanov, Riga, 2000); (4) prikazivanje agresivnih gestova i (5) karakteristike linija i korišćenje boje.

Rezultati

Veličina i položaj figura: figure dece u situaciji kažnjavanja visoke su u rasponu 2-21,5 cm, a na neutralnom crtežu 4-29,5cm. Razlika prosečnih visina u ove dve situacije je 9,35cm (16,5cm -7,14cm). Rezultati pokazuju upadljive razlike u dečjem prikazivanju sebe u situaciji kažnjavanja i u neutralnoj situaciji. U situaciji kažnjavanja deca sebe crtaju umanjeno, kao da dopiru do zamišljenog struka odraslog. U preko 70% crteža, dečije figure se nalaze na donjoj polovini papira i na bočnim stranama (kao da beže od odraslog). Za razliku od toga, u neutralnoj situaciji 76,1 % crteža dečje figure su na centralnom mestu.

Izrazi lica na figurama: u situaciji kažnjavanja dete je ljutito, tužno, postideno, ili neutralnog izraza lica u skoro 80% crteža. Kada crtaju sebe u neutralnoj situaciji, preko 70% crteža lica može se podvesti pod radosno i nijedan izraz se ne može podvesti pod postideno, ljutito ili tužno. Zadivljuje sposobnost osmogodišnjaka da vizuelno prikažu različita raspoloženja sa malo likovnih sredstava: položajem obrva i usana. Kao da jačina emocionalnog doživljaja nadoknađuje njihove ograničene grafičke sposobnosti. Prikazivanje agresivnih gestova: upadljivo je prikazivanje agresivnih gestova odraslih - često je ruka pod pravim uglom ka telu, šaka sa naglašenim kažiprstom, šake i ruke su uvećane, u rukama se nalaze različiti rekviziti: varjače, kaiševi. Ruke dece u situaciji kažnjavanja opuštene su i pružene uz telo ili zaklanjaju lice i brišu suze. Karakteristike linija i korišćenje boje: kada sebe crtaju u neutralnoj situaciji linije su najčešće jasne, zaobljene, delovi tela više proporcionalni, bez prekida i u boji su. Usne i kada su ravne, popunjene su bojom. Nasuprot tome, u situaciji kažnjavanja osobe su nacrtane linijama koje su nepravilnih oblika, izlomljene, ima više brisanja, deformisane, karikaturalne, neurednih frizura, retko u boji, kao da ih je crtalo mlade dete, na nižem grafo-motoričkom nivou.

Analize pokazuju da crteži predstavljaju signal ličnog doživljaja deteta sa kojim bi vredelo da se suoče odrasli Šta radimo dečijoj sigurnosti, slici o sebi i samopoštovanju u situacijama kažnjavanja? Bilo koji od crteža mogao bi da bude poster protiv nasilja.

PREDSTAVA O RODITELJIMA I KOMPETENCIJE STUDENATA

Jelisaveta Todorović, Vladimir Hedrih i Aleksandar Novaković

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Niš

Predstava o sopstvenim kompetencijama formira se u interakciji sa porodicom, pre svega roditeljima. Postoje različite kompetencije. One predstavljaju kontinuum, a njihova podela služi samo za sagledavanje pojedinih aspekata različitih kompetencija.

Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita da li postoji povezanost između predstave koju ispitanici imaju o svojim roditeljima (posebno o ocu, posebno o majci) i različitih aspekata procene sopstvenih kompetencija. Da bi ovo ispitali, uzorku od 140 studenata Filozofskog fakulteta u Nišu zadati su upitnici BEL index autora Nenada Suzića, kojim se ispituje samoprocena kognitivne, emocionalne, socijalne i

radno-akcione kompetencije i PRSQ autora Karla Titzea, kojim se ispituju različiti aspekti predstava o roditeljima - identifikacija sa roditeljem, kohezija u međusobnim odnosima, autonomija u odnosu na roditelja, neprijateljstvo u odnosu na roditelja, kažnjavanje od strane roditelja, preterana zaštita od strane roditelja, konflikti sa roditeljem, emocionalna opterećenost u odnosima sa roditeljem i pomaganje roditelju. Na našem uzorku većina ovih skala je pokazala prihvatljivu pouzdanost - za skale BEL Indexa ona se kreće između 0,7 i 0,8 (računat je Kronbahov koeficijent korelacije), a u istom rasponu se uglavnom kreće i pouzdanost na skalama PRSQ-a, s tim što je na nekoliko skala ovog testa ona neznatno ispod 0,7.

Rezultati pokazuju da su samoprocene kompetencija u niskoj do srednjoj i statistički

značajnoj korelaciji sa više aspekata predstava o roditeljima. Broj statistički značajnih korelacija sa predstavama o majci je veći nego sa predstavama o ocu, a te korelacije su i nešto više. Što se smera povezanosti tiče, viši nivoi kompetencija generalno teže da budu u pozitivnoj korelaciji sa pozitivnim aspektima predstave o roditeljima (identifikacija, kohezija, autonomija), a u negativnoj sa negativnim (kažnjavanje, neprijateljstvo, konflikti). S obzirom da je Kolmogorov-Smirnov test normalnosti distribucija uzorka na našim skalama za izvestan broj skala bio statistički značajan (dakle nismo mogli pretpostaviti normalnu distribuciju uzorka na datim skalama) kao mera povezanosti korišćen je Spirmanov koeficijent korelacije. Na osnovu rezultata možemo zaključiti da osobe sa boljom procenom sopstvenih kompetencija teže da imaju i nešto pozitivnije procene odnosa sa roditeljima, pre svega sa majkom.

DRUŠTVENA PODRŠKA PORODICAMA SA SLEPIM DETETOM TOKOM ŠKOLOVANJA

Dragana Stanimirović

Fakultet za Specijalnu Edukaciju i Rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu

U radu se razmatra kako članovi porodica sa slepim detetom ocenjuju nivo i kvalitet društvene podrške koju dobijaju i one koju bi trebalo da dobijaju tokom školovanja (očekivana ili idealna pomoć).

Polaznu osnovu predstavljaju rezultati komparativnog istraživanja 32 porodice sa slepim adolescentom (eksperimentalna grupa) i 32 porodice sa

adolescentom bez oštećenja vida (kontrolna grupa). Grupe su ujednačene po: polu, uzrastu, redosledu rođenja i profesionalnom statusu adolescenta, starosti majke, školskoj spremi majke, starosti oca, broju dece u porodici i sredini (selo-grad). U svakoj porodici su nedirektivno vođenim intervjuom ispitani adolescent, majka i otac.

Rezultati pokazuju da članovi porodica sa slepim adolescentom, u poređenju sa onima iz kontrolne grupe, daju sistematski više procene za sve oblike opažene podrške (konkretna, informaciona, emocionalna) i još više za sva tri oblika očekivane podrške. Značajno veće razlike između opažene i idealne podrške u porodicama sa slepim adolescentom nego u kontrolnoj grupi ukazuju na veću težnju ka promenama u ovim porodicama.

Kvalitativna analiza odgovora na otvorena pitanja o idealnoj društvenoj podršci pokazuje da su primedbe i sugestije koje daju ispitanici kontrolne grupe uglavnom globalne, dok su primedbe i sugestije ispitanika eksperimentalne grupe vrlo konkretne i daju doprinos odgovoru na pitanje kako poboljšati formalnu društvenu podršku porodicama sa slepim detetom tokom školovanja. Zbog praktičnog značaja ovih nalaza posebna pažnja je posvećena predlozima slepih adolescenata i njihovih roditelja koji se odnose na Školu za učenike oštećenog vida „Veljko Ramadanović“, Osnovnu školu za zaštitu vida „Dragan Kovačević“, redovne obrazovne ustanove i organizacije koje čine sistem formalne društvene podrške.

VRŠNJAČKO NASILJE U ŠKOLAMA

Aleksandra Arsenijević-Puhalo, Srdjan Puhalo

Omudsmann Republike Srpske – Zaštitnik ljudskih prava, Banja Luka, PARTNER
Marketing Consulting Agency, Banja Luka

Detetu je neophodno nenasilno okruženje kako bi razvilo maksimum svojih kapaciteta, što je i propisano UN Konvencijom o pravima deteta. Bosna i Hercegovina nije daleko odmakla u namerama da ostvari sigurno okruženje u školama. Nedostatak specijaliziranih edukacijskih programa i sistematskog vaspitnog rada sa učenicima samo su neke od otežavajućih okolnosti u tome.

Brojne su definicije vršnjačkog nasilja, a zajedničko im je to da podrazumevaju svako fizičko ili psihičko nasilno ponašanje dece svesno usmereno na vršnjake, koje je učinjeno s ciljem povređivanja, a uključuje ponavljanje obrasca i odražava neravnotežan odnos snaga: jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca.

Osnovi ciljevi istraživanja

Istraživanje je eksplorativnog tipa sa osnovnim ciljevima:

Utvrđivanje oblika vršnjačkog zlostavljanja u školama;

Procena stepena prisustva vršnjačkog nasilja u školama;

Utvrđivanje najčešćih reakcija dece žrtava i svedoka vršnjačkog nasilja;

Utvrđivanje procenta dece koja kontinuirano trpe vršnjačko zlostavljanje u školi;

Prikupljanje predloga preventivnih aktivnosti u školama.

Instrumenti

Za potrebe istraživanja je napravljen upitnik sa kombinovanim pitanjima otvorenog i zatvorenog tipa i skale procene Likertovog tipa. Primenjene su dve verzije upitnika (za decu i nastavno osoblje).

Metodologija

Istraživanje je realizovano u aprilu i maju 2006. godine za potrebe Ombudsmana

RS i predstavlja jednu perspektivu uvida u problematiku narušavanja dečijih prava u školama. Ispitanici/e su popunjavali anonimni upitnik u manjoj grupi.

Uzorak

Anketirano je 910 učenika/ca (48.5% dečaka i 51.5% devojčica) završnog razreda i 101 prosvetni radnik/ca u 10 OŠ (škole u urbanom i ruralnom delu Bijeljine, Doboja, Banjaluke, Foče i Trebinja).

Zaključak

Učenici/e uglavnom procenjuju da su njihovi vršnjaci skloni verbalnom nasilju (79% je ukazalo na rasprostranjenost verbalnog zlostavljanja dece u školama).

Pored verbalnog uznemiravanja u školama je prisutno i fizičko nasilje (61% odgovora). Nasilje uglavnom vrše organizovane grupe dece sa imidžom "opasnih" osoba, na šta upućuje svaki drugi odgovor.

U školama je prisutno vršnjačko nasilje u kojem je jedno isto dete žrtva ponovljenih fizičkih nasilnih postupaka grupe dece (37% potvrđuje ove situacije, dok 31% zražava neslaganje). Svaki/a drugi/a učenik/ca je iskusio verbalno zlostavljanje u vidu neukusnog komentarisanja upućenog na adresu ličnog identiteta i to uglavnom jednom davno (svaki treći odgovor). Međutim, svaki/a deseti/a učenik/ca je par puta tokom proteklih meseci, a svaki/a dvadeseti/a je svakodnevno "dežurna" žrtva!

43% dece kao prevenciju verbalnog zlostavljanja predlaže kaznjavanje, dok manji procenat predlaže edukaciju o nenasilnoj komunikaciji (8%), individualne savetodavne razgovore stručnjaka i nasilne dece (6%).

Svaki/a četvrti/a učenik/ca je bio/la žrtva vršnjačkih batina, jednom davno. Međutim, 3% je par puta prošlim meseci, a po 1% u bližoj vremenskoj perspektivi i par puta prethodne nedjelje ili pak svakodnevno žrtva vršnjačkog fizičkog nasilja.

U cilju prevencije vršnjačkog fizičkog nasilja, prema mišljenju dece, korisni su: sankcionisanje (svaki treći odgovor), sankcionisanje deteta uz savetodavni rad sa roditeljima (14%), individualni savetodavni razgovori nasilnog deteta i stručnjaka (6%), realizovanje edukacijskih programa o nenasilnoj komunikaciji (5%) i uspostavljanje neke vrste kontrole učeničkog ponašanja u školi (nešto poput "pilot patrole", 3%).

TIPOVI EDUKANATA U PSIHOTERAPIJI I NJIHOVE KARAKTERISTIKE

Jelena Šakotić-Kurbalija

Odsek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu

U cilju utvrđivanja kako sebe vide budući psihoterapeuti, u odnosu na opštu populaciju, ispitana su 282 edukanata. Cilj istraživanja je bio i da se proverimo možemo li govoriti o postojanju različitih tipova edukanata u psihoterapiji, na osnovu njihove slike o sebi, kao i utvrđivanje njihovih karakteristika, ukoliko postoje različiti tipovi.

Mogućnost da budu ispitanici imali su edukanti svih psihoterapijskih orijentacija koje su zastupljene u Srbiji, pod uslovom da edukator odobri ispitivanje njegovih edukativnih grupa. Uzorak ispitanika je obuhvatio edukante 13 terapeuta-edukatora iz 9 različitih modaliteta: TA, geštalt psihoterapija, REBT, psihodrama, telesna psihoterapija, integrativna-art psihoterapija, egzistencijalistička psihoterapija, sistemska porodična terapija i grupna analiza.

Od ispitanika je traženo da vrše procenu sopstvenih 30 karakteristika ličnosti u odnosu na opštu populaciju (davali su ocene od 1– znatno ispod proseka, do 5–

znatno iznad proseka). Procenjivali su karakteristike ličnosti za koje je u predistraživačkoj fazi utvrđeno da postoji saglasnost većeg broja stručnjaka (62 psihologa i psihijatra sa dugogodišnjim kliničkim i/ili pedagoškim iskustvom) da ih treba koristiti da bi se što potpunije procenila nečija ličnost. Pored toga, kao kontrolne varijable, prikupljeni su i podaci o psihoterapijskom modalitetu, dužini trajanja edukacije, osnovnoj profesiji, polu i starosti ispitanika.

Kao početne varijable za klasterizaciju uzete su samoprocene ispitanika za 30 karakteristika ličnosti. Za utvrđivanje broja različitih grupa edukanata primenjen je Wardov metod klaster analize, a kao mere razlika među klasterima korišćene su kvadrirane euklidske razlike. Na ovaj način, izdvojene su 3 relativno nezavisne grupe edukanata.

Diskriminativnom analizom su ispitane strukture razlika među ovim grupama edukanata, i dobijene su 2 statistički značajne diskriminativne dimenzije ($p=0,00$), čiji koeficijenti kanoničke korelacije iznose 0,88 i 0,48.

Razlike među grupama edukanata po polu, profesiji, zaposlenju i psihoterapijskom modalitetu, testirane su χ^2 testom, a razlike u starosti i dužini trajanja edukacije pripadnika različitih grupa edukanata testirane su t-testom.

Na osnovu svih dobijenih rezultata, može se reći da razlikovanju ispitanih edukanata najviše doprinose samoprocene spontanosti, druželjubivosti, komunikativnosti i samopoštovanja, a zatim, i samoprocene depresivnosti, tolerancije na frustracije, moralnosti i anksioznosti.

Od izolovana 3 tipa, jedan tip edukanata iskazuje najpozitivniju sliku o sebi, te je imenovan kao "ego-ideal humanističke psihoterapije". Drugi tip edukanata ispoljava najnegativniju sliku o sebi, i interpretiran je kao "anksiozno-depresivni edukant - klijent"; dok treću grupu čine oni koji su najumereniji, koji se drže "zlatne sredine" i sebe vide u najvećoj meri prosečnim, te su tako i nazvani "ništa posebno - običan, normalan, čovek iz naroda".

Takođe se može zaključiti da pol, starost i osnovna profesija nisu značajno povezani sa ovom tipologijom edukanata iz psihoterapije, dok pripadnost određenom modalitetu, zaposlenje i dužina trajanja edukacije, u određenoj meri jesu povezani sa pripadnošću edukanata ovim tipovima.

Ovaj rad predstavlja deo Projekta "Psihološke karakteristike društva u tranziciji" koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije (Projekat broj 149008B).

PARTICIPACIJA DECE I MLADIH: KOLIKO DECA UČESTVUJU U ŽIVOTU LOKALNE SREDINE?

Ana Pesikan

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Ispitana su deca u 13 opština u Srbiji u kojima se sprovodi projekat Lokalni plan akcije za decu. Ispitano je: kako shvataju pojam participacije dece i mladih, koliko učestvuju u akcijama koje se za njih sprovode, kako vide svoj položaj, ko po njihovom mišljenju brine o njihovim potrebama i problemima i šta bi voleli da se učini za njih u njihovoj sredini. Ukupno je bilo 1272 ispitanika, učenika VII i VIII razreda, 1047 je bilo iz gradskih škola, a 225 iz seoskih. Broj dečaka i devojčica u uzorku je izjednačen. Deca su ispitivana upitnikom koji je konstruisan za ovu svrhu i prethodno je proveren na malom uzroku dece. Upitnik je bio jednostavan, imao je deset pitanja pretežno zatvorenog tipa.

Većina dece (79,1%) dobro shvata pojam participacije, kao zajedničku aktivnost dece i odraslih na realizaciji određenog cilja, dok značajno manji broj dece bira druge opcije (odrasli bolje znaju - 9,8%, samo mladi treba da se pitaju - 4,1%). Nema razlike između dece na selu i u gradu, ali postoje značajne razlike po polu. Dečaci su skloniji ekstremnijim odgovorima. Deca shvataju šta je participacija, ali u realnom životu retko učestvuju u akcijama koje se sprovede. Skoro 90% učenika smatra da se u opštini ne uzima dovoljno njihovo mišljenje u obzir kada se donose odluke koje se tiču njih. Deca na selu opažaju da se njihovo mišljenje više uzima u obzir. Na otvorenim pitanjima o položaju mladih "isplivao" je čitav niz problema koji se odnose na participaciju mladih i na njihov položaj: da niko ne brine o njima, niko ih ne sluša i ne pita ništa, njihovo mišljenje se ne uvažava, ne učestvuju u donošenju odluka. O potrebama i problemima dece, po njihovom mišljenju, najviše brinu nastavnici (44%), škola (11%) i drugi mladi (12%). Zabrinjavajuće je da polovina dece koja su odgovorila na ovo pitanje zaokružuje odgovor niko posebno (23%). Otvara se ozbiljno pitanje da li odrasli zaista ne pokazuju zainteresovanost za njih, ili deca ne prepoznaju njihovu brigu? Iako kažu da najviše nastavnici brinu o njima, kada se pogledaju ostala pitanja pokazuje se da ni taj kontakt nije takav da mogu slobodno da govore o svojim problemima, da se posavetuju i potraže pomoć. Polovina učenika kaže da se u njihovoj školi retko ili veoma retko razgovara o potrebama i problemima učenika. Glavni razlog za to jeste što ne znaju s kim bi u školi o tome pričali (24%), ne postoji nikakvo telo ili organizacija za takve razgovore (19%) i nastavnici i odrasli u školi ih ne slušaju (14%). Šta je neophodno da se uradi za njih u njihovom mestu u narednim godinama: 44,2% dece misli da bi to trebala biti veća briga o zdravlju mladih (droga, SIDA, pušenje, i sl.); 25,9% smatra da im je potrebno stvoriti mogućnosti da se bave sportom, a 11,5% smatra da je potrebno sprečiti nasilje nad decom. U ovim odgovorima jasno se vide razlike u interesovanjima dečaka i devojčica: dečaci se znatno češće opredeljuju za sport (skoro tri puta više odgovora) i veću brigu o zdravlju mladih, što je, verovatno, rezultat toga da su dečaci skloniji rizičnim oblicima ponašanja. Devojčice se mnogo češće opredeljuju za veće mogućnosti da se bave kulturnim aktivnostima i sprečavanje nasilja nad decom.

Deca su veoma slabo obavještena o akcijama koje se sprovede za njih u njihovom mestu. Svega 8,6% njih zna koje akcije postoje. Četvrtina učenika odgovara da nema takvih akcija, iako su to mesta u kojima se sprovodi LPA. Deca na selu u značajno većem procentu tačno znaju šta je LPA i značajno je manje onih koji ne znaju (u gradu 2,9% zna za LPA, a u selu 6,9%, u gradu 44,9% nije čulo njih, a na selu svega 26,6%).

KAKO DECA ROMA OPISUJU OSOBINE SRBA I SOCIJALNU BLISKOST SA DECOM VEĆINSKOG NARODA

Marina Arsenović Pavlović, Zorana Jolić, Nataša Buha Đurović

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd

Predmet ovog rada je izučavanje opažanja osobina većinskog naroda i socijalne bliskosti sa njihovom decom od strane dece Roma. Ovaj rad predstavlja deo šireg istraživanja Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju čija je namera bila da se ispituju stavovi nastavnika razredne nastave i učenika prema inkluziji.

Ciljevi istraživanja bili su opis kvaliteta i sadržaja osobina koje deca Roma pripisuju većinskom narodu, spremnost dece Roma da budu u odnosima različitog

stepena bliskosti sa decom većinskog naroda, i utvrđivanje odnosa između utvrđenih odlika opisa i socijalne bliskosti.

Ispitivanje je sprovedeno u 23 redovne osnovne škole na teritoriji Beograda. Uzorak čini 143 učenika Roma (50.3% dečaka, 49.7% devojčica), nižeg školskog uzrasta.

Podatke su prikupili obučeni studenti druge godine FASPER-a tokom školske 2004/05 godine primenom strukturisanog intervjua, čiji je važan deo bila adaptirana Bogardusova skala. U istom periodu vršeno je slično ispitivanje nastavnika i učenika većinskog naroda u istim školama.

Polovina dece Roma (52.4%) daje neutralan, nešto manje (44.8%) pozitivan, a veoma mali procenat (2.8%) negativan opis većinskog naroda. Sva ispitana deca u svoj opis uvrstila su osobine ličnosti, 86% navodi karakteristike ponašanja, odlike fizičkog izgleda navodi 35.7 % učenika, dok, u svoj opis većinskog naroda, posedovanje određene imovine uključuje 9.8% učenika. Pripadnike većinskog naroda deca Roma najčešće opažaju kao dobre, vredne, loše, druželjubive i lenje. Najčešće navodeni oblici ponašanja pripadnika većinskog naroda spadaju u oblike verbalnog i fizičkog nasilja, nekulturno i kulturno ophođenje, kao i spremnost da se pomogne drugima. Kada je reč o spoljašnjem izgledu deca Roma pripadnike većinskog naroda najčešće opažaju kao lepe, čiste i lepo obučene.

Kada su upoređeni odgovori dečaka i devojčica Roma, utvrđeno je da ne postoje značajne razlike u broju osobina i sadržaju opisa osobina pripadnika većinskog naroda, dok su u kvalitetu (pozitivan, neutralan, negativan) utvrđene značajne međupolne razlike. Devojčice češće daju pozitivan, a dečaci neutralan opis pripadnika većinskog naroda.

Ispitana deca Roma iskazala su visoku spremnost za stupanje u odnose različitog stepena bliskosti sa decom većinskog naroda. Gotovo sva bi se družila u školi, pomogla u nevolji, išla na rođendan i sedela u klupi, nešto manje bi želelo da živi u istoj zgradi i da se druži van škole, dok su najmanje spremni na zaljubljuvanje u decu većinskog naroda. U spremnosti na odnose različitog stepena bliskosti nisu utvrđene statistički značajne razlike među učenicima Romima muškog i ženskog pola.

Deca koja negativno opisuju pripadnike većinskog naroda izražavaju statistički značajno manju spremnost da se druže van škole sa decom većinskog naroda u odnosu na decu Roma čiji je opis klasifikovan kao neutralan i pozitivan.

Rezultati ovog istraživanja odgovaraju rezultatima sličnog istraživanja sprovedenog u periodu od 1999-2001. godine (Arsenović i sar. (2003). Razvijanje socijalne bliskosti sa decom (Roma) kroz akciona istraživanja socijalne distance između „istraživača“ i dece i same dece. Beogradska defektološka škola, 1-2.), a pri njihovom tumačenju treba imati u vidu da su ispitanici bili deca Roma koja pohađaju redovne osnovne škole u kojima se verovatno poklanja izvesna pažnja njihovoj integraciji u školski sistem.

EKSPOZITORNA I INDUKTIVNA STRATEGIJA U DIDAKTIČKOM OBLIKOVANJU UDŽBENIKA „PRIRODA I DRUŠTVO“

Jelena Pešić

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

Postavljanje problema. U radu se analiziraju udžbenici za predmet Priroda i društvo (III razred) koji su odobreni za 2005/6. godinu (udžbenici za IV razred izlaze naredne školske godine). Problem kojim se bavimo je zastupljenost i funkcionalnost dveju osnovnih strategija didaktičkog oblikovanja sadržaja –

ekspozitorne (izlaganje informacija) i induktivne (posredovanje sadržaja dominantno kroz naloge). Ranije analize nove generacije udžbenika za rani osnovnoškolski uzrast pokazale su da postoji trend ka sve većoj zastupljenosti induktivne strategije (tzv. koncepcija radnog udžbenika), kao i da je za adekvatnu ocenu razvojno-pedagoške primerenosti udžbenika neophodno istražiti komparativne prednosti i potencijalna ograničenja ovih strategija. Metodološki deo. Analizirana su četiri udžbenika (ZUNS, Draganić, Narodna knjiga i Eduka). Jedinica analize bila je lekcija kao osnovna tematska i funkcionalna jedinica udžbenika. Zastupljenost ekspozitorne i induktivne strategije utvrđena je klasifikacijom lekcija u zavisnosti od toga da li u njima preovlađuje izlaganje informacija ili posredovanje sadržaja preko naloga. Potom je analizirana funkcionalnost ekspozitorno i induktivno realizovanih lekcija za ostvarivanje minimalnog preduslova učenja: da li su prezentovane osnovne informacije o znanjima i umenjima koja treba usvojiti (osnovno određenje pojmova, principa, kriterijuma, pravila, procedura), i da li su osnovne informacije adekvatno naglašene u tematsko-problemskoj strukturi lekcije.

Rezultati i diskusija.

1. U svim analiziranim udžbenicima kombinuju se obe strategije didaktičkog oblikovanja sadržaja, ali je ekspozitorna strategija više zastupljena (NK-64% lekcija, Z-59%, D-54%, E-33%). Ovaj nalaz ne bi trebalo shvatiti kao nedostatak udžbenika, jer je ekspozitorna strategija jedna od njegovih žanrovskih osobnosti (podrška usvajanju sistematizovanih znanja), a često je i ekonomičniji i efikasniji način za posredovanje nastavnih sadržaja. Kada posmatramo zbirni procenat lekcija koje su dominantno induktivne i onih u kojima se sadržaji posreduju kombinovanjem ekspozicije i naloga, vidimo da je i induktivna strategija dosta zastupljena u analiziranim udžbenicima: E-67%, D-46%, Z-41%, NK-36%. Ovaj nalaz pokazuje da u novim udžbenicima postoji veliki broj različitih oblika aktiviranja učenika, što predstavlja bitno poboljšanje u odnosu na stare udžbenike u kojima je dominirala čista ekspozicija gradiva. Izbor strategije delom je uslovljen i prirodom sadržaja, pa postoji tendencija ka tome da se induktivno više obrađuju prirodnonaučni sadržaji, nego sadržaji iz domena društvenih nauka.

2. Induktivno dizajnirane lekcije su problematičnije od ekspozitornih kada je reč o ekspliciranju i naglašavanju osnovnih informacija, što je i očekivano s obzirom na prirodu ovih strategija. Većina ekspozitorno obrađenih sadržaja ima manje ili više korektno određenje, prikaz osnovnih klasifikacija i razradu kroz specifičnije sadržaje, ali se u oceni njihove funkcionalnosti otvara problem strukturiranja informacija. Kod induktivno realizovanih lekcija otvaraju se ozbiljniji problemi: da li postoje uopštavanja/sumiranja kojim se nalozi povezuju sa sadržajem i ciljem date lekcije (ili se ovaj završni korak prepušta učenicima), kao i da li su ponuđena uopštavanja/sumiranja adekvatno pripremljena nalogima i nadograđena potrebnim pojašnjenjima, eksplikacijama i vezama.

PREPREKE INKLUZIJI ROMSKE DECE IZ NASELJA DEPONIJA

Sunčica Macura-Milovanović

Društvo za unapređivanje romskih naselja, Beograd

U ovom radu se razmatra problem isključenosti romske dece iz sistema obrazovanja. Krajem 2000. godine u romskom naselju Deponija u Beogradu, živelo je blizu dvesta devojčica i dečaka od 7 do 15 godina koji nisu išli u školu. Konkretan slučaj isključenosti ove dece proučavan je primenom metode akcionog istraživanja, realizovanog u periodu oktobar 2000 - jun 2003.

Predmet akcionog istraživanja je proces inkluzije dece iz Deponije u obrazovni sistem. Pojam inkluzije u ovom radu obuhvata fizički (broj upisane romske dece u školu); obrazovni (obrazovna postignuća i pohađanje nastave); i socijalni aspekt (međusobni odnosi romske i neromske dece, međusobni odnosi romske dece i učitelja, doživljaj škole romske dece). Osnovni cilj akcionog istraživanja bio je uključiti što više romske dece Deponije u osnovnu školu i omogućiti im da postignu najmanje dobar školski uspeh kao zadovoljavajući. Osnovno istraživačko pitanje bilo je: da li će primena simultanih i koordinisanih akcija sa romskom decom (edukativna podrška učenju), njihovim roditeljima (motivisanje za upis dece u školu i praćenje njihovog školovanja) i članovima školskog kolektiva (razmena informacija i edukacija), doprineti inkluziji romske dece sa Deponije u obrazovni sistem. Izvori i način prikupljanja podataka koji su korišćeni za praćenje i evaluaciju realizovanih akcija, obuhvatili su intervju, upitnike, sociometrijsku anketu, podatke iz školske dokumentacije, izveštaje i zapisnike sa sastanaka, korespondenciju sa školom i drugim institucijama, foto i video dokumentaciju. Učesnici istraživanja bili su romska deca sa Deponije (68 dece uzrasta 7-14 godina), njihovi roditelji (34 porodice), članovi kolektiva lokalne osnovne škole (direktor i osam učitelja) i članovi istraživačkog - radnog tima (učitelji i psiholozi). Deca obuhvaćena istraživanjem su deca sa posebnim obrazovnim potrebama. Isključenost iz sistema obrazovanja, uz specifičnost socijalnih i životnih okolnosti odrastanja, proizvodi uskraćene mogućnosti sticanja znanja za ovu decu, što opravdava njihovo svrstavanje u navedenu kategoriju.

Osnovni rezultati istraživanja tiču se ostvarenosti fizičkog i obrazovnog aspekta inkluzije. U odnosu na stanje pre početka realizacije istraživanja, povećan je broj upisane romske dece u prvi razred osnovne škole; 82% romskih učenika je pohađalo nastavu; 75% njih je završilo razred; dve trećine je ostvarilo najmanje dobar školski uspeh. Ovi rezultati govore da je ostvaren i osnovni cilj istraživanja. Indikatori ostvarenosti socijalnog aspekta inkluzije, ukazuju na to da su romska deca na planu socijalnih odnosa ostala isključena iz kulture škole. Rezultati ispitivanja doživljaja škole kod romskih učenika pokazali su nedostatak socioafektivnih veza romske dece sa učiteljima i vršnjacima, tj. odsustvo doživljaja pripadanja školi, a rezultati sociometrijskih ispitivanja pokazali su da su u većini anketiranih odeljenja romski učenici imali najniži indeks sociometrijskog statusa, tj. odbačenost od strane vršnjaka.

U radu su prezentovani oni zaključci akcionog istraživanja koji sumiraju ključne prepreke inkluziji dece iz Deponije: neprihvatanje u školskoj sredini; neprilagođenost nastavne prakse obrazovnim potrebama romske dece; siromaštvo romskih roditelja; uverenja pojedinih romskih porodica da školovanje nema značaja za budućnost dece. Teška današnja situacija školovanja romske dece predstavljena je kroz začarani krug njihovog školskog neuspeha, koji se može tumačiti kao bazični proces koji otežava ili u potpunosti onemogućava inkluziju romske dece.

KOGNITIVNI I LIČNOSNI KORELATI RAZUMEVANJA KNJIŽEVNIH METAFORA

Ana Altaras, Marija Tadic

Filozofski fakultet u Beogradu, Strategic Marketing, Beograd

Problem. Ispitivanje kognitivnih i ličnosnih korelata razumevanja književnih metafora predstavlja prvu fazu istraživačkog projekta "Intelektualne sposobnosti i metaforičko mišljenje" Instituta za psihologiju u Beogradu. Polazište za

formulaciju problema činila je studija Kogana i saradnika iz 1980. godine, u kojoj je utvrđeno da razumevanje metafora značajno pozitivno korelira sa estetskom osetljivošću, odnosno divergentnim mišljenjem, ali ne i sa verbalnom inteligencijom. Ovaj nalaz može se dovesti u pitanje sa stanovišta kognitivnih i razvojnih studija metaforičkog mišljenja, koje sugerišu da razumevanje novih metafora predstavlja intelektualno izazovan zadatak, koji zahteva analoško rezonovanje i aktivaciju domeno-specifičnih znanja. Osnovni cilj našeg istraživanja bio je stoga da se preispita veza između razumevanja metafora i određenih kvaliteta intelekta i ličnosti, tj. da se utvrdi da li su i kako individualne razlike u razumevanju književnih metafora povezane sa razlikama u verbalnim sposobnostima i bazičnim crtama ličnosti.

Metod. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 131 srednjoškolca, starosti 17 godina. Svi učenici su ispitani baterijom testova verbalnih sposobnosti (Stevanovićevom verbalnom serijom), inventarom NEO-PI-R, te Testom razumevanja književnih metafora (TRKM), konstruisanim za potrebe ovog istraživanja. TRKM sadrži 28 ajtema – rečenica/odlomaka preuzetih iz različitih književnih dela, a zadatak ispitanika je da samostalno formuliše interpretaciju metaforičkog iskaza sadržanog u svakom ajtemu.

Rezultati. Učinak na Testu razumevanja književnih metafora pokazuje visoku pozitivnu korelaciju sa IQ-om na Verbalnoj seriji ($r = .75$, $p = .000$), te korelacije visokog ili srednjeg intenziteta sa pojedinim subtestovima ove baterije (za sve korelacije $p < .01$). Kao što se moglo predvideti, najjaču korelaciju sa TRKM pokazuje subtest Tumačenje poslovice, koji od ispitanika takođe zahteva svojevrsnu analizu metaforičkih iskaza. Regresionom analizom je utvrđeno da preostala četiri subtesta objašnjavaju oko 53% varijanse u skorovima na TRKM, pri čemu se kao najbolji prediktori razumevanja metafora pokazuju Logičko pamćenje i Verbalne analogije. Statistički značajna pozitivna korelacija ($r = .38$, $p < .01$) utvrđena je i između skorova na TRKM i bazične dimenzije Otvorenosti za iskustva. Kada se u obzir uzme 30 specifičnih crta koje meri NEO-PI-R, ispostavlja se da razumevanje metafora statistički značajno pozitivno korelira sa gotovo svim facetama Otvorenosti, naime sa otvorenošću za Fantaziju, Emocije, Ideje ($p < .01$), te za Vrednosti i Estetiku ($p < .05$). Ovom korelacionom analizom otkriva se i niska, ali značajna pozitivna korelacija između razumevanja metafora i crte Asertivnosti iz domena Ekstraverzije ($r = .18$, $p < .05$).

Diskusija. Suprotno nalazima Kogana i saradnika, naši rezultati upućuju na tesnu povezanost “metaforičke sposobnosti” i verbalne inteligencije, dajući time podršku tezi da razumevanje novih metafora predstavlja punopravnu facetu u spektru intelektualnih sposobnosti – kognitivnu veštinu višeg reda koja počiva na kapacitetu za pamćenje verbalnog materijala i kapacitetu za analoško rezonovanje. Test razumevanja književnih metafora konstruisan u okviru ovog istraživanja pokazuje se kao legitimna mera verbalne inteligencije, ne samo na osnovu svoje visoke korelacije sa Verbalnom serijom, već i na osnovu činjenice da se spram varijabli iz domena ličnosti ovaj test “ponaša” kao standardni test inteligencije (gde veći učinak ide uz veću otvorenost i asertivnost).

INDIVIDUALNE RAZLIKE U DOŽIVLJAJU KNJIŽEVNIH METAFORA

Marija Tadic, Ana Altaras

Strategic Marketing, Beograd, Filozofski fakultet u Beogradu

Problem. Ispitivanje individualnih razlika u doživljaju književnih metafora predstavlja dopunu istraživanja kognitivnih i ličnih korelata razumevanja ovog tipa metafora, u okviru projekta "Intelektualne sposobnosti i metaforičko mišljenje" Instituta za psihologiju. Činjenica da metafore, naročito književne, pored kognitivno-eksplanatorne imaju i afektivno-ekspresivnu dimenziju pokreće pitanje kakva je veza između razumevanja i doživljaja književnih metafora, te sa kojim je personalnim karakteristikama povezan kvalitet doživljaja metaforičkog iskaza. Baveći se ovim problemom, naše istraživanje dotiče i pitanje strukture doživljaja književnih metafora.

Metod. Istraživanje je sprovedeno na istom uzorku srednjoškolaca (N=131) koji su učestvovali i u ispitivanju kognitivnih i ličnih korelata razumevanja književnih metafora. Pored Verbalne serije, inventara Neo-PI-R i Testa razumevanja književnih metafora (TRKM), ispitanici su odgovarali i na Skalu doživljaja književnih metafora (DKM). Ovaj instrument predstavlja namensku modifikaciju skale konotativnog diferencijala D. Jankovića, a sadrži 24 parova prideva (npr. puno-prazno, duboko-plitko, statično-dinamično) na osnovu kojih ispitanik na sedmostepenoj skali procenjuje svoj doživljaj metafora sadržanih u TRKM.

Rezultati. Faktorska analiza odgovora na DKM ukazuje na to da ova skala zapravo meri tri dimenzije doživljaja književnih metafora: prva dimenzija, "Privlačnost", odnosi se na to koliko ispitanik doživljava metafore kao dopadljive i prijatne (ovaj faktor objašnjava oko 23% varijanse); druga, dimenzija "Jasnoće", indikuje u kojoj meri ispitanik doživljava značenje metafore kao dokučivo i jasno određeno (16% varijanse); najзад, dimenzija "Ekspresivnosti" govori o tome u kojoj meri ispitanik procenjuje metaforu kao izražajnu i bremenitu značenjem (14% varijanse). Ispitivanjem povezanosti između tri dimenzije doživljaja i razumevanja književnih metafora utvrđeno je da postoji statistički značajna pozitivna korelacija između skora na TRKM i dimenzije Jasnoće ($r = .24, p < .01$), odnosno Ekspresivnosti ($r = .20, p < .05$). U pogledu veze između doživljaja metafore i crta ličnosti utvrđeno je sledeće: (a) postoji značajna pozitivna korelacija između procenjene Privlačnosti metafore i crta Dobrodušnosti ($r = .25, p < .01$), Otvorenosti ($r = .23, p < .01$) i Neuroticizma ($r = .20, p < .05$); (b) procenjena Jasnoća metafore pozitivno korelira sa crtom Otvorenosti ($r = .24, p < .01$); (c) procenjena Ekspresivnost metafora stoji u značajnoj pozitivnoj korelaciji sa Ekstraverzijom ($r = .19, p < .05$) i Neuroticizmom ($r = .19, p < .05$), te u značajnoj negativnoj korelaciji sa Savesnošću ($r = -.25, p < .01$).

Diskusija. Osobe koje su uspešnije u tumačenju književnih metafora pokazuju veću osetljivost ne samo za denotacije, već i za konotacije metaforičkih iskaza: oni doživljavaju književne metafore kao "prozirnije", no ujedno kao bogatije značenjem. Posmatrano iz drugog ugla, može se reći da dimenzije Jasnoće i Ekspresivnosti skale DKM mogu poslužiti kao gruba "self-report" mera razumevanja književnih metafora. Rezultati ovog istraživanja osim toga upućuju na zaključak da veća Otvorenost za iskustva podrazumeva kako bolje razumevanje, tako i veće uživanje u književnim metaforama. Međutim, čini se da potpun doživljaj estetske vrednosti i slojevitosti značenja književnih metafora pored otvorenosti za iskustva podrazumeva izvesnu dozu preosetljivosti (veći neuroticizam) i manju sklonost samoobuzdavanju (manju savesnost) – složaj crta koji se obično pripisuje kreativnim osobama.

"BUKVAR TOLERANCIJE", PROGRAM INTERKULTURALNOG
OBRAZOVANJA I NJEGOV UTICAJ NA ŠKOLU.

Marko Pejović, Stanislava Vučković, Jelena Jovanović, Biljana Lajović
Grupe "Hajde da...", Beograd

Promene u osnovnoškolskom obrazovanju poslednjih godina stavile su pred prosvetne radnike i stručne saradnike razne izazove. Očekivalo se (pored ostalog) da ovladaju novim veštinama i znanjima, koja nisu usko vezana za sadržaj predmetne nastave. Takođe se mnogo više pažnje posvetilo socijalnom (vaspitnom) aspektu rada u školi. Potrebe prosvetnih radnika su bile da dobiju strukturisanu obuku, koja bi im omogućila da razvijaju određena znanja i prosocijalnu orijentaciju kod dece. Grupa „Hajde da...“ je kreirala dva programa – „Bukvar tolerancije“, program radionica za rad sa decom i „Bukvar tolerancije – edukacija i primena“ program namenjen prosvetnim radnicima. Drugi program ima za cilj da osnaži prosvetne radnike u njihovoj profesionalnoj ulozi, odnosno da poveća njihovu osetljivost i kompetencije za razumevanje socijalnih fenomena (kao što su predrasude, stereotipije, diskriminacija, socijalna distanca, netolerancija razlika...). Takođe, ova edukacija je trebalo da im pomogne da razviju veštine koje će omogućiti stvaranje atmosfere prihvatanja i razumevanja među učenicima u odeljenju i školi. Tako obučeni prosvetni radnici su spremni da realizuju radionice sa decom koje imaju za cilj da povećaju socijalnu osetljivost kod dece. Postavilo se pitanje u kojoj meri se može podspešiti prosocijalna orijentacija i multikulturalna osetljivost kod dece, obučavanjem nastavnika da rade ovakve programe sa decom.

Cilj ovog rada je da odgovori na pitanje da li ovaj (i ovakav) program zaista doprinosi da se kod prosvetnih radnika razviju veštine i znanja važna za razvoj socijalno pozitivne klime u odeljenju, kao i da li radionice za rad sa decom doprinose razvoju socijalne (multikulturalne) osetljivosti. Takođe, ovaj rad može da prikaže postupak građenja ovakvog jednog programa, stalne interakcije evaluacije i prakse, kao i da postavi pitanja za dalja istraživanja.

Metod. Poslednje ispitivanje je obavljeno na uzorku od 70 nastavnika i 260 dece iz dve škole („Svetozar Marković“, Leskovac i „Dimitrije Tucović“, Kraljevo). Instrumenti koji su korišćeni su u prethodnim fazama evaluacije, su bili revidirani.

U ispitivanju nastavnika korišćeno je nekoliko upitnika: (a) nakon svakog od tri modula obuke zadavani su upitnici za procenu stepena ostvarenosti ciljeva obuke i zadovoljstva samom obukom; (b) na kraju čitavog programa korišćeni su upitnici za procenu efekata raznih aktivnosti programa na decu i na porast kompetenci prosvetnih radnika.

U ispitivanju dece korišćena su dva instrumenta koja su zadata pre i nakon realizovanih radionica: prvim je ispitivano razumevanje značenja različitih pojmova u ovoj oblasti (diskriminacija, tolerancija, predrasude, nasilje), dok su drugim ispitivani efekti programa.

Rezultati: Deca su povećala svoja znanja o: diskriminaciji, toleranciji, predrasudama, nasilju, saradnji ali ne samo na pukom formalnom nivou, već i kroz razumevanje i prepoznavanje situacija u kojima dolaze do izražaja ovi fenomeni. Došlo je do promene u stavovima kod određenog broja dece i većeg prihvatanja dece koja se razlikuju po poreklu i običajima (druga nacija, jezik, religija...). Smanjen je broj dece koja se ne druže sa nekom decom iz odeljenja (u proseku 15%). Nastavnici procenjuju da su nakon obuke spremniji da se snađu sa nekim pojavama (diskriminacije, nasilja...) u odeljenju.

PRIMENA METODE AKTIVNOG UČENJA U NASTAVI SA
UČENICIMA KOJI IMAJU TEŠKOĆE U MENTALNOM RAZVOJU

Marina Arsenović Pavlović, Lidija Nikolić Novaković

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, OŠ "Novi Beograd",
Novi Beograd

Pretpostavka od koje se polazi u ovom radu je da se valjana nastava može ostvariti različitim metodama koje će u centar psihološko-pedagoškog rada staviti dete. Predmet ovog rada je izučavanje metode aktivnog učenja u nastavi Poznavanja prirode i društva (PPD) sa učenicima od I do IV razreda koji imaju teškoće u mentalnom razvoju. Cilj istraživanja je da se uporede efekti primene metode edukativnih radionica i uobičajene metode aktivne nastave. Polazna hipoteza je da će primena metode edukativnih radionica dati bolje rezultate u odnosu na uobičajenu metodu aktivnog učenja. U skladu sa ovako definisanim ciljem, formulisani su istraživački zadaci: formiranje uzoraka, konstrukcija kriterijumskog testa znanja, kreiranje sinopsisa za radionice, izbor testova i tehnika za ispitivanje intelektualnih sposobnosti, itd.

Efekti primene metode edukativnih radionica provereni su metodom eksperimenta sa paralelnim grupama. Umetnuta aktivnost za eksperimentalnu (E) grupu bila je serija od 12 posebno kreiranih radionica, dok je kontrolna (K) grupa radila po uobičajenoj metodi aktivne nastave iz oblasti PPD. Zavisne varijable bile su: kvalitet i nivo znanja iz PPD, intelektualne sposobnosti i funkcije, ponašanje učenika na času, doživljaj i procena voditelja o promenama u ponašanju učenika. Metode i tehnike za prikupljanje podataka su: kriterijumski test znanja iz PPD (od I do IV razreda); agregat testova i tehnika za ispitivanje sposobnosti i funkcija (Pijačevce probe, STIK- test, Akadija, M. Stambak); skala procene i analiza video zapisa radionica za procenu ponašanja dece; i intervju sa učenicima o ličnom doživljaju radionica.

Uzorak se sastojao od 80 učenika OŠ "Novi Beograd". E i K grupu činile su podgrupe od po 10 učenika svakog školskog uzrasta od I do IV razreda. Istraživanje je izvedeno 2002. godine, a eksperimentalni tretman trajao je tri meseca.

Osnovna hipoteza istraživanja je delimično potvrđena. Kvantitativni rezultati nisu potvrdili hipotezu da edukativne radionice imaju veći pozitivan efekat na nivo znanja iz PPD - postignuća ispitanika E grupe na kriterijumskim testovima nisu bila značajno veća od postignuća ispitanika K grupe (mada se razlike približavaju statističkoj značajnosti). Kvantitativni rezultati potvrdili su hipotezu da edukativne radionice imaju značajno veći pozitivan efekat na postignuća učenika u oblasti jezika i govora (formiranje pojmova i obim rečnika), na intelektualne operacije (klasifikaciju, serijaciju, korespondenciju), kao i na sposobnost opažanja vremena i prostora. Nije potvrđena hipoteza da edukativne radionice imaju značajno veći pozitivan efekat na postignuća učenika na testovima koncentracije pažnje, kratkoročnog vizuelnog i auditivnog pamćenja i operacije konzervacije. Takođe, nije potvrđena ni hipoteza da edukativne radionice imaju značajno veći pozitivan efekat na ponašanje učenika na času i u odnosu na autoritet nastavnika (mada se razlike među grupama približavaju statističkoj značajnosti).

Kvalitativni rezultati daju osnovu za prihvatanje kvantitativnih rezultata sa rezervom. Oni govore više u prilog prihvatanja hipoteze da edukativne radionice imaju značajno veći pozitivan efekat na usvajanje programskih sadržaja PPD. Takođe, ukazuju na pozitivne efekte radionica na koncentraciju pažnje i na pamćenje. Kvalitativni rezultati pokazuju i to da su se kod E grupe povećali

nivo aktiviteta i motivacija učenika za školski rad, kao i da se smanjila konfliktnost u grupi.

KONCEPCIJE KREATIVNOSTI KOD DJECE I ODRASLIH

Jelena Radišić

Filozofski fakultet, Beograd

Rad daje prikaz dva istraživanja. Cilj prvog je da ponudi obrise slike mladog stvaraoca iz ugla samog djeteta, a drugog da ispita shvatanja laika prema svijetu dječije kreativnosti, prvenstveno imajući u vidu roditelje i nastavnike, odnosno da li će postojati razlike u načinu opisivanja kreativnog djeteta kod roditelja djece različitih uzrasnih nivoa, kao i nastavnika koji sa tim istim uzrasnim nivoima rade? Prvi dio rada bavi se naučnim i laičkim koncepcijama kreativnosti. Polazi od definicija kreativnosti i teškoća na koje nauka nailazi pri definisanju ovog pojma, kako kod djece tako i kod odraslih, te razmatra ideju da sagledavanje laičkih koncepata kreativnosti omogućava bolje razumjevanje dominantnog kulturnog gledišta domena, da na ovaj način dobijamo kvalitetniju bazu za koncipiranje eksplicitnih naučnih teorija, a takode nudi uvid i u to koliko je ono eksplicitno i naučno u korelaciji ili je već prepoznato u laičkom poimanju kreativnosti. Drugi dio rada daje kratak prikaz oba istraživanja. U prvom, djeca su putem upitnika pitana da daju svoju listu osobina koje posjeduje kreativno dijete. Ovo je urađeno na 4 uzrasna nivoa (predškolski uzrast, IV i VII razred osnovne škole, III razred srednje škole). Uzorak je bio prigodan i činilo ga je 103 djece (vrtić "Leptirić" PU Stari grad – 20 djece, OŠ "Pavle Savić" – 32 učenika IV razreda i 25 učenika VII razreda, 24 učenika III razreda VI Beogradske gimnazije. Ispitanici su bili ujednačeni po polu. Na ovaj način smo došli do spontane liste termina koju djeca koriste kada opisuju kreativno dijete, a zatim je posmatrano u kojim aspektima se ova slika podudara sa slikom koju nude odrasli ispitanici u drugom istraživanju. U analizi je korištena klaster analiza.

Drugo istraživanje je koncipirano kroz sledeće faze: 1.utvrđivanje termina koje roditelji, nastavnici i vaspitači spontano koriste kada opisuju kreativno dijete; 2.mapiranje uzorka značenja; 3.izdvajanje reprezentativnog uzorka značenja; 4.konstrukcija skala za procjenu razvijenosti pojedinih osobina kod kreativnog djeteta i 5.utvrđivanje bazičnih dimenzija oko kojih se organizuje predstava odraslih o kreativnom djetetu. U prvoj fazi je učestvovalo ukupno 84 nastavnika (67 žena i 17 muškaraca) i 86 roditelja (29 očeva i 57 majki). U drugoj fazi je učestvovalo 31 nastavnika (29 žena i 2 muškarca) i 120 roditelja (roditelji su bili ujednačeni po polu). U četvrtoj fazi je učestvovalo 513 nastavnika (457 žena i 56 muškaraca) i 513 roditelja (420 majki i 93 očeva). U uzorak istraživanja, koji je bio prigodan u svim fazama, ušli su ispitanici iz 30 objekata predškolskih ustanova sa opština Zvezdara, Palilula, Savski Venac, Vračar i Novi Beograd, 26 osnovnih škola sa teritorije grada Beograda i 15 srednjih škola. U analizi je korišćena klaster analiza (I faza), faktorska analiza (II-V faza) i diskriminativna analiza (V faza).

OPAŽANJE SOCIJALNIH ODNOSA I PROBLEMI U PONAŠANJU
ADOLESCENATA: LONGITUDINALNA STUDIJA

Irena Stojković, Danica Vasiljević

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd

a. Postavljanje problema

Rana adolescencija je period razvoja u kome dolazi do značajnog porasta učestalosti problema ponašanja kao što su korišćenje alkohola i cigareta, delinkvencija i opoziciono ponašanje prema školi. Problemi u ponašanju su povezani sa karakteristikama odnosa između adolescenata i njihovog neposrednog socijalnog

okruženja, koje čine roditelji i vršnjaci. Korelaciona istraživanja ne mogu dati odgovor na pitanje da li postoji uzročno-posledična povezanost između problema u ponašanju i socijalnih odnosa adolescenata. Longitudinalno praćenje nam međutim može pokazati da li problemi u ponašanju na ranijem uzrastu predviđaju odnose sa roditeljima na kasnijem uzrastu i obrnuto, što nas približava odgovoru na pitanje o uzročnoj povezanosti. Cilj ovog rada je da se ispita povezanost između problema u ponašanju adolescenata i opažanja odnosa sa roditeljima i vršnjacima na uzorku adolescenata.

b. Metodološki deo

Uzorak

Istraživanjem je obuhvaćeno 276 adolescenata (133 dečaka i 143 devojčica) koji su bili uzrasta 10-13 godina prilikom prve procene i koji su bili ponovo procenjeni nakon godinu dana.

Instrumenti

Skala za procenu problema ponašanja je preuzeta iz istraživanja Williams i Dunlop (1999) i obuhvata sledeća ponašanja: agresivnost, disciplinske probleme u školi i korišćenje alkohola i cigareta. Pouzdanost skale iznosi Kronbach $\alpha = 0.88$. Bliskost sa majkom i ocem i stepen kontrole majke i oca su mereni skalama koje je konstruisao Opačić (1995), Kronbach $\alpha = 0.89-0.92$. Konflikti sa roditeljima su mereni skalom koju čini šest stavki koje se odnose na različite teme sukoba sa roditeljima, Kronbach $\alpha = 0.78$. Socijalna podrška vršnjaka je merena skalom koja je konstruisana za potrebe ovog istraživanja, Kronbach $\alpha = 0.75$.

c. Rezultati

Primenom regresione analize sa problemima ponašanja prilikom druge procene kao zavisnom varijablom utvrdili smo da su odnosi sa roditeljima i vršnjacima prilikom prve procene statistički značajni prediktori, ali da se ova značajnost gubi kada se kontrolišu problemi ponašanja prilikom prvog testiranja. Problemi ponašanja pri prvoj proceni, statistički značajno predviđaju odnose sa roditeljima i vršnjacima pri drugoj proceni. Kada se kontrolišu varijable odnosa sa roditeljima i vršnjacima prilikom prve procene, problemi u ponašanju više nisu značajno povezani sa socijalnim odnosima adolescenata prilikom druge procene. Izuzetak je bliskost sa ocem na poduzorku dečaka za koju su problemi u ponašanju pri prvoj proceni značajan prediktor i kada se kontrolišu bliskost sa ocem pri prvoj proceni.

d. Komentar nalaza

Rezultati pokazuju da postoji povezanost između problema u ponašanju i opažanja socijalnih odnosa adolescenata. Rezultati longitudinalnog praćenja ukazuju da su problemi u ponašanju povezani sa opadanjem stepena bliskosti između dečaka i njihovih očeva na kasnijem uzrastu. Ovi nalazi govore u prilog tome, da kod dečaka problemi u ponašanju utiču na opadanje bliskosti sa ocem.

Literatura

Opačić, G. (1995). Ličnost u socijalnom ogledalu. Beograd: Institut za pedagoška

istraživanja.

Williams, J. M., Dunlop, L. C. (1999). Pubertal timing and self-reported delinquency among male adolescents. *Journal of Adolescence*, 22, 157-171.

POVEZANOST DIMENZIJA AFEKTIVNOG VEZIVANJA U
PARTNERSKIM ODNOSIMA I OSOBINA LIČNOSTI PO MODELU
«BIG FIVE»

Bojana Dinic, Snežana Smederevac

Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za psihologiju

Cilj ovog istraživanja je povezanost dimenzija afektivnog vezivanja sa osobinama ličnosti po modelu «Big five». Referentni okvir ovog istraživanja je model stilova afektivnog vezivanja Griffin i Bartholomew (1994). Autori predlažu četiri afektivna stila, odnosno dimenzije afektivnog vezivanja (sigurni, preokupirani, izbegavajući i bojažljivi stil), ali je ostavljena sloboda istraživačima da provere strukturu predloženih dimenzija, pa se tako dolazilo i do trodimenzionalnih i dvodimenzionalnih rešenja (Kurdek, 2002). Dosadašnja istraživanja bila su usmerena na ispitivanja povezanosti afektivnih obrazaca vezivanja sa temperamentom u detinjstvu i sa osobinama ličnosti u odrasloj dobi. Istraživanja povezanosti ovih konstrukata u mladalaštvu su veoma retka, pa se ovim htelo ispitati kako se pomenuti konstrukti povezuju u ovoj dobi

Uzorak je činilo 187 ispitanika, oba pola, starosti između 22 i 26 godina. Dimenzije afektivnog vezivanja u partnerskim odnosima su procenjivane upitnikom RSQ (Griffin & Bartholomew, 1994) u čijem prostoru merenja je sprovedena faktorska analiza (metod glavnih komponenti). Prema Scree kriterijumu zadržane su 3 glavne komponente koje zajedno objašnjavaju oko 42% ukupne varijanse. Izolovane komponente su dovedene u Promax poziciju i interpretirane kao 1. strah od napuštanja, 2. izbegavanje bliskosti i 3. težnja za nezavisnošću. U odnosu na predlog koji su dali autori, razlika je što su se ovde izdvojile 3 umesto 4 dimenzije, te se model poklapa sa onim koji je predložio Collins (1996). Metrijske karakteristike RSQ subskala, kao i skale u celini, su zadovoljavajuće. Osobine ličnosti (Neuroticizam, Ekstraverzija, Savesnost, Prijatnost, Otvorenost za iskustva) su procenjivane upitnikom BFI (John, Donahue, Kentle, 1991), 44-ajtemskom operacionalizacijom modela «Big five». Od ostalih varijabli uzet je u obzir pol i partnerski odnos (da li je ispitanik trenutno u vezi ili nije). Relacije između dimenzija afektivnog vezivanja i osobina ličnosti ispitane su multivarijantnom analizom kovarijanse (MANCOVA), u kojoj su kriterijske varijable bili faktorski skorovi glavnih komponenta dimenzija afektivnog vezivanja, kategorijalni prediktori pol i partnerski odnos, a kontinuirani prediktori bili su faktorski skorovi na prvim glavnim komponentama subskala upitnika BFI. Rezultati pokazuju da dimenzija afektivnog vezivanja - težnja za nezavisnošću ne ostvaruje značajne relacije sa osobinama ličnosti, ali ostvaruje sa polom, u tom

smislu što ispitanice postižu više skorove ($F=6.265$, $p<0.01$). Dimenzija izbegavanje bliskosti povezana je sa negativnim polom dimenzije Prijatnost ($\beta=-0.204$, $t=-2.563$, $p<0.01$), a strah od napuštanja sa Neuroticizmom ($\beta=0.392$, $t=5.272$, $p<0.01$) i negativnim polom dimenzije Prijatnost ($\beta=-0.160$, $t=-2.160$, $p<0.01$). Takođe, ispitanici koji nisu u partnerskoj vezi ispoljavaju intenzivniji strah od napuštanja ($F=29.502$, $p<0.01$) i u većoj meri izbegavaju bliskost ($F=10.851$, $p<0.01$). U istraživanjima na starijem uzorku Ekstraverzija i Neuroticizam su se izdvojili kao značajni korelati dimenzije anksioznosti (koja je u ovom istraživanju sadržana u strahu od napuštanja), dok dimenzija izbegavanja (izbegavanje bliskosti) nije imala značajne korelate među osobinama ličnosti. U odnosu na ova istraživanja, može se zaključiti da se personalni korelati razlikuju u mladalaštvu i odrasloj dobi, pri čemu se u mladalaštvu, pored Neuroticizma, izdvaja i Prijatnost kao bitan faktor afektivnog vezivanja.

POVEZANOST PORODIČNE KLIME I STRATEGIJA SUOČAVANJA SA AKADEMSKIM STRESOM KOD ADOLESCENATA

Bojana Dinić

Filozofski fakultet u Novom Sadu

Kvalitet porodičnog života i funkcionisanja ima velikog efekta na detetovo viđenje stresnih situacija. U adolescenciji, najčešći izvor stresa je škola (Halstead i sar. 1993, prema Brdar i sar. 1997). Porodice u kojima diminira srednji nivo kontrole i nadzora, prihvatanja i podrške, kao i umereni nivo autonomije, najznačajniji su prediktori akademskog postignuća (Brdar i Rijavec 2001). Strategije koje se koriste pri suočavanju sa školskim neuspehom utiču na školsko postignuće. Kako to opisuju Brdar i saradnici (2006), srednjoškolci koji upotrebljavaju strategije usmerene na rešavanje problema imaju veći nivo samopoštovanja i postižu bolji školski uspeh, dok oni učenici koji koriste strategiju usmerenu na emocionalne reakcije, postižu lošiji uspeh u školi i češće traže podršku od drugih. S obzirom da je školski uspeh povezan i sa porodičnom klimom i sa strategijama suočavanja sa akademskim stresom, postavlja se pitanje kakva je povezanost ova dva fenomena.

Metod

Uzorak su činili polaznici IS Petnica, uzrasta od 16 do 24 godine. U istraživanju su korišćena dva upitnika: 1. FCI (Kurdek i sar., 1995) koji operacionalizuje dimenzije porodične klime - supervizija, emocionalna podrška, autonomija i zastupljenost konflikata; 2. SSNS (Brdar i Rijavec, 1997) koji operacionalizuje strategije suočavanja sa akademskim stresom – rešavanje problema, emocionalne reakcije, zaboravljanje, traženje socijalne podrške, traženje podrške porodice.

Rezultati i diskusija

Podaci su obrađeni korelacijama, pri čemu su korelirane dimenzije porodične klime sa navedenim strategijama. Dobijeno je da dimenzija porodične klime – *supervizija* korelira sa strategijom *emocionalne reakcije* ($r=0.459$, $p=0.001$). Moguće je da veći nadzor i kontrola u porodici povlače i veća očekivanja i zahteve roditelja od deteta, pa samim tim i veće frustracije adolescenta usled neuspeha. Veća frustracija rezultira agresivnim ponašanjem,

izlivima besa i ljutnje, jer u takvoj poziciji nema vremena da se razmisli i usredsredi na problem (Bojanović, 1988). Moguće objašnjenje je i da u takvom porodičnom okruženju, adolescenti kao kompenzaciju i ventil koriste situacije vezane za neke druge sfere, kao što je škola, gde mogu ispoljiti svoje nezadovoljstvo.

Dalje je dobijeno da dimenzije *prihvatanja* ($r=0.345$, $p=0,015$) i *autonomije* ($r=0.295$ $p=0,04$) koreliraju sa strategijom *traženja socijalne podrške*. Moguće objašnjenje je da je porodica sačinila povoljnu bazu u kojoj se adolescenti osećaju slobodno da potraže i prihvate savete i podršku od drugih sa poverenjem. U takvoj porodičnoj klimi, adolescenti su preuzeli model dobrih interpersonalnih odnosa koji primenjuju i na druge bitne figure koje se u adolescenciji javljaju kao što su vršnjaci, prijatelji.

Dimenzija *konflikti* ne korelira značajno ni sa jednom strategijom. Metrijske karakteristike ove dimenzije su se pokazale problematičnima (Mihić i Zotović, 2003), pa je moguće da se značajne razlike nisu dobile iz tog razloga.

Zaključak

Dobijeni rezultati mogu poslužiti za kreiranje programa u kome bi se istakle prednosti i nedostaci strategija suočavanja sa problemom, i koji bi pomogao učenicima da razviju poželjne i uspešne strategije. Poželjno bi bilo ispitati povezanost vaspitnih stilova posebno za majku i oca i strategija suočavanja sa sresom, kao i povezanost roditeljevih strategija i dečijih.

Zahvalnica

Zahvaljujem se Ljubici Simić i Isidori Krtinić na pomoći pri realizaciji ovog istraživanja.

ADAPTACIJA TROG TESTA RAZUMEVANJA GRAMATIKE ZA SRPSKI JEZIK

Darinka Andjelković, Nadezda Krstić, Maja Savić, Hajnalka Jakšić, Marina Koprivica, Nevena Buđevac, Maja Moreno, Lidija Marjanović

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet Beograd, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Predškolska ustanova "Radosno detinjstvo", Novi Sad, Institut za mentalno zdravlje, Beograd

Urađena je adaptacija i probna standardizacija britanskog Testa razumevanja gramatike (TROG; Bishop, 1989) za primenu na srpskom jeziku. Reč je o receptivnom testu gramatičkih kontrasta, konstruisanom za praćenje gramatičkog razvoja dece i otkrivanje *specifičnog jezičkog poremećaja (SLI)*. U nedostatku standardizovanih testova jezičkog razvoja u našoj sredini, osnovna motivacija je bila da se obezbedi normiran test receptivnih gramatičkih sposobnosti za srpski jezik pomoću kojih će biti moguće:

Praćenje uzrasnih promena u normalnom jezičkom razvoju;

Razlikovanje dece sa teškoćama u razvoju govora od dece tipičnog (normalnog) razvoja;

Preciznije određenje vrste teškoća, da li su one semantičke ili gramatičke prirode, koje kontraste dete uspešno razume, a koje ne, i koji je nivo njihove složenosti;

Preciznije određenje da li su ispoljene teškoće specifično jezičke prirode ili je problem širi;

Zajedno sa ostalim pokazateljima, diskriminacija bazičnih razvojnih i neuralnih poremećaja od teškoća nastalih pod drugim okolnostima, u uslovima

siromašne socijalne i kulturne stimulacije, mentalne retardacije, oštećenja sluha, poremećaja u komunikaciji, emocionalnih problema, i slično;

Dijagnostika *specifičnog jezičkog razvojnog poremećaja (SLI)*, što i jeste osnovna namena TROG-a.

Pošto se radi o jezičkom testu, njegova neposredna primena samo na osnovu prevoda nije bila moguća već je bilo neophodno prilagođavanje strukturalnim karakteristikama srpskog jezika. Probna standardizacija je rađena na uzorku od 335 dece uzrasta između 4 i 7 godina, podeljenih u 8 uzrasnih segmenata. Pošto je dinamika promena u jezičkom razvoju veća na mlađim uzrastima nego na starijim, raspon uzrasnih segmenata je u početku napravljen na 3 meseca (4;0-4;2, 4;3-4;5, 4;6-4;8 i 4;9-4;11), a kasnije na 6 meseci (5;0-5;5, 5;6-5;11, 6;00-6;05, 6;06-6;11).

Probna standardizacija je pokazala da je prva probna verzija TROG-a za srpski diskriminativna za razlike među uzrastima, ali da je ta diskriminativnost „grublja“ od očekivane. Za decu stariju od 5 godina test je lak, pa se diskriminativnost kreće na granici značajnosti. Osetljivost testa za uzrasne promene je takva da razlikuje 3 uzrasne kategorije (4;0-4;8, zatim 4;9-5;5, i 5;6-6;11), pri čemu je srednja kategorija očigledno prelazna. Pouzdanost testa računata na nivou celog instrumenta je veoma visoka i zavisno od metode kreće se između 0,86 i 0,91. Pouzdanost testa računata odvojeno za blokove (gramatičke kontraste) ukazuje na unutrašnju nekonzistentnost pojedinih blokova - neki ajtemi nisu ujednačeni po težini, i verovatno ne mere istu stvar. Ovaj nalaz umanjuje diskriminativnost testa za gramatičke kontraste, tj. onemogućuje pouzdano određivanje koje je gramatičke kontraste dete savladalo, a koje ne. Unutrašnja nekonzistentnost pojedinih blokova bi takođe mogla biti uzrok smanjene ukupne diskriminativnosti testa za starije uzraste. U daljem radu, pre nego što se pristupi pravoj standardizaciji, planira se usavršavanje testa i ujednačavanje ajtema. Takođe se planira uvođenje složenijih jezičkih struktura kako bi se postigla diskriminativnost za veći raspon uzrasta.

ADAPTACIJA BOSTONSKOG TESTA IMENOVANJA (BNT) ZA USRASTE OD 4 DO 7 GODINA

Nadežda Krstić, Darinka Anđelković, Maja Savić, Hajnalka Jakšić, Marina Koprivica, Nevena Buđevac, Maja Moreno, Lidija Marjanović

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet Beograd, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Predškolska ustanova "Radosno detinjstvo", Novi Sad, Institut za mentalno zdravlje, Beograd

Bostonski test imenovanja (BNT) (Kaplan et al., 1983) je test za ispitivanje rečnika koji je široko namenjen ispitivanju dece i odraslih, a u dijagnostičkoj praksi se koristi zajedno sa drugim instrumentima. Pošto je reč o testu koji se u opštem nedostatku instrumenata koristi i u našoj sredini, pristupili smo adaptaciji i probnoj standardizaciji BNT-a na uzorku dece od 4 do 7 godina.

Test se sastoji od 60 slika koje se prezentuju redom, a zadatak ispitanika je da imenuje objekat koji vidi. Ajtemi su poredani po rastućoj težini. Ukoliko ispitanik ponudi odgovor koji ukazuje na pogrešnu percepciju slike, daje mu se tzv. semantička pomoć kojom se ukazuje na sadržaj slike. Broj tačnih odgovora je indikator sposobnosti nominovanja objekata, tj. bogatstva rečnika.

U adaptaciji testa izbačene su slike objekata nedovoljno poznatih u našoj sredini, uvedene su neke nove, i proverene su metrijske karakteristike BNT-a za srpski jezik. Probna standardizacija je rađena na uzorku od 336 dece uzrasta

između 4 i 7 godina, podeljenih u 8 uzrasnih segmenata. Pošto je dinamika promena u jezičkom razvoju veća na mladim uzrastima nego na starijim, raspon uzrasnih segmenata je u početku napravljena na 3 meseca (4;0-4;2, 4;3-4;5, 4;6-4;8 i 4;9-4;11), a kasnije na 6 meseci (5;0-5;5, 5;6-5;11, 6;00-6;05, 6;06-6;11).

Proveravane su sledeće karakteristike: opšta diskriminativnost testa, diskriminativnost u okviru pojedinih uzrasnih grupa, diskriminativnost za razlike među uzrasnim grupama, pouzdanost testa, kao i to da li su ajtemi poredani po rastućoj težini.

Dobijeni su sledeći rezultati:

Kolmogorov-Smirnov test, uz Lilieforsovu korekciju, pokazuje da je opšta diskriminativnost testa zadovoljavajuća; nema statistički značajnog odstupanja dobijene distribucije od normalne ($KS=0.038$, $df=328$, $p=0.2$).

Diskriminativnost testa unutar pojedinih uzrasnih grupa je takođe proveravana Kolmogorov-Smirnov testom, uz Lilieforsovu korekciju. Rezultati pokazuju zadovoljavajuću diskriminativnost na većini ispitivanih uzrasta. Značajna odstupanja se javljaju jedino na dve uzrasne grupe, od 4;03-4;05 ($KS=0.167$, $df=39$, $p=0.008$) i 4;09-4;11 ($KS=0.165$, $df=39$, $p=0.009$).

Test pokazuje značajno razlikovanje pojedinih uzrasta ($F=34.017$, $df=7$; 320, $p=0.00$). Test diskriminiše tri uzrasne grupe

- 4;00- 4;08
- 4;09 – 5;05
- 5;06 – 6;11

Pouzdanost je proveravana metodama interne konzistencije. Svi koeficijenti ukazuju na visoku pouzdanost testa.

- Gutmanov split-half=0.92
- Spirman-Braunov=0.92
- Krombahova alfa=0.90

Distribucija težine pojedinačnih ajtema pokazuje da u početnoj verziji testa ajtemi nisu regularno raspoređeni po težini (od najlakših ka najtežim), već da postoje odstupanja. Dobijena distribucija takođe pokazuje da postoji nešto veći broj jako teških ajtema na testu. Kako u ispitivanom uzorku nije bilo dece starije od 7 godina, ovaj podatak ukazuje da bi se test mogao koristiti i za decu školskog uzrasta i za odrasle.

U daljem radu planira se novo raspoređivanje ajtema u skladu sa podacima o njihovoj težini i provera diskriminativnosti testa za uzraste starije od 7 godina.

SOCIJALNA PSIHOLOGIJA

FAKTORSKA STRUKTURA I METRIJSKE KARAKTERISTIKE SKALE

Bojana Bodroža

Filozofski fakultet, Beograd

Kao osnovni cilj istraživanja postavljena je konstrukcija skale kojom bi se operacionalizovao Snajderov (Snyder, 1974) koncept self-monitoringa na srpskom jeziku. Osnovni zadaci istraživanja bili su utvrđivanje faktorske strukture i metrijskih karakteristika konstruisane skale. Preliminarna verzija Skale self-monitoringa sadržala je 42 stavke, 24 od kojih su prevod stavki iz originalne Skale

self-monitoringa (Self-Monitoring Scale, Snyder, 1974). Dodatnih 18 stavki je konstruisano u cilju boljeg opisivanja prostora traženog psihološkog fenomena, a u skladu sa datim teorijskim konceptom. Ispitanicima je ponudena mogućnost odgovaranja na petostepenoj skali Likertovog tipa. Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku od 254 ispitanika, studenata psihologije. Uzorak karakteriše neujednačena polna struktura sa 223 ispitanika ženskog i 29 ispitanika muškog pola. Faktorizacijom odgovora ispitanika na preliminarnoj verziji skale metodom glavnih komponenti ekstrahovano je dvanaest komponenti prema kriterijumu jedinice. Usvojena je solucija sa četiri faktora na osnovu kriterijuma interpretabilnosti. Interpretirani su kao: Upravljanje samoprezentacijom, Rigidna i stabilna samoprezentacija, Socijalna neprilagođenosti i Osetljivost na očekivanja drugih. Na osnovu logičke analize utvrđeno je da faktor Socijalne neprilagođenosti ne pripada teorijskom konceptu self-monitoringa, pa su stavke koje opisuju ovaj faktor izbačene iz skale. U konačnoj verziji skale zadržano je ukupno 28 stavki. U ponovljenoj faktorskoj analizi metodom glavnih komponenti ekstrahovano je devet faktora prema kriterijumu jedinice, ali je na osnovu kriterijuma interpretabilnosti zadržano tri faktora. Obzirom da je njihova faktorska struktura gotovo identična onoj u prvoj faktorizaciji (izuzevši eliminisani faktor), zadržani su isti nazivi: Upravljanje samoprezentacijom, Rigidna i stabilna samoprezentacija i Osetljivost na očekivanja drugih. Rešenje sa tri faktora objašnjava 32% ukupne varijanse rezultata.

Faktorskom analizom drugog reda iz prostora faktorskih skorova na tri zadržana faktora ekstrahovan je metodom glavnih komponenti jedan faktor drugog reda koji objašnjava 45% varijanse skorova na faktorima prvog reda. Njegovu strukturu sačinjavaju sva tri faktora prvog reda, pa je dobijeni faktor drugog reda interpretiran kao self-monitoring.

Analiza metrijskih karakteristika subskala (determinisanih dobijenim faktorima) i stavki pokazala je da se subskale Upravljanje samoprezentacijom i Rigidna i stabilna samoprezentacija zbog dobrih psihometrijskih pokazatelja mogu koristiti kao individualne mere. Nasuprot njima, zbog loših psihometrijskih karakteristika subskala Osetljivost na očekivanja drugih ne preporučuje kao individualna mera ponašanja koja operacionalizuje. Konačna verzija Skale self-monitoringa (SMS-SR) do koje se došlo u istraživanju, a koja je pokazala da adekvatno operacionalizuje istoimeni koncept, u globalu pokazuje prihvatljive metrijske karakteristike. Međutim, zbog izrazito niskih koeficijenata interkorelacije ekstrahovanih faktora prvog reda, preporučuje se pre korišćenje dobijenih subskala kao individualnih mera, nego celokupne skale kao globalne mere self-monitoringa.

ČINIOCI I KORELATI LIČNIH I DRUŠTVENIH CILJEVA

Nebojša Petrović, Bora Kuzmanović

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Društveno poreklo, status i drugi situacioni aspekti utiču na formiranje prioriteta među ciljevima kojima neko teži. S druge strane, pojedinac reaguje na društvene dileme, određuje se za određene političke partije, želi da pripada određenim grupama i angažuje se na očuvanju i ostvarivanju interesa tih grupa, težeći da doprinese ostvarenju onih ličnih i društvenih ciljeva koji za njega imaju najveći značaj. Ove veze nisu uvek jednoznačne i neretko izgleda kao da su stavovi osobe u neskladu sa njenim realnim interesima.

Osnovni cilj ovog saopštenja je da pokušamo pružiti empirijski utemeljen odgovor na pitanje o uticaju socijalnih i demografskih varijabli na preferenciju različitih ličnih i društvenih ciljeva i povezanosti značaja tih ciljeva sa nizom varijabli kao što su: odnos prema relevantnim političkim partijama, poverenje u društvene institucije, socijalne identifikacije, spremnost na društveno angažovanje, kao i odnos prema najrelevantnijim dilemama u našem društvu danas (sigurnost posla ili zarada, potreba za socijalnom državom, problemi Kosova, saradnje sa Haškim tribunalom, privatizacije i sl).

Uzorak je činilo 243 učenika završne godine srednjih škola iz Beograda (45.7% ženskog pola; 48.6% gimnazijalci). Uпитnik se sastojao od procene važnosti po 18 ličnih i društvenih ciljeva (posebno saopštenje) kao i pitanja kojima smo hteli utvrditi njihove činioce i korelate.

Osnovne statističke analize koje su primenjene su korelacija (gde je bila moguća) i poređenje aritmetičkih sredina po modalitetima kategoričkih varijabli. Društveni ciljevi su se, očekivano, pokazali više povezani sa većinom varijabli. Dečaci pridaju značajno veću važnost razvoju privrede, tradiciji i teritorijalnom integritetu zemlje, dok devojčice daju više ocene za dobre međunacionalne odnose i borbu protiv korupcije. Od ličnih ciljeva devojčicama je, paradoksalno, važnija i sigurnost i samostalnost. Gimnazijacima su više značajani ciljevi da imaju društvenu moć i iskažu sposobnosti, dok su manje spremni da izvršavaju odluke drugih.

Ispitanici koji ocenjuju ukupnu situaciju u našem društvu gorom, pozitivnije ocenjuju socijalnu jednakost kao cilj, dok je onima koji tu situaciju vide u boljem svetlu važniji teritorijalni integritet zemlje. Oni čija porodica živi gore pridaju veću važnost zapošljavanju i socijalnoj jednakosti, a manju privatizaciji i ulasku u EU. Oni više cene savesnost a manje hedonizam od onih koji žive bolje. Sa zainteresovanošću za politiku raste vrednovanje jake privrede, stabilne države, težnja za aktivnošću na ostvarivanju društvenih ciljeva, iskazivanje sposobnosti i moći, dok se smanjuje značaj savesnosti kao važnog ličnog cilja. Veću religioznost očekivano prate veće poštovanje tradicije i državnog integriteta, a od ličnih ciljeva altruizam, pokoravanje, nalaženje partnera i savesnost, dok hedonizam, i iskazivanje sposobnosti i moći opadaju. Najvišu korelaciju sa ocenom DS ima cilj 'ulazak u EU' (0.34), pa zatim dobri međunacionalni odnosi i stabilna država. Od ličnih ciljeva tu je sloboda mišljenja i društveni aktivizam. Ocena SRS korelira sa jačanjem vojske, tradicijom, državnim integritetom i odbacivanjem međunacionalnih odnosa. Ostale stranke imaju nešto manje jasno izražen profil. Najveću povezanost sa ocenama stranaka imaju s jedne strane ulazak u EU i dobri međunacionalni odnosi, a sa druge poštovanje tradicije i državnog integriteta i jačanje vojske. Biće prikazani i prodiskutovani i ostali relevantni nalazi i dat zaključak o pokretačkom potencijalu ličnih i društvenih ciljeva, kao i o njihovim ograničenjima

SOCIO-DEMOGRAFSKI KORELATI EVROPSKOG IDENTITETA

Vladimir Mihic, Bojana Bodroza

Odsek za psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu

Problem razvijenosti, faktora i vrsta nacionalnog identiteta jeste jedno od osnovnih pitanja koje zaokuplja pažnju socijalnih psihologa praktično od nastanka ove grane psihologije kao samostalne nauke. Neretko su i pojmovi stereotipa, predrasuda, diskriminacije povezivani sa ovom vrstom socijalnog identiteta. Nacionalni identitet sigurno se i danas smatra jednim od najznačajnijih vrsta

identiteta kod čoveka. Novi aspekt ovog pitanja nastaje sredinom prošlog veka kada počinje stvaranje ujedinjenog evropskog prostora i Evropske Unije. Iako zamišljena kao ekonomska zajednica, Evropska Unija u poslednjih nekoliko decenija postaje sve više kulturna i civilizacijska zajednica pa i pitanje osećaja vezanosti za ovu novonastalu zajednicu dolazi u centar razmatranja istoričara i sociologa. Sredinom devedesetih godina, i psiholozi počinju da se interesuju za pojam evropskog identiteta i postavljaju nove smernice u izučavanju ovog pitanja, uglavnom na osnovama teorije socijalnog identiteta Tajfela i Turnera. Istraživanje predstavljeno u ovom radu bavilo se izučavanjem razvijenosti evropskog identiteta kod stanovnika Vojvodine, kao i nekim socio-demografskim korelatima evropskog identiteta. Uzorak istraživanja činio je 451 ispitanik. Uzorak je bio podeljen po polu (47% muškaraca i 53% žena), nacionalnosti (55% Srba i 45% Mađara) i uzrastu (55% u kategoriji 18-26 godina, 45% u kategoriji 30-50 godina). Za merenje evropskog identiteta korišćena je modifikovana Cinnirelina skala evropskog identiteta. Pouzdanost ove skale na našem uzorku iznosila je 0.84. Kao dodatna skala korišćena je i skala stavova prema evropskim integracijama (Kamenov, Franceško, Jelić, Mihić, Huić). Kronbah alfa za ovaj instrument iznosio je 0.88.

Rezultati pokazuju da izraženost evropskog identiteta merena prosečnim skorom na skali odgovara teorijskoj aritmetičkoj sredini. Takođe, razlike u izraženosti evropskog identiteta utvrđene su za nacionalnost (ispitanici mađarske nacionalnosti su imali izraženiji evropski identitet - aritmetička sredina iznosila je 22.30 naspram 21.10 za Srbe; $p < .05$), dok su za uzrast i pol razlike postojale u pravcu u kom su i očekivane, ali nisu se pokazale statistički značajnim. Razlike u odnosu na uzrast su postojale na skali stavova prema evropskim integracijama, gde su više skorove postigli ispitanici iz starije grupe (aritmetička sredina bila je 55.41 kod starijih ispitanika naspram 53.17 kod mlađih; $p < .05$). Takođe, utvrđivane su i razlike u samoproceni značaja pripadnosti ispitanika različitim socijalnim grupama. Statistički značajne razlike u značaju koji ispitanici pridaju Evropi pronađene su samo u odnosu na nacionalnost (3.36 kod Mađara i 2.98 kod Srba; maksimalna značajnost iznosila je 5; $p < .01$). Očekivano, razlike u izraženosti evropskog identiteta postojale su i između onih koji bi na referendumu podržali ulazak Srbije u Evropsku Uniju ($M = 22.76$ za one koji bi glasali za ulazak naspram 19.03 kod onih koji ili ne bi podržali ulazak Srbije u EU, ili nisu sigurni kako bi glasali; $p < .01$).

Sve navedeno pokazuje da je ideja Evrope, pa samim tim i pitanje evropskog identiteta još uvek dosta daleko od prosečnog ispitanika iz Srbije. Neke od varijabli koje se konstantno pokazuju kao bitni korelati evropskog identiteta u drugim zemljama (na primer, uzrast ili obrazovanje) kod nas se nisu pokazali značajnim. No, sigurno je da će ovo pitanje u narednim godinama zauzeti mesto koje mu pripada i kod nas i da će se evropski identitet u budućnosti izučavati sa istim onim žarom i prilježnošću kao i nacionalni identitet u prošlosti.

POTENCIJALI ZA PREVAZILAŽENJE KRIZE – VIDJENJE GRUPE
MLADIH

Bojana Škorc, Vesna Ognjenović, Darinka Andjelković

Fakultet likovnih umetnosti, Univerzitet umetnosti Beograd

Zdravo da ste, NVO, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet Beograd

Predmet istraživanja- izvedeno je participativno istraživanje koje je imalo za cilj da napravi uvid u položaj i socijalnu situaciju grupe mladih- izbeglih i raseljenih u Srbiji. Poseban značaj je dat pitanjima na koji način vide događaje kroz koje su prošli, kao i šta im je najviše pomoglo u procesu prevazilaženja lične/ porodične krize i integrisanju u lokalnu zajednicu. Istraživači i kreatori instrumenta su bili 15-oro mladih iz izbegličke populacije kao i tim stručnjaka Zdravo da ste NVO. Istraživanje je razvijeno uz podršku Srpskog saveta za izbeglice, Dokumentaciono – istraživačkog centra, koalicije šest NVO iz Srbije. Grupa mladih je formulisala teme, napravila listu pitanja i direktno učestvovala u prikupljanju podataka kroz intervju sa grupom ispitanika u kolektivnim centrima i privatnom smeštaju u 14 gradova.

Uzorak ispitanika čini 86 mladih, izbeglih ili raseljenih starosti između 17 i 31 godine, u 14 gradova i prigradskih regija, od kojih 47% mladića i 53% devojaka. Instrument – korišćen je upitnik koji je bio okvir za dobijanje podataka i koji se sastojao od grupe pitanja koja su se odnosila na smeštaj, obrazovanje, integraciju, procenu faktora koji su pomagali u ličnom razvoju i očekivanja od budućnosti. Postupak – grupa ispitivača je vodila ekstenzivni intervju sa grupom ispitanika, dozvoljavajući i podržavajući proširivanje tema i razgovor. Evaluacija postupka istraživanja je pokazala da grupa ispitivača, kao i grupa ispitanika, veoma visoko ceni i vrednuje ovakav pristup jer ga smatra humanim i otvorenim u poređenju sa standardnim istraživačkim postupcima. Na osnovu odgovora na upitnik i audio zapisa, napravljene su klasifikacije odgovora.

Obrada podataka i rezultati – obrada podataka je kvalitativna, podrazumeva klasifikovanje odgovora u kategorije, koje je izveo stručni tim Zdravo da ste koji se sastojao od tri psihologa sa istraživačkim iskustvom. Kategorije su sačinjene tako da uključuju sve odgovore. Budući da se radi o kvalitativnoj studiji, nalazi se mogu smatrati polazištima za dalje istraživačke korake kao i presekom stanja u kome se u pogledu obrazovanja, smeštaja, planova i kapaciteta, nalazi grupa mladih.

Diskusija nalaza

Obrazovanje ispitanika – 62% ispitanika ima završenu srednju školu, dodatnih 12% se nalazi u toku srednjeg obrazovanja, 24% studira višu školu, fakultet ili je diplomirao, dok 1% ima završenu osnovnu školu. Nastavak školovanja – 26% ne razmišlja o nastavku školovanja, 20% studira, 20% namerava da nastavi školovanje, a 34% bi želelo da nastavi ali nema uslova. Većina devojaka (87%) želi da nastavi ili je nastavilo školovanje, dok 41% mladića ne želi da nastavi školovanje.

Smeštaj - većina ispitanika 61% je u nekom od perioda krize bila smeštena u kolektivne centre. Takođe, što se mobilnosti tiče, 66% je menjalo mesto za život

tri ili više puta, što ukazuje na veliku mobilnost grupe kao i otežan proces integracije. U okviru grupe, 96% ne želi da se vrati u zemlju porekla. Faktori koji su pomagali prevazilaženje krize – odgovori su davani slobodno, tako da je broj odgovora veći od broja ispitanika. Sumarno (od 135 odgovora), faktori koji se navode kao presudno od pomoći tokom krize su: uzajamnost, podrška porodice (30,1% odgovora); druženje, prihvaćenost od vršnjaka (30,4%); školovanje i druge društvene aktivnosti (8,1%); podrška od nepoznatih ljudi (6,7%); deljenje sudbine sa drugima (6,7%); ništa, ne želi da priča (3,7%); nada (3%); mlade godine (2,2%); sitnice (0,7%).

(NE)PROMENLJIVOST SHVATANJA NACIONALNOG IDENTITETA
U SRBIJI

Jasna Milošević Đorđević
Institut za političke studije

Jedna od ključnih dilema u razmatranju fenomena nacionalnog identiteta je - da li se nacionalni identitet dobija rođenjem, ili se kasnije stiče, pri čemu pojedinac ima mogućnost izbora. Nasuprot primordijalizmu u kome se ističe da je nacionalni identitet dat rođenjem, nepromenljiv, stoje brojni drugi pristupi (instrumentalizam, konstruktivizam). Primordijalizam polazi od načela da je nacionalni identitet trajna, čvrsta i osnovna, bazična ljudska kategorija, data rođenjem, obojena iracionalnim osećanjima. Po instrumentalističkom shvatanju nacionalni identitet je promenljiv, fluidan. Ljudi će naglašavati nacionalnu pripadnost isključivo u situacijama u kojima im to može doneti neku korist. Navedena distinkcija je povezana sa zapadnim i nezapadnim modelom nacionalnog identiteta. Pod zapadnim shvatanjem se podrazumeva definisanje nacije po teritorijalnom principu, koji uključuje postojanje političke zajednice, zajedničkih političkih institucija, i jednakost svih građana. Nezapadno shvatanje nacije, primarnost daje subjektivnim osećanjima vezanosti za lozu i pradedove. Rad je zasnovan na dva istraživanja: jedno izvedeno avgusta 2003 godine i drugo izvedeno avgusta 2006 godine. Oba istraživanja su kvantitativna, izvedena metodom direktnih intervjua »licem u lice«, na oko 1000 građana Srbije starijih od 18 godina, istim upitnikom. Prilikom analize podataka korišćena je faktorska analiza Principal Component Analysis, sa Varimax modelom rotacije. Upitnik se pored ostalog sastojao iz 23 značenja nacionalnog identiteta ispitanici su ocenjivali stepen značaja svake od stavki na njihovo lično shvatanje nacionalnog identiteta. Najprisutnija shvatanja nacionalnog identiteta među građanima Srbije su primordijalistička, u oba istraživanja. Dobijeni rezultati u drugom istraživanju ukazuju na još dominantnije primordijalističko značenje, koje je grupisano u jednom faktoru. U istraživanju 2003 postojala su dva faktora sa primordijalističkim značenjima koja su međusobno korelirala. Međutim prvi izdvojen faktor 2006 godine, je po svom značenju potpuno i iscrpno zasićen PRIMORDIJALISTIČKIM značenjima nacije. To su: rođenje na određenoj teritoriji, isto istorijsko poreklo, zajedničko porodično poreklo (zajednička porodica, poreklo majke, poreklo oca), zajednička sudbina, zajednička istorija, zajedničko pismo, isti jezik, vera, poštovanje istih verskih i tradicionalnih običaja. Drugi faktor zasićen je sledećim značenjima nacionalnog identiteta: suživot na istoj teritoriji, zajedničko državljanstvo, zajednička državna obeležja, politički interesi, zajednička kultura. Treći faktor objašnjen je zajedničkim psihološkim

karakteristikama nacije: iste osobine ličnosti, isti odnos prema drugim nacijama, to što pripadnici drugih nacija opažaju datu nacionalnu grupu kao istu. Uprkos velikim promjenama u statusu pa i samom nazivu države, nacionalni identitet ostaje relativno nepromjenjenog značenja. Primordijalističko shvatanje nacionalnog identiteta potiskuje značaj države, kulture i politike. Osnovni razlozi ovakvog shvatanja su verovatno društvene, ali i personalne prirode. U jakim društvenim turbulencijama, pojedinac nastoji da nadje smisao koji će biti nezavisan od društva, tako što će nacionalnom identitetu dati individualno, porodično značenje.

RELEVANTNE DIMENZIJE PERCEPCIJE PSIHOLOGA OD STRANE NEPSIHOLOGA

Milica Žujko

Filozofski fakultet, Beograd

Predstava koju ljudi imaju o psiholozima i profesiji psihologa utiče na odnos korisnik-psiholog, a uticaj se donekle prenosi i na područje van profesionalnog odnosa. Iako nema mnogo istraživanja u vezi sa ovom temom, dosadašnje studije su pokazale da se predstava nepsihologa o psiholozima odlikuje određenim zajedničkim karakteristikama i da nepsiholozi imaju donekle netačnu, nepotpunu sliku o tome šta sve čini profesiju psihologa. Glavni cilj ovog istraživanja bio je da se opiše kako nepsiholozi vide tipičnog i idealnog psihologa, utvrde dimenzije relevantne za njihovu procenu psihologa, kao i da se uvidi odnos ovih predstava sa predstavama idealnog prijatelja i idealnog roditelja – što bi nam pomoglo da bolje razumemo laička očekivanja u profesionalnom odnosu sa psihologom. Istraživanje je izvedeno u dve faze - u pilot istraživanju (maj 2005.) učestvovalo je 62 a u glavnom istraživanju (jun 2005.) 580 studenata beogradskog Univerziteta. Iz spontanijih opisa psihologa dobijenih pilot istraživanjem su kvalitativnom analizom sadržaja izdvojeni atributi koje nepsiholozi vezuju za psihologe i na osnovu njih su konstruisani upitnici za glavno istraživanje u kome su ispitivane slike tipičnog i idealnog psihologa, idealnog prijatelja i idealnog roditelja. Analizom glavnih komponenti izdvojene su dimenzije relevantne za laičku procenu psihologa, a koje ukazuju na najbitnije aspekte koji su u fokusu nepsihologa pri percepciji psihologa. Takođe, u cilju dobijanja informativnije slike, normalizovali smo skalu preko koje predstavljamo dobijene faktore i izračunali deskriptivne parametre za svaku od ispitivanih predstava. Rezultati ukazuju da je laička predstava o psiholozima generalno pozitivna i kompleksna – izdvojene su tri dimenzije „profesionalne veštine u službi korisnika“, „rigidna upotreba profesionalnih znanja i onipotencija“ i „otvorenost za ljude i iskustva“. Prvi faktor objedinjuje profesionalne veštine vezane za interakciju sa korisnikom i oslikava empatički odnos sa njim (idealni psiholog AS=3,89, tipičan psiholog AS=3,67, na petostepenoj skali). Kvalitet ovog faktora paralelan je sa nalazima studija o dominantnom viđenju psihologa kao kliničara/ne-naučnika. Ajtemi grupisani na drugoj dimenziji oslikavaju doživljaj psihologa kao naučnika koji posredno, „kroz naučne kategorije“ posmatra svet i ljude, a što kod nepsihologa provocira određeni stepen strahovanja i otpora, čak pomalo i mistifikovanja (idealni psiholog AS=2,72, tipičan psiholog AS=3,04). Kvalitet ove dimenzije indirektno ukazuje i na fokus laika na etičku komponentu profesije i nauke (strah od zloupotrebe i manipulacije). Treća dimenzija objedinjuje generalno poželjne osobine ličnosti, nevezano za interakciju psiholog-korisnik (idealni psiholog AS=2,44, tipičan psiholog AS=2,09), što oslikava stav da je ličnost psihologa relevantan aspekt, mogli bismo reći „dodatni instrument“ u njegovom profesionalnom radu. Prvi i

treći izdvojeni faktor su u pozitivnoj korelaciji dok je drugi nezavistan u odnosu na njih. Od nezavisnih varijabli samo je stav prema psiholozima povezan sa predstavom ispitanika o psiholozima, a stav je u vezi sa profesionalnim iskustvom sa psihologom i polom ispitanika. Dobijeni nalazi diskutovani su i spram teorijskog koncepta Eskulapovog autoriteta – ponuđena je hipoteza da nepsiholozi profesiji psihologa pridaju mudrosni autoritet, delimično i harizmatički, dok je moralna komponenta izrazito relevantna pri percepciji psihologa ali je ostalo nejasno kako se ona percipira.

ZNAČAJNOST STAVA KAO FAKTOR NJEGOVE OTPORNOSTI NA POKUŠAJ PROMENE

Iris Žeželj

Filozofski fakultet, Beograd

Aktuelna teorijska paradigma u oblasti promene stavova (Petty & Cacioppo, 1986; Chaiken & Eagly, 1989) polazi od pretpostavke o dva kvalitativno različita moda obrade poruka: centralni mod podrazumeva ulaganje više kognitivne energije i uvažavanje argumenata, dok periferni mod podrazumeva ulaganje manje energije i oslanjanje na “prečice, periferne ključeve” u rezonovanju. Specifičnija pretpostavka ovih dualnih modela je da osetljivost na kvalitet argumenata raste što je tema promene stava značajnija i što je veća uključenost primaoca poruke. Drugim rečima, motivacija za tačnošću raste što je veći značaj informacija koje se primaju iz spoljašnje sredine.

Naše istraživanje proverava ovu pretpostavku varirajući (a) kvalitet argumenata iskorišćenih u poruci: da li je potkrepljena validnim ili manje validnim argumentima, (b) značaj teme: da li je stavski objekat umereno ili veoma značajan za primaoca i (c) stepen “uključenosti” primaoca, odnosno blizine posledica usvajanja novog stava. Istraživanje je sprovedeno u tri faze: u prvoj su na osnovu empirijskih rezultata izabrane dve teme prema kojima postoji negativan stav jednakog intenziteta, ali se procenjuju kao različito značajne; u drugoj fazi procenjivan je kvalitet argumenata u prilog jednoj i drugoj temi; treća faza, sam ogleđ, sastojao se iz pretestiranja (utvrđivanja početnih stavova), plasiranja persuzivne poruke i retestiranja (ponovnog merenja stavova). Dizajn eksperimenta bio je mešovit, tipa 2 (visoka/niska uključenost) x 2 (jaka/slaba argumentacija) x 2 (veoma važna/umereno važna tema) sa ponovljenim merama na trećem faktoru. Veličina uzorka u trećoj fazi bila je 244 (početna veličina 320) maturanta beogradskih gimnazija. Učesnici su slučajnim izborom svrstavani u jednu od 8 eksperimentalnih grupa. Rezultati istraživanja ukazuju na dve važne stvari: (a) promena stava značajno je manja ako je u pitanju visoko relevantna tema, u poređenju sa umereno relevantnom ($F=6.02$, $p=0.015$) i (b) kvalitet argumenata deluje sistematski, (postoji glavni efekat kvaliteta argumenata ($F=4.25$, $p=0.049$)) a interakcija uključenosti i kvaliteta argumenata javlja se isključivo u slučaju veoma važne teme ($F=14.39$, $p=0.000$), ali ne i u slučaju umereno važne i na celom uzorku. Naši nalazi idu u prilog takozvanom “umerenom motivacionom gledištu”, po kome značaj stava deluje kao limitirajući faktor njegove promene, i govore o potrebi da se pored motivacije za tačnošću u postulate “dualnih teorija” uključi i ego odbrambena motivacija.

VRIJEDNOSNI PRIORITETI MLADIH DESET GODINA NAKON
RATA

Branko Milosavljević, Srđan Dušanić, Sanja Lovrić
Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Banjaluka

Naučna istraživanja socijalnih vrijednosti u savremenoj socijalnoj psihologiji, uglavnom, se naslanjaju na stanovišta (npr. Kluckhohn, 1961, Rokeach, 1960, 1968, 1970, 1973, Feather, 1984, Schwartz, 1992, 1994, 2005, 2005), prema kojima, sažeto kazano, svako tokom života biva u situacijama da: bira, slijedi, određuje, svoja uvjerenja i socijalne stavove, bira planove, predstavlja sebe drugima, suočava se sa moralnim dilemama, opravdava ponašanje, pokušava riješiti konflikte i evaluira (prosuduje) svoj rad i rad drugih. Svaka od ovih i sličnih situacija podrazumijeva da se individua služi standardima, kriterijima za evaluaciju čemu treba dati prednost, a čemu ne, šta je dobro, a šta loše i šta treba, a šta ne treba uraditi? U svemu ovome oslanja se na svoj vrijednosni sistem, odnosno socijalne vrijednosti kao sržne krajnje ciljeve koji doprinose cjelovitom sagledavanju situacija, pojava, izbora primjerenog rješenja. Zbog toga se ističe, ono što je davno kazao Maslow (1962, 1964), da je najveća opasnost, posebno za mlade osobe, život bez vrijednosnih orijentacija, odnosno život bez jasnih ciljeva, život u okolnostima anomalije, pesimizma, anhedonije (odsustva prijatnosti, neprijatnosti kada se normalno očekuje).

U radu su izloženi rezultati istraživanja vrijednosnih prioriteta mladih deset godina poslije rata. Ispitivanju je izvršeno na slučajnom uzorku mladih BiH (N=1186, 616 Ž i 570 M, dobi od 15-28 godina), sa Schwartzovom skalom (PVQ = Portraits Value Questionnaire). Ova skala, obuhvata deset tipova vrijednosti koje su smještene u dvodimenzionalni vrijednosni sistem. Sa PVQ su izvršena brojna istraživanja širom Evrope i na drugim kontinentima. pokazao se pouzdanim i valjanim instrumentom (alpha u našem istraživanju je .73).

(1) Nalazi istraživanja su saglasni sa saznanjima, koja su u tekstu navodena, prvo, da su «vrijednosti transsituacioni ciljevi čija je važnost i prioritet promjenljiv, a služe kao vodeći princip u životu jedne osobe ili entiteta» (Schwartz, 1992, 1994) i, drugo, da mogu, pored ostalog, predstavljati fundamentalne podatke za upoznavanje i evaluaciju stanja i pravaca društvenog razvoja.

(2) Dobronamjernost i sigurnost su najdominantniji prioriteti tipova vrijednosti za mlade BiH bez obzira na njihovu dob, spol, mjesto stanovanja i samoprocjenu položaja u društvu.

(3) Ženama je značajno prioritetnija dimenzija vrijednosti samoprevazilaženje, nego muškarcima, a muškarcima dimenzija vrijednosti samounapređenje.

(4) Mladi iz grada su više okrenuti u odnosu na mlade iz sela na tipove vrijednosti hedonizam, stimulacija, a mladi sa sela u odnosu na mlade iz grada na tipove vrijednosti tradicija, univerzalizam.

RELIGIOZNOST I UNUTRAŠNJE BLAGOSTANJE

Srdan Dušanić, Branko Milosavljević

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Banjaluka

Uvod. U radu se bavimo odnosom religioznosti i unutrašnjeg blagostanja (eng. "well-being") manifestovanog kroz zadovoljstvo životom, usamljenost i naučenu bespomoćnost. Religioznost smo posmatrali kroz Allportov koncept koji podrazumjeva razliku između intrinzičke i ekstrinzičke religioznosti. Kod intrinzičke religioznosti glavni motiv je u samoj religioznosti, dok je ekstrinzička religioznost više instrumentalna, u funkciji ostvarivanja nekih drugih nereligioznih ciljeva (Allport, Ross, 1967). Unutrašnje blagostanje odražava u kojoj mjeri je pojedinac zadovoljan kvalitetom svog života. U ovom radu kao reprezente unutrašnjeg blagostanja (različitog predznaka) koristili smo koncepte: zadovoljstvo životom, usamljenost, naučena bespomoćnost. Zadovoljstvo životom podrazumjeva ličnu evaluaciju pojedinca i njegovog generalnog zadovoljstva sopstvenim životom. Usamljenost podrazumjeva priznanje neuspjeha u interpersonalnim odnosima, doživljaj socijalne i emocionalne izolacije, nedostatak bliskosti i intimne vezanosti. Naučena bespomoćnost je izazvana neprijatnim nekontrolisanim događajima, a karakteriše je pasivnost, kognitivni i emocionalni deficiti, te atribucije da ishod u nekoj situaciji ne zavisi od naših aktivnosti (prema Peterson et al. 1993). Istraživanje se temelji na ranijim podacima u kojima je utvrđena veza između sreće i dolazaka u crkvu, religioznih aktivnosti i zadovoljstva životom, religioznosti i manje depresivnosti i straha od smrti, religioznosti i većeg samopoštovanja itd (Inglehart, 1990, Pollner 1989, Meadow, Kahoe, 1984 itd). Dakle, cilj ovog istraživanja je bio ispitati da li postoji povezanost intrinzičke i ekstrinzičke religioznosti i zadovoljstva životom, usamljenosti, naučene bespomoćnosti.

Metod. Istraživanje je sprovedeno u Republici Srpskoj krajem 2005, na uzorku od 409 adolescenata (298 ženskog, a 111 muškog pola). Ispitanici su bili uzrasta 15-25 godina. Korištene su skale: religioznosti sa podskalama intrinzičke i ekstrinzičke religioznosti (Milosavljević, 2005), zadovoljstvo životom (Neugarten, Havighurst, Tobin, 1961), usamljenosti (Wittenberg 1986), naučene bespomoćnosti (Milosavljević, 2005).

Rezultati i diskusija. Utvrđeno je da se intrinzička religioznost nalazi u pozitivnoj lakoj korelaciji sa zadovoljstvom života ($r = .186$), a negativnoj sa usamljenošću ($r = -.131$). Intrinzička i ekstrinzička religioznost su u pozitivnoj korelaciji sa naučenom bespomoćnošću (za intrinzičku: $r = .166$; a za ekstrinzičku: $r = .293$). Veze religioznosti sa zadovoljstvom života i manjom usamljenošću su očekivane. One mogu biti rezultat socijalne podrške koju vjernik dobija od svoje vjerske grupe, doživljaja veze s Bogom koja umanjuje usamljenost, činjenice da religiozni obično imaju osjećaj veće socijalne kontrole. Religija utiče na unutrašnje blagostanje i kroz davanje smisla čovjekovom životu. Religiozni mogu imati kvalitetniji život i zahvaljujući disciplinovanijem odnosu prema zdravlju, manje su skloni pušenju, alkoholu, drogi itd. Rezultat o pozitivnoj korelaciji religioznosti i

naučene bespomoćnosti, je dobijan i u nekim ranijim domaćim istraživanjima. Milosavljević et al. (2006) to naziva "blaženom bespomoćnošću" jer intrinzičko religiozno samopojmanje uključuje zaborav na sebe i prepuštanje Božjoj milosti, moći.

Možemo zaključiti da je religioznost u značajnoj vezi sa različitim pojavama koje karakterišu unutrašnje blagostanje mladih.

PREDIKTORI ADOLESCENTSKE RELIGIOZNOSTI

Srđan Dušanić

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Banjaluka

Uvod. U radu se bavimo koji su najrelevantniji pristupi i objašnjenja za izraženu adolescentsku religioznost u BiH poslije rata. Naime, po brojnim istraživanjima utvrđeno je da se sada oko 70% i više adolescenata izjašnjava kao religiozno (Dušanić, 2005, Čekrlija et al. 2004). Nasuprot tome, rezultati su prije rata bili praktično obrnuti (prema Pantić, 1988, Kuburić, 1996). Kada je u pitanju religioznost, polazili smo od Allportovog koncepta religiozne orijentacije po kojem se pravi razlika između dvije komponente religioznosti, tj intrinzičke i ekstrinzičke religioznosti (Allport, Ross, 1967). Kod intrinzičke religioznosti glavni motiv je u samoj religioznosti, to je "religioznost koja se živi", dok je ekstrinzička religioznost više instrumentalna, ona koja se "koristi". U pokušaju objašnjenja religioznosti oslanjamo se na nekoliko teorijskih pristupa. Socijalizacijski pristup polazi od toga da je religioznost posljedica socijalnog učenja i socijalnih uticaja, prije svega iz kruga porodice, pa zatim vršnjaka, škole, društva uopšte. Po kompenzacionom pristupu religioznost je odgovor na brojne probleme s kojima se pojedinac suočava. To mogu biti neki unutrašnji problemi i opterećenja (npr. anksioznost) ali i spoljašnjeg karaktera (npr. anomija u društvu, siromaštvo, nezaposlenost itd). Po sljedećem pristupu religioznost je rezultat potrage čovjeka za ličnom i socijalnom integracijom, samoostvarenjem, savršenstvom, smislom života itd. U našim poslijeratnim i tranzicionim okolnostima ne treba zaboraviti na ulogu religioznosti u lakšem suočavanju sa stresorima kroz "coping" mehanizme, te značaj nacionalne vezanosti, budući da se vjerska i nacionalna pripadnost često poistovjećuju.

Cilj istraživanja je ispitati koji su značajni prediktori intrinzičke i ekstrinzičke religioznosti pri čemu su prediktorske varijable: pohađanje vjeronauke, procjenjena religioznost majke i oca, socijalizovana religioznost, anksioznost, percipirana anomija u društvu, smisao života, nacionalna vezanost, stresori, "coping" religioznost, pol i stručna sprema roditelja.

Metod. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 542 adolescenata (343 ženskog pola i 198 muškog). Adolescenti su bili uzrasta 15-25 godina iz raznih gradova Republike Srpske. Korišteno je 8 skala i pitanja o sociodemografskim podacima, pohađanju vjeronauke i procjeni religioznosti majke i oca. Skale su pokazale visoku ili zadovoljavajuću pouzdanost

Rezultati. Putem multiple regresione analize utvrđeno je da su nacionalna vezanost, "coping" religioznost" zajednički prediktori i za intrinzičku i za ekstrinzičku religioznost. Značajnost ove dvije varijable ukazuje i na značaj poslijeratnog konteksta za religioznost adolescenata. Kod oba tipa religioznosti značajni su prediktori iz domena socijalizacije i kompenzacionog pristupa. Tako su za intrinzičku religioznost bitni prediktori vjeronauka, procjenjena religioznost oca, doživljaj anomalije u društvu. Prediktori ekstrinzičke religioznosti su socijalizovana religioznost, pol, stručna sprema oca, anksioznost.

PRIPREMA UPITNIKA ZA ISPITIVANJE SKLONOSTI VIŠESTRUKOM PREDSTAVLJANJU NA INTERNETU

Aleksandar Dimitrijević

Filozofski fakultet u Beogradu

Problem. Rad predstavlja deo šireg ispitivanja u kojem se na socijalnu komunikaciju koja se odvija na internetu gleda kao na savršenu 'prirodnu' laboratoriju za ispitivanje procesa formiranja, razvoja i poremećaja identiteta ljudi koji žive pod uticajem postmodernog društva. Već su brojna istraživanja posvećena fenomenu višestrukog predstavljanja na internetu, ali je velika većina izvođena kvalitativnim metodom nazvanim "netografija". U ovom radu ću izložiti detalje o procesu pripreme upitnika za grupno ispitivanje istih fenomena. Metod. Pripremljen je upitnik koji se sastojao iz četiri celine: demografski podaci i opšti podaci o korišćenju računara i interneta; pitanja o ponašanju na internetu; pitanja o učestvovanju i ponašanju u "časkanju na internetu", kao i stavovi prema njemu; pitanja o korišćenju višestrukog predstavljanja na internetu, motivaciji za takvo ponašanje i stavovima prema njemu. Prva verzija upitnika zadata je grupi od 100 studenata Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. Na osnovu nje sačinjena je preliminarna verzija upitnika sa 65 pitanja koja je zadata grupi od 159 učenika dve beogradske gimnazije. Nakon analize podataka dobijenih ovom verzijom, sačinjen je upitnik sa 60 zatvorenih pitanja među kojima su neka uključivala višestruki izbor, a neka i petostepene skale procene. Ovaj upitnik je, zajedno s inventarima Neo-PI-R i Delta-9, zadat grupi od 195 učenika Matematičke gimnazije. Rezultati. Podaci pokazuju da gotovo dve trećine ispitanika koristi ili je koristilo "chat", da ga skoro 30% ispitanika koristi barem jednom nedeljno, a 7,7% na njemu provodi više od jednog sata dnevno. Još je važnije za potrebe ovog ispitivanja da se trećina ispitanika upuštala u višestruko predstavljanje, koje predstavlja obrazac doslednog ponašanja, kao i da je za ovu grupu ispitanika ustanovljeno da značajno ($F=5.316$; $p=0.022$) češće pokazuje svojstvo ekstroverzije utvrđeno Neo-PI-R-om. Najvažniji dosad utvrđeni nalaz predstavlja povezanost sklonosti ka višestrukom predstavljanju da bi se prikazala "neka druga svojstva, osećanja ili stavovi", odnosno "neka drugačija osoba" sa sklonošću disocijaciji merenoj Deltom-9 (parcijalna korelacija iznosi $r=0.268$, $p=0.040$). Diskusija. Preliminarne faze obrade podataka pokazuju da je pripremljeni upitnik obavio svoje osnovne funkcije: obezbeđuje ekonomičnije dolaženje do velikog broja podataka od većine dosadašnjih studija ovih fenomena; uspeva da dovede do izdvajanja grupa ispitanika koji pokazuju dosledne obrasce ponašanja; uspeva da dovede do razlikovanja grupa ispitanika u odnosu na važna svojstva ličnosti utvrđena već standardizovanim instrumentima. Nalazi dobijeni na osnovu njega

potvrđuju neke ranije rezultate ispitivanja višestrukog predstavljanja na internetu (povezanost s ekstroverzijom), ali donose i novinu u vidu empirijski potvrđene povezanosti ovog fenomena sa sklonošću disocijaciji.

POJEDINAC U TRANZICIONOM DRUŠTVU: REALNA I IDEALNA PREDSTAVA O SEBI

Marijana Mladenovic
Filozofski fakultet, Beograd

Promenljivi i često nedovoljno definisani socijalni uslovi odražavaju se na samoopažanje pojedinca. U jednom istraživanju sprovedenom krajem 2003. i početkom 2004. godine ispitivana je realna i idealna predstava o sebi na uzorku od 272 osobe, starosti od 21 do 65 godina, oba pola. Predstava o sebi ispitivana je preko dve identične liste osobina, na kojima je skaliran stepen realne i idealne prisutnosti ponuđenih atributa. Preliminarnim istraživanjem utvrđeno je da procenjivane osobine pripadaju nekoj od sledećih kategorija: emocionalne osobine, sposobnosti, interpersonalni odnosi, odnos prema sebi i prema radu. Klaster analizom utvrđeno je da se osobine mogu podeliti na pozitivne i negativne. Podaci su obrađeni računanjem AS i SD. Značajnost dobijenih razlika proveravana je t-testom. Pokazalo se da postoje značajne razlike između muškaraca i žena (npr. predznak diferencija AS za attribute plašljiv (0,28); samokritičan (0,35) i nesiguran (0,25) ide u prilog žena; samopouzdan (0,24) i samouveren (0,19) u korist muškaraca), mladih i starijih ispitanika (ASdif opušten = 0,24 i ASdif veseo = 0,19 u korist mladih; ASdif sistematičan = 0,14 u korist starijih), kao i osoba sa srednjim i visokim obrazovanjem (ASdif veseo = 0,24 i ASdif opušten = 0,21 u korist srednje obrazovanih; ASdif samokritičan = 0,31 u korist visoko obrazovanih). Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da realnom predstavom o sebi muškaraca dominira sigurnost u sebe, samopouzdanost, ambicioznost. Pozitivan samoopažaj posebno važi za sferu odnosa prema sebi i prema radu. Zamišljajući svoju idealnu verziju, muškarci naglašavaju emocionalne osobine i interpersonalne odnose. Dok prilikom realnog samoopisa ne priznaju gotovo nijednu negativnu osobinu (osim atributa neodgovoran), procena idealne slike o sebi donosi i neke manje poželjne attribute. Opisujuću svoju realnu sliku o sebi žene ističu sposobnosti, ali se naglašavanje vlastitih sposobnosti ponavlja i pri idealnom samoopisu. Realno opažen negativan odnos prema sebi, u idealnom slučaju, u odsustvu stvarnog samopouzdanja zamenjuje želja za samouverenošću, bar u vidu čiste samoljubivosti. Naizgled raznovrsnija i bogatija predstava o sebi žena nosi izvesnu dozu nesigurnosti i nedostatka puzdanja u sebe, koja ne biva značajnije umanjena ni prepravkama u skladu sa ego idealom. Kada se ispitanici podele na starije i mlađe može se reći da su dobijene razlike primerene životnom dobu. Realnom predstavom o sebi mladih dominira bezbrižnost i polet, dok se kod starijih ispitanika ističe zrelost predstavljenu atributima kao što su npr. popustljiv i sistematičan. Idealni samoopisi ne donose značajnije promene. Mladi ispitanici prilikom idealnog samoopisa ispoljavaju želju za širenjem kompetencija, dok starije i dalje karakteriše očekivana zrelost, uz diskretno naglašavanje kategorije emocionalnih osobina. Različiti samoopisi dobijeni su i u odnosu na stepen obrazovanja. Osobe sa završenom srednjom školom daju harmoničan i pozitivan samoopis, koji odražava zadovoljstvo sobom. Idealna predstava o sebi donosi samo izvesnu korekciju u odnosu na realnu samoprocenu. Realna slika o sebi visoko obrazovanih ispunjena je nezadovoljstvom sobom, uz izrazito naglašavanje negativnih osobina. U slučaju idealnog samoopisa, visoko obrazovane osobe

korigovale bi svoje nezadovoljstvo sobom na mnogo, često i kontradiktornih, načina. Rezultat je opet disharmonična, iako idealna, predstava o sebi.

KARAKTERISTIKE ŠKOLE KAO PREDIKTORI ŠKOLSKOG NASILJA

Dragan Popadić, Dijana Plut

Filozofski fakultet u Beogradu, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

Tokom proleća 2006. godine u okviru projekta „Škola bez nasilja“ sprovedeno je istraživanje stepena i oblika školskog nasilja u 50 osnovnih škola širom Srbije, kojim je obuhvaćeno približno 27.000 učenika od III do VIII razreda i 3.400 zaposlenih u školama. Utvrđene su značajne razlike između škola u izraženosti školskog nasilja. Tako, u nekim školama je 14% učenika izjavljivalo da su bili ponovljeno izloženi vršnjačkom nasilju, a u drugim se taj procenat peo na 38; u nekim školama praktično nijedan učenik nije imao običaj da maltretira druge učenike, a u drugim školama svaki deseti učenik je izjavio da se nasilnički ponaša; u nekim školama praktično niko od nastavnika se nije osetio ugrožen pretnjama učenika, a u drugim je učeničkim pretnjama bila izložena 1/3 nastavnika, itd.

Nastojali smo da utvrdimo koje karakteristike školske situacije su povezane sa izraženošću školskog nasilja. Za svaku od 50 škola utvrđeno je više od 20 karakteristika, koje bi se mogle klasifikovati kao karakteristike školskog konteksta (veličina mesta, veličina škole, položaj škole u naselju, procenjen materijalni status učeničkih porodica itd.) i karakteristike školske organizacije (broj psihologa i pedagoga, broj edukativnih programa kojima su psiholozi i pedagozi obučeni, postojanje školskog policajca, postojanje video-kamera itd.). Izabrano je i preko 20 indikatora nasilja, na osnovu odgovora učenika i odraslih.

Četiri indeksa nasilja, dobijena na osnovu procena mladih učenika, starijih učenika, stručnih saradnika i drugih zaposlenih činili su jedan faktor. Školsko nasilje, izraženo ovim opštim faktorom, bilo je izraženije u školama sa (po proceni mentora) lošijom materijalnom situacijom učenika ($r = -0.46$), sa većim procentom Roma ($r = 0.43$), i u kojima ne postoji đački parlament ($r = 0.32$). Ako se iz analize izuzmu podaci iz specijalne osnovne škole, korelacija sa materijalnom situacijom se smanjuje na $r = -0.30$ (st. znač na 0.04) a sa procentom učenika Roma na $r = 0.25$ (st. znač. na 0.08). Nisu nađene očekivane povezanosti sa, recimo, veličinom mesta niti postojanjem video-nadzora ali je nađena negativna veza sa brojem isturenih odeljenja ($r = -0.44$), postojanjem đačkog parlamena ($r = -0.28$). Skor učeničke izloženosti vršnjačkom nasilju i skor nasilništva, računati na osnovu učeničkih samoprocena, bili su negativno povezani i sa veličinom škole, veličinom mesta, i brojem psihologa/pedagoga u školi.

KVANTITATIVNI POKAZATELJI NASILJA U ŠKOLAMA U SRBIJI

Dijana Plut

Institut za psihologiju, Beograd

U istraživanju koje se bavilo nasiljem u školi i koje je sprovedeno u proleće 2006.godine u 50 osnovnih škola u Srbiji, ispitano je ukupno 30,344 ispitanika

(26,947 učenika i 3,397 odraslih). Ispitanici su popunjavali anonimne upitnike prilagođene kategorijama ispitanika.

Prema izjavama učenika, 24% učenika od III do VIII razreda je u poslednja tri meseca bilo više puta ili skoro svakodnevno izloženo nekom od oblika vršnjačkog nasilja. Trećina mladih i četvrtina starijih učenika plašilo se nekoga iz škole. Među učenicima je najzastupljenije psihološko nasilje (verbalno nasilje i socijalna izolacija). I za odrasle i za učenike, verbalno nasilje je najvažniji problem u školi. To je još jedna potvrda da se škole "guše" u grubosti verbalne komunikacije. Većina učenika (u protekla tri meseca) isključena je iz interakcije nasilnik-žrtva (72%). Od onih koji su deo te interakcije, 3.5% je bilo u obe uloge (čas žrtva a čas nasilnik), a broj onih koji su samo žrtve nasilja (21%) višestruko veći od broja onih koji su samo nasilnici (4%).

Sa nasilnim ponašanjem nastavnika tokom poslednja tri meseca imalo je probleme 32% učenika. Postoji međusobna povezanost između izloženosti učenika vršnjačkom nasilju i nastavničkom nasilju: bilo da se fokusiramo na izloženost nasilju ili na vršenje nasilja, postoji grupa učenika koji trpe nasilje, sami su nasilni prema vršnjacima i izloženi su nasilju odraslih.

Najfrekventniji načini reagovanja učenika na vršnjačko nasilje su izbegavanje (67%), vraćanje istom merom (42%), i odvratanje šalama i razgovorom (39%). Kada se nađu u situaciji da su svedoci nasilja, čak 49% učenika ostaje pasivno. Od onih koji se tako ponašaju čak 25% učenika izjavilo je da ih se ne tiče nevolja kojoj su izloženi njihovi vršnjaci. Većina nastavnika veruje da sama škola ne doprinosi povećanom nasilju učenika, ali da svojim aktivnostima može doprineti smanjivanju nasilja.

NIVO OPŠTE KOMPETENTNOSTI I SOCIJALNE INTEGRACIJE OSOBA SA INTELEKTUALNIM

Boban Petrovic, Jadranka Novak

Društvo za pomoc osobama sa Down sindromom Srbije, Beograd

Projekat "Stanovanje osoba sa mentalnim insufijencijom i kombinovanim smetnjama uz podršku", podrazumevao je prelazak 23 osoba sa intelektualnim teškoćama iz Institucija u stanove u širem centru Beograda. Dve godine od početka programa, ukazala se potreba za detaljnom evaluacijom efekata ovog programa.

Ciljevi:

- utvrditi promene do kojih je došlo tokom života u zajednicama stanovanja uz podršku na različite oblasti kompetentnosti (praktičnoj, kognitivnoj i socijalnoj) korisnika programa

- utvrditi promene u odnosima sa resursima iz aktuelne socijalne sredine u odnosu na one tokom života u institucijama.

Metod:

Ovo istraživanje je neeksperimentalno istraživanje anketnog tipa, sa dizajnom ponovljenih merenja. Instrumenti: (1) Skala procjene kompetentnosti (Teodorović, Levandoski, 1997); (2) Eko mapa (Stakić, 1994; prilagodili Petrović i Novak, 2006).

Podaci su prikupljeni neposredno posle izmeštanja iz institucija i početka života u stanovima uz podršku, i dve godine nakon toga (2006 godine). Uzorak sačinjava 23

korisnika iz 5 zajednica stanovanja u Beogradu. Obrada podataka će uključiti osnovne deskriptivne statističke pokazatelje i T – test.

Rezultati:

1. Rezultati ispitivanja nivoa kompetentnosti

Tabela 1. Značajnost razlika aritmetičkih sredina opšte i pojedinačnih kompetentnosti

	M1		M2		t	df	Sig.
	AS	SD	AS	SD			
Opšta komp.	382.6	430.5	126.5	95.9	-4.36	22	.000
Praktična komp.	98.4	109.5	24.5	17.5	-4.07	22	.001
Kognitivna komp.	154.4	175.0	67.2	52.5	-3.45	22	.002
Socijalna komp.	129.8	146.0	39.5	30.4	-4.58	22	.000

2. Rezultati analize odnosa sa socijalnom sredinom

Tabela 2. Jačina relacija sa socijalnim resursima u 2 ponovljena merenja

	M1		M2		t	df	Sig
	M	Std	M	Std			
por	2.35	1.2	2.39	1.27	-0.44	22	0.665
emv	2.39	1.5	2.83	1.34	-2.65	22	0.015
pri	3.43	1.04	3.48	0.79	-0.18	22	0.862
kom	1	0	1.87	0.69	-6	22	0
dzo	1.65	1.26	3.74	0.86	-7.1	22	0
csr	1.78	0.85	1.52	0.73	1.81	22	0.083
inst	3.91	0.29	1.7	0.87	12.5	22	0
zz	2.09	0.6	2.61	0.94	-2.52	22	0.02
sko	2.13	1.45	1.52	1.08	2.03	22	0.055
pfo	2.61	1.4	2.87	1.18	-0.68	22	0.503
pos	2.04	1.33	3.3	1.26	-4.35	22	0
spo	2.04	1.33	2.87	1.45	-3.32	22	0.003
kul	1.56	0.79	2.4	0.78	-3.7	22	0.001
rel	1.52	0.66	2.17	0.83	-4.83	22	0
hob	1	0	2.91	1.28	-7.19	22	0
pre	2.21	1.24	3.56	0.66	-6.58	22	0

Značenja skraćena u tabelama (Vrste relacija-s leva na desno): porodica, emotivne

veze, prijatelji, komšije, druge značajne osobe, centri za socijalni rad, institucije za smeštaj-domovi, zdravstvena zaštita, škola, radionice za profesionalno osposobljavanje, posao, sport, kultura, religija, hibi, javni prevoz.

Zaključci istraživanja:

U novim uslovima života dolazi do porasta nivoa kako opšte, tako i pojedinačnih kompetentnosti: praktične, kognitivne i socijalne. Stepem participacije osoba sa intelektualnim teškoćama u život lokalne zajednice je relativno visok, a njihove veze sa socijalnom sredinom su sada jače nego u periodu pre ulaska u zajednice.

Ovo istraživanje je pokazalo da su savremeni, vaninstitucionalni oblici zaštite osoba sa intelektualnim teškoćama, od kojih je najvažnije samostalno stanovanje uz podršku, za same osobe sa intelektualnim teškoćama i njihov razvoj daleko adekvatniji od kolektivnog smeštaja.

UPOTREBA INTERNETA I DRUŠTVENI ŽIVOT NJEGOVIH KORISNIKA

Darko Hinic

Gimnazija Kragujevac

Skorašnje studije uticaja Interneta na društveni život njegovih korisnika stvorile su poprilično polarizovanu atmosferu. Sa jedne strane, su oni koji smatraju da je Internet novi, bolji medijum koji će omogućiti nove obrasce u komunikaciji i povezivanju ljudi, a sa druge, oni koji smatraju da upotreba Interneta može dovesti samo do socijalne izolacije i degradacije socijalnih veza. Teškoće definisanja pojma Internet pa samim tim i sajberprostora, primorale su nas da se zadovoljimo samo fenomenološkom deskripcijom. To je mesto bogato širokim poljem značenja i mogućnosti. Sve što osoba jeste, njen izgled, ime, osećanja, stavovi, motivi, znanja, veštine, interesovanja, poreklo, klasa, pol; sve to nalazi svoj odraz u ovom virtuelnom svetu. Ličnost se u njemu prelama i menja, na svesnom ili nesvesnom nivou. – ukratko osoba može biti sve ono što je ikad pomislila da može biti. Važnije karakteristike ovog prostora su ograničenost čulnih iskustava, asinhronost verbalne razmene, mogućnost čuvanja podataka, anonimnost, mogućnost lažnog predstavljanja i sl. Socijalno offline ponašanje je uslovno podeljeno na indikatore: Vreme provedeno u socijalnim aktivnostima, Vreme provedeno u korišćenju ostalih medija, Vreme provedeno u aktivnostima vezanim za posao/školu, Zadovoljstvo stepenom/kvalitetom aspekata socijalnog ponašanja.

Ciljevi:

Utvrđiti da li postoji statistički značajna veza između povećane upotrebe Internet usluga i promena u socijalnom offline ponašanju njegovih korisnika – tačnije pojedinih aspekata ovog ponašanja (npr. vreme provedeno u druženju sa porodicom/prijateljima, zadovoljstvo kvalitetom tog druženja i sl.) Metod: Istraživanje je obavljeno tokom 2005/06. godine. Za prikupljanje podataka korišćen je originalni upitnik i za ovu priliku konstruisana skala Likertovog tipa kojom je operacionalizovana varijabla nazvana „socijalna uključenost“. Ispitanici su samostalno ispunjavali upitnik i skalu koji su im bili dostavljeni u štampanoj formi. Istraživanjem su obuhvaćeni samo Internet korisnici, i to sa stažom od najmanje 6 meseci. U istraživanju je učestvovalo 150 ispitanika, ali je zbog osipanja uzorka konačan broj iznosio 110. Prilikom formiranja uzorka vodilo se računa o tome da se poduzorcji ujednače po polu, obrazovanju i starosti.

Nalazi:

Dobijeni rezultati nagovestili su da za sada, apokaliptične pretpostavke na temu ovladavanja tehnologije nad čovekom nemaju mesta u ozbiljnijem posmatranju budućnosti, iako neke negativne posledice evidentno postoje. Uticaj Interneta na živote korisnika je minimalan i skoro u potpunosti pozitivan i to u sferi ispunjavanja slobodnog vremena, boljoj informisanosti, obavljanju radnih zadataka. Samo 16% odnosno 10% ispitanih je ocenilo da je u periodu od kada koriste Internet došlo do smanjenja vremena koje provode sa porodicom, odnosno sa prijateljima. Nešto više (24,5%) njih je primetilo negativnu promenu u intezitetu posećivanja društvenih manifestacija. Značajniji negativan uticaj u nekoj meri Internet je imao na korišćenje ostalih oblika mas-medija (TV 83%, štampa 55

i radio 40%). Nikako ne smemo posumnjati da su razvijajuće informacione tehnologije, faktor koji će ubuduće uticati ili čak krojiti dobar deo ljudskog ponašanja. U skladu sa tim, moramo biti pripremljeni na eventualne posledice bilo u cilju njihovog sprečavanja bilo radi dodatnog razvijanja i podržavanja.

**PROVERA HAJDEROVE TEORIJE OPAŽANJA
URAVNOTEŽENOSTI KOGNITIVNIH STRUKTURA KOD DECE**

Nevena Buđevac, Brankica Župunski

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Beograd, Filozofski fakultet,
Beograd

Hajderova teorija ravnoteže pokušava da eksplicira princip kojim se ljudi rukovode prilikom formiranja interpersonalnih odnosa (Hajder, 1958). Prema ovoj teoriji, odnosi između osoba koje su međusobno povezane moraju biti usklađeni, tj. uravnoteženi. U slučaju dijade uravnotežen je onaj odnos koji je uzajaman. U slučaju trijade, važi tzv. multiplikativno pravilo - predznaci odnosa (pozitivan/negativan) se množe, a ako je proizvod pozitivan, struktura je uravnotežena. Tako će, na primer, dva pozitivna i jedan negativan odnos tvoriti neuravnoteženu konfiguraciju, jer je proizvod negativan. Neuravnoteženi odnosi, prema ovoj teoriji, teže da pređu u uravnotežene. Pretpostavke Hajderove teorije više puta su empirijski proveravane (npr: Eš, 1950; Davol, 1959), ali uvek na odraslim ispitanicima. Cilj ovog istraživanja bio je da proveri da li su deca osetljiva na uravnoteženost interpersonalnih odnosa i da li u realnim socijalnim situacijama pokazuju tendenciju ka praviljenju uravnoteženih struktura.

Uzorak: 22 ispitanika uzrasta 7 godina (jedno odeljenje I razreda osnovne škole).

Varijable:

Nezavisna: Tip zadatih odnosa između dva od tri aktera u trijadi (++ , +- , -+ , --)

Zavisne: 1. Procena trećeg odnosa u okviru trijadne strukture.

2. Broj uravnoteženih/neuravnoteženih odnosa među ispitanicima

Hipoteze:

Neuravnotežene odnose deca će opažati kao izvore kognitivnog nesklada.

Uravnoteženi odnosi među ispitanicima će biti brojniji od neuravnoteženih.

Postupak:

Broj postojećih uravnoteženih/neuravnoteženih odnosa među decom utvrđen je sociometrijskim postupkom (Moreno, 1965), zbog čega je bilo važno da sva deca budu iz istog odeljenja. Svako dete je navodilo po tri osobe iz odeljenja sa kojima voli/ne voli da se druži.

Nakon toga, pred dete je postavljeno tri sličice dece, a eksperimentator je pričao priču o međusobnim odnosima dece sa slika. Priča se sastojala od opisa dva od tri odnosa u trijadi, a zadatak je bio da predvidi treći odnos i obrazloži svoj odgovor. Svakom detetu postavljeno je po četiri ovakva zadatka.

Rezultati sociometrijskog postupka:

Identifikovano je 22 uravnotežene i 16 neuravnoteženih trijada. Razlika u broju uravnoteženih i neuravnoteženih trijada nije bila statistički značajna ($\chi^2=0.947$, $p=0.330$).

Odgovori dece u zadacima procene trećeg odnosa unutar predočenih trijada prvo su podeljeni na tačne i netačne, na osnovu toga da li je dete procenom trećeg odnosa tvorilo uravnoteženu ili neuravnoteženu trijadu, prema predviđanjima koje daje Hajderova teorija. Nakon toga, obrazloženja, koje je dete davalo, su kategorisana prema kvalitetu odgovora.

U sledećoj tabeli date su frekvence tačnih i netačnih odgovora po situacijama.

					Ukupno
Tačni odgovori po situaciji	21	10	19	13	63
Netačni odgovori po situaciji	1	12	3	9	25

Razlika između ukupnog broja tačnih i netačnih odgovora bila je statistički značajna ($\chi^2=20.045$, $p=0.00$).

Zaključak:

Prva hipoteza je potvrđena. Iz odgovora dece, u predloženim problemskim situacijama, uočljivo je da su deca osetljiva na uravnoteženost interpersonalnih odnosa. Njihovi odgovori su u skladu sa predviđanjima koja daje Hajderova teorija.

Druga hipoteza nije potvrđena, jer nije zabeležen značajno veći broj uravnoteženih odnosa među decom.

SOCIJALNA DISTANCA STUDENATA U BANJA LUCI, SARAJEVU I MOSTARU PREMA MARGINALNIM GRUPAMA

Srdjan Puhalo, Aleksandra Arsenijević-Puhalo

PARTNER Marketing Consulting Agency, Banja Luka, Omudsmann Republike Srpske – Zaštitnik ljudskih prava, Banja Luka

Marginalnom grupom se naziva »svaka socijalna grupa koja se nalazi na periferiji društvene moći, odnosno koja nema nikakvog značajnog uticaja na donošenje društveno važnih odluka i koja je van svih bitnih društvenih tokova i političkih zbivanja.« (Trebješanin, 2000). Marginalna grupa ne mora biti mala ili društveno bezvredna grupa. Pripadanje marginalnoj grupi ne znači samo odsustvo iz društvenog života, već se često to pretvara u diskriminaciju, segregaciju i gubitak osnovnih ljudskih prava.

Metod: U ovom istraživanju koristili smo modifikovanu Bogardusovu skalu (Havelka, Kuzmanović i Popadić, 1993) socijalne distancije koja sadrži pet vrsta socijalnih odnosa. Ponudeni odnosi su:

1. Da živi u mojoj državi,
2. Da živi u mom gradu,
3. Da živi u mojoj ulici/zgradi,
4. Da budemo prijatelji i
5. Da bude dio moje porodice.

Ispitanici su, u slučaju da prihvataju ponudeni odnos, sa pripadnikom određenog naroda upisivali + (plus), a tamo gdje nisu prihvatili dati odnos ostavljali su prazno. Rezultati istraživanja su prikazani u procentima. Istraživanje je sprovedeno na 1238 ispitanika, od kojeg je 51% ženskog, a 49% muškog pola.

Uzrast ispitanika/ica se kretao u granici od 18 do 30 godina, Grupe prema kojima su utvrđene socijalne distance u BiH su: alkoholičari, narkomani, homoseksualci, lezbejke, mentalno oboljeli, invalidi i HIV pozitivni.

Rezultati istraživanja pokazuju da je socijalna distanca studenata tri Univerziteta u Bosni i Hercegovini prema marginalnim grupama veoma izražena, a najizraženija je kod studenata iz Mostara, potom Sarajeva i Banja Luke. Bez obzira na to odakle dolaze studenti, jasna je tendencija da raste procenat ispitanika koji odbacuju ponuđene odnose, kako ti odnosi postaju bliskiji. Do odstupanja dolazi jedino kod ponuđenog odnosa „da mi bude prijatelj“, što se može povezati sa mogućnošću da se svako prijateljstvo i poznanstvo može svjesno kontrolisati tj. održavati i prekinuti. Svakako da to ispitanicima daje osjećanje da kontrolišu situaciju, a time i sigurnost.

Studenti najmanje odbacuju ponuđene odnose prema invalidima, mentalno oboljelim osobama i alkoholičarima. Jasno je da se sa ovim marginalnim grupama ispitanici i najčešće susreću u svakodnevnom životu. Prihvatanje invalida i mentalno oboljelih osoba je očekivana jer su to osobe koje, najčešće, zavise od pomoći drugih i koje najmanje svjesno krše pisana i nepisana pravila sredina u kojima žive.

Distanca je najizraženija prema narkomanima i homoseksualcima. Može se reći da su i ovi rezultati očekivani imamo li na umu kakav glas (opravdano ili ne) „bije“ ove dvije grupacije. Prevladava mišljenje da narkomani ne samo da uništavaju sebe, već da su opasni i po svoju porodicu i društvo u cjelini. Te osobe se često doživljavaju i kao potencijalni kriminalci kojih se najčešće treba kloniti. Dodamo li tome i mišljenje da se narkomani veoma teško liječe, ovakav rezultat nas nikako ne iznenađuje. S druge strane homoseksualnost ne samo da se doživljava kao bolest i abnormalnost, već se doživljava i kao atak na moral cijele zajednice. Takve osobe se izbjegavaju ili im se namećae „liječenje“, u slučaju da to ne prihvate slijedi osuda sredine, prezir i odbacivanje.

PREFERENCIJE DRUŠTVENIH I LIČNIH CILJEVA KOD BEOGRADSKIH SREDNJOŠKOLACA

Bora Kuzmanović, Nebojša Petrović

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Problem kojim se bavimo spada u oblast vrednosti i vrednosnih orijentacija, jer vrednosti se često iskazuju kao ciljevi kojima pojedinac svesno teži. Ali, ti ciljevi mogu biti krajnje lični (kad najčešće predstavljaju izraz ličnih potreba i interesa) i društveni, ali posmatrani sa stanovišta pojedinca. Zato smo odlučili da posebno ispitujemo i jednu i drugu vrstu ciljeva. U izboru i koncipiranju ličnih i društvenih ciljeva rukovodili smo se teorijskim idejama o potrebama Murray-a, Maslow-a i Fromm-a, a istraživanjima vrednosti Rokeach-a, postavkama i istraživanjima materijalističkih i postmaterijalističkih vrednosti Inglehart-a, a kod nas istraživanjima Vasovićeve (1988), Kuzmanovića (1995), Petrovića (1996), istraživanjima vrednosnih orijentacija Rota i Havelke (1973) i proučavanjima preferiranih stilova života Kuzmanovića (1986) i Popadića (1995). Na osnovu svih tih iskustava i teorijskih promišljanja formulisali smo po 18 društvenih i ličnih ciljeva u formi iskaza od po jedne rečenice. Kao društveni ciljevi ponuđeni su (dajemo najkraću oznaku): jaka privreda, dobri međunacionalni odnosi, borba protiv kriminala i korupcije, jačanje odbrambenih snaga, humaniji odnosi, ekološki ciljevi, zaposlenost, socijalna jednakost, pravna država, čuvanje tradicije, ulazak u Evropsku uniju, privatizacija, državni integritet, demokratija, životni

standard, razvoj nauke i kulture, socijalna pravda i jednopartijski sistem. Kao lični ciljevi su dati: ugled, prijatelji, društvena moć, samoaktualizacija, altruizam, postignuće, uzbudljiv život, podređenost, sigurnost, savesnost, ljubav, materijalni standard, znanje, uživanje, društveno angažovanje, samostalnost, popularnost i zdrav život.

Ispitivanje je izvedeno na 243 ispitanika – učenika IV razreda dve gimnazije (118) i srednjih stručnih škola (61 učenik elektrotehničke škole i 64 turističkog usmerenja). Ukupno je bilo 132 mladića (54.3%) i 111 devojaka (45.7%). Većina izjavljuje da su im očevi višeg i visokog obrazovanja (52%) i da imaju četvorogodišnje srednje obrazovanje (36%). Od ispitanika se zahtevalo da izborom jednog od pet odgovora izraze stepen prihvatanja svakog cilja – od ‘malo mi je važno’ do ‘izuzetno mnogo mi je važno’. Pored toga, tražilo se da od svih ciljeva u jednoj i drugoj grupi odaberu po pet najvažnijih, a potom da među njima označe koji im je najvažniji.

Kada se posmatraju prosečne ocene, među društvenim ciljevima najvažniji su zaposlenost (prosek je 4.49), životni standard (4.38), besplatno obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita (4.27), očuvanje tradicije i nacionalnog identiteta (4.20), borba protiv kriminala i korupcije (4.20); a najmanje su važni mogući jednopartijski sistem (2.51), dovršavanje privatizacije (2.73) i ispunjavanje uslova za ulazak u Evropsku Uniju (2.89). Sličan je poredak i kada se posmatra izbor pet najvažnijih ciljeva, pa i kada se izdvaja samo jedan najvažniji, s tim što su u poslednjem slučaju najfrekventniji zaposlenost i životni standard (sa po 15.2%), a potom i jaka privreda (10.7%). Ni za jednog ispitanika privatizacija nije najvažniji cilj.

Kada je reč o ličnim ciljevima, kao najvažniji se pokazao težnja za prijateljima na koje se pojedinac može osloniti (prosek 4.60, dok ga kao najvažniji bira 23.5%), samostalnost (4.46) i ljubav (4.46), a najmanje su važni biti popularan (2.00), prihvatanje podređenosti starijima i moćnijima (2.11), posedovanje društvene moći (2.35) i društveno angažovanje (2.98). Faktorskom analizom izolovano je u obe grupe ciljeva po sedam faktora, koji će biti analizirani i interpretirani u saopštenju.

PSIHOLOGIJA LIČNOSTI I PSIHOMETRIJA

OSNOVNA MERNA SVOJSTVA I NORME ZA RAVENOVE PROGRESIVNE MATRICE U BOJI

Stanislav Fajgelj, Gustav Bala, Tatjana Tubić

Filozofski fakultet Novi Sad, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Novi Sad

Na uzorku od 2334 dece iz Vojvodine, uzrasta od 4 do 11 godina, utvrđena su osnovna merna svojstva i norme Ravenovih progresivnih matrica u boji. Merna svojstva su ocenjena na osnovu klasične teorije testa. Ustanovljeno je da ne postoji statistički značajna razlika u rešavanju testovnih zadataka između dečaka i devojčica, ni na jednom uzrastu, niti postoji značajna interakcija pola i uzrasta. To je bio razlog da se naprave samo uzrasne norme. Uzrasne grupe su bile formirane po godinama starosti (\pm 6 meseci). Pouzdanost testa je na uzrasnim grupama od 6 do 11 godina bila iznad 0,85, na uzrastu od 5 godina 0,75, a na najmlađem uzrastu svega 0,59. S obzirom da je najmlađi uzorak, od 3,5 do 4,5 godine, bio najmanji,

njegove norme treba uzeti sa rezervom. Na starijim uzrastima test u celini je postao prelagan zbog Flinovog efekta, pa je zbog toga izgubio osetljivost. Iz tog razloga se može zaključiti da je njegova upotreba na uzrastu od 11 godina (pa i 10) pod znakom pitanja. Preporučujemo da se na tim uzrastima koriste standardne Ravenove matrice. U radu je data „izglačana“ kriva povezanosti ukupnog skora i uzrasta, koja je blago negativno ubrzana. Nakon toga, date su percentilne i IQ norme po uzrasnim grupama. Percentilne norme su prikazane grafički, za 5, 10, 25, 50, 75, 90 i 95 percentil. IQ norme su date u obliku tabele za konverziju sirovih skorova u IQ skorove (korišćena je Wechslerova IQ skala sa $M = 100$ i $\sigma = 15$). Posebno su izračunate psihometrijska i statistička preciznost normi. Psihometrijska preciznost operacionalizovana je kao interval poverenja pravog skora, a statistička kao interval poverenja aritmetičke sredine uzrasne grupe. Širina intervala poverenja pravog skora kretala se oko 8-9 testnih skorova, a širina intervala poverenja aritmetičke sredine 1-2 testna skora. Drugim rečima, pri interpretaciji pojedinačnog postignuća treba biti znatno oprezniji nego što to sugeriše preciznost grupnog, odnosno uzrasnog postignuća.

OBLASTI PSIHOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA U SRBIJI OPISANE NA OSNOVU KOINCIDENCIJE DESKRIPTORA NAUČNIH RADOVA

Tanja Jevremov, Dejan Pajić

Filozofski fakultet, Novi Sad

Dosadašnja bibliometrijski zasnovana istraživanja psihološke nauke Srbiji pokazala su specifičnost njene strukture: pravci koji su u svetu aktuelni nisu dovoljno razvijeni ili su izolovani od ostalih oblasti, kakav je slučaj sa eksperimentalnom psihologijom (Šipka, 1996; Milin, 2000). Dominantne oblasti istraživanja su psihologija ličnosti, psihologija obrazovanja sa razvojnom psihologijom i klinička psihologija (Milin, 2000). Međutim, i u ovim oblastima istraživačka orijentacija i problemi u velikoj meri su oblikovani društvenim okolnostima i zahtevima (Šipka, 1996; Milin, 1999, 2000). U ovom radu krosvalidirani su rezultati ranijih istraživanja primenom drugačijeg metoda. Za razliku od prethodnih istraživanja, u kojima su primenjivani postupci citatne i ko-citatne analize, korišćen je postupak koincidencije ključnih reči. Pretpostavljalo se da ovaj postupak ima izvesne prednosti u odnosu na ko-citatnu analizu, koje se ogledaju u izbegavanju problema nepoznavanja prirode i konteksta citata i mogućnosti direktnijeg opisa istraživačkih tema (Noyons, 2001). Dodatni razlog za sprovođenje novog istraživanja je dostupnost većeg uzorka psiholoških radova od onog korišćenog u prethodnim istraživanjima, što bi trebalo da obezbedi veću pouzdanost i interpretabilnost rezultata.

Uzorak radova činilo je 1808 psiholoških radova iz psiholoških i interdisciplinarnih časopisa, objavljenih u periodu 1991-2004. godine, koji se nalaze u SCIndex domaćoj bazi naučnih radova. Uzorak reči činile su ključne reči iz ovih radova čija frekvencija i koincidencija nakon standardizacije prelazi određeni prag. Koincidencije reči izražene su brojem njihovog zajedničkog javljanja u istom radu. Vrednosti koincidencija su normalizovane i transformisane u distance. Matrica distanci bila je polazna matrica za klaster analizu metodom hijerarhijskog grupisanja. Dobijeni klasteri predstavljeni su u dvodimenzionalnom prostoru postupkom multidimenzionalnog skaliranja, pri čemu je veličina klastera određena brojem radova koji sadrže reči koje ga čine.

Uprkos većem uzorku radova, dobijena struktura istraživačkih oblasti u domaćoj psihologiji manje je interpretabilna u odnosu na rezultate ranijih ko-citatnih

analiza. Potvrđeni su klasteri dominantnih istraživačkih tema prepoznati u istraživanjima Milina (1999 i 2000). Izolovane su oblasti koje u ranijim istraživanjima nisu bile identifikovane: neuropsihološke i uže, društveno aktuelne teme. Postupak se pokazao manje efikasnim u razdvajanju metodološki različitih pristupa koji dele slične probleme i terminologiju. Tako oblast eksperimentalno-kognitivne psihologije nije izolovana kao zasebna, već je udružena sa neuropsihološkim i kognitivno-razvojnim temama.

Slabija interpretabilnost rezultata analize zasnovane na ključnim rečima može se u velikoj meri objasniti uočenom arbitrarnošću i nepreciznošću u određivanju ključnih reči od strane autora. Ovaj nalaz ukazuje na potrebu za izradom ili adaptacijom psihološkog tezaurusa koji bi se koristio u domaćem izdavaštvu i koji bi unapredio ne samo pretragu u bazama radova, već i domaću naučnu psihološku terminologiju uopšte.

PSIHOMETRIJSKA STRUKTURA LJUDSKE SREĆE

Petar Kostić, Sergej Flere, Miran Lavrič, Fadil Jonuz

Filozofski fakultet Kosovska Mitrovica. Univerzitet u Mariboru

U novije vreme diljem sveta (na primer, Pensilvanijjski, Londonski i Zagrebački univerziteti) izučava se Selidžmanova "pozitivna psihologija" kao studijski predmet, a njeno je glavno područje optimizam što je prevladajuće raspoloženje "pozitivnog pojedinca". Nesporno je da su optimistične osobe srećne. Kako meriti ljudsku sreću?

Skalu sreće (SSr) konstruisali smo tako što smo: a) iz kolekcije stavki jednog Upitnika (n=214) zadatog internacionalnom uzorku studenata (Slovenci, Srbi, Amerikanci, Bosanci i Japanci, N=2158) izdvojili 30 koje bi mogle meriti konstrukt ljudske sreće; b) kombinacijom faktorske analize i provere pouzdanosti sveli smo broj stavki na 20 i konačno, c) konstruisali Skalu sreće (SSr), petostepenog Likertovog tipa, zadali smo studentima psihologije (N=133) zajedno sa strukturalnim testom PFM-291 (Kostić i Jonuz, 2006) kojim je operacionalizovan Petofaktorski model Ličnosti.

Najpre smo utvrdili opisne statistike skale (M=75.30; SO=8.18); pouzdanost ($\alpha=.819$) i diskriminativnost ($\text{skjunis}=-.254$ i $\text{kurtosis}=-.03$), a zatim njenu valjanost. Valjanost skale SSr ogleda se u praktično, ne samo statistički, značajnim korelacijama sa domenima Petofaktorskog modela. Srećne osobe su "dobri ljudi (A-domen)" (s poverenjem u druge, iskreni i blagi dobročinitelji, ali manje popustljivi-negativan pol aspekta-4, i neskromni-negativan aspekt-5); vrlo su savesne osobe, C-domen (efikasni, poštuju red i obaveze, ambiciozni su, samodisciplinovani i promišljeni); ekstrovertirani su, E-domen, (topli, saradljivi, dominantni, energični, čulni, a oko sebe šire pozitivne emocije; emocionalno su stabilni, N-domen (bez straha, besa, ojadjenosti, samousredsredenosti i preosetljivosti) i najzad srećnici su otvoreni za iskustvo, O-domen, (maštaju, uživaju u lepoti, osećajni su, intelektualno aktivni i radoznali, okrenuti duhovnosti i nadličnim vrednostima). Konstrukt sreće ima slabu biološki utemeljenost koja posredno ogleda u značajnim korelacijama sa svih Velikih pet domena, čiji je genetski uticaj na fenotipske varijacije oko 40%.

U narednom koraku obrade ekstrahovali smo, faktorskom analizom, šest faktora čiji je ukupni obuhvat varijanse bio 63%. Prvi faktor smo imenovali kao osećanje dobrobiti (najpregnantnija stavka je "Osećam se dobro"), drugi je lična koherentnost (stabilnost i postojanost, stavka "Imam jaku ličnost"), treći je osećanje samoeфикаsnosti ("Savladjivanje teškoća"), četvrti valjano kategorisanje društvene stvarnosti ("Branim sopstvena verovanja i uverenja"), peti stabilnost ponašanja u situaciji izazova ("Smirenost i kada rizikuje") i šesti društvena prihvaćenost ("Lakoća stvaranja prijateljstava").

Da zaključimo: pokazali smo da se konstrukt ljudske sreće može meriti zato što ispunjava najvažnije Momirovićeve uslove egzistencije, a da se strukturiše, latentno, u šest faktora, a manifestno, u 20 stavki skale.

Literatura: Kostić, P. i Jonuz F. (2006): Test strukture ličnosti, Petofaktorski model (PFM-291), srpska verzija, 54. Naučno-stručni skup psihologa Srbije, Zlatibor, Knjiga rezimea, str. 29

BIBLIOMETRIJSKI OPIS LITERATURE CITIRANE U SRPSKOJ PSIHOLOŠKOJ PERIODICI - IMPLIKACIJE ZA VREDNOVANJE NAUČNOG UČINKA

Dejan Pajić

Filozofski fakultet, Novi Sad - Odsek za psihologiju

U većini razvijenih zemalja ustaljena je praksa vrednovanja naučnog učinka upotrebom bibliometrijskih indikatora. Za razliku od prirodnih nauka, mogućnost njihove primene u oblasti društvenih nauka često se osporava. U društveno-naučnim disciplinama je uočljiv manji značaj časopisa kao medijuma komunikacije i veća nacionalna orijentacija. Samim tim, neprikladna je upotreba međunarodnih baza koje dominantno referišu periodičnu literaturu (npr. SSCI). Validnost standardnih bibliometrijskih indikatora se dovodi u pitanje i zbog sporijeg zastarevanja literature u oblasti društvenih nauka. Većina istraživanja, međutim, ukazuje na to da je psihologija po pomenutim karakteristikama bliža prirodnim nego društvenim naukama. Ispitane su karakteristike literature koja se citira u domaćoj periodici. Akcenat je stavljen na psihološke časopise. Rezultati su zasnovani na podacima iz srpske bibliografske baze za društvene nauke SocioFakt i srpskog citatnog indeksa SCIndeks. Naučne oblasti su definisane na osnovu klasifikacije domaćih časopisa od strane Ministarstva za nauku. U analizi se pošlo od pretpostavke da struktura citirane literature donekle odražava učestalost i značaj različitih vrsta naučnih publikacija u određenoj oblasti. Postoji mogućnost da se literatura citirana u monografskim publikacijama bitno razlikuje od one analizirane u radu. Bibliometrijska analiza domaće periodike ukazuje na postojanje očekivanih razlika između prirodnih i društvenih nauka u značaju časopisa kao medijuma komunikacije. Udeo časopisnih referenci u društveno-naučnim časopisima znatno je manji u odnosu na časopise iz oblasti prirodnih nauka. S obzirom na heterogenost oblasti definisane kao pedagogija i psihologija, analiza je ponovljena na nivou pojedinačnih naslova. Detaljnijom analizom uočen je veći udeo časopisnih referenci u grupi psihološko-psihijatrijskih časopisa u odnosu na pedagoške. Osim toga, analiza trenda ukazuje na konstantan porast citiranosti periodične literature u oblasti psihologije.

Analiza udela referenci stranog porekla ponovo ukazuje na razlike među naučnim oblastima. Za prirodne nauke je karakteristična dominacija referenci stranog porekla. Može se reći da je ovo odraz manje izražene lokalne, tj. nacionalne orijentacije. U oblasti društvenih nauka, strana literatura se koristi znatno manje. Psihologija je ponovo bliža prirodnim naukama, uz prisutan trend porasta upotrebe strane literature. U 2005. godini, udeo referenci stranog porekla iznosio je čak 90%.

Na kraju, rezultati vezani za starost referenci ne ukazuju na očekivane razlike između prirodnih i društvenih nauka. Razlike nisu uočljive ni u zavisnosti od tipa citirane publikacije. Literatura citirana u oblasti psihologije ima citatni poluživot od 12 godina, duplo duži od psihijatrije. Domaća periodična literatura najbrže dospeva na citiranje, ali najbrže i zastareva. Najsporije zastareva strana nečasopisna literatura.

Dobijeni nalazi ukazuju najpre na potrebu da se prilikom evaluacije učinka tipa produktivnosti u psihologiji koriste i podaci o objavljenim nečasopisnim publikacijama. U vezi sa pokazateljima uticajnosti, umesno je koristiti ciljno proširenu citatnu analizu i širi citatni prozor. Značajan udeo i porast upotrebe strane literature najverovatnije je posledica dostupnosti velikog broja inostranih bibliografskih baza. Ipak, to bi trebalo da bude i signal urednicima da unaprede vidljivost domaćih časopisa, ali i kvalitet ponuđenih radova.

EMOCIONALNA INTELIGENCIJA I SOCIOMETRIJSKI STATUS

Vladimir Hedrih, Jelisaveta Todorović, Kristina Stojanović, Melanija Đurović

Filozofski fakultet, Niš

Emocionalna inteligencija je relativno novi psihološki konstrukt čija je namena pre svega da obuhvati one dispozicije koje razlikuju ljude koje opažamo kao uspešnije u komunikaciji i odnosima sa drugim ljudima uopšte i one koje opažamo kao manje uspešne. Pošto se radi o setu dispozicija koji se prevashodno odnosi na ponašanje koje se tiče socijalnih odnosa, verujemo da on mora nekako biti povezan sa poželjnošću osobe za interakciju sa drugim ljudima tj. sa sociometrijskim statusom.

Cilj ovog istraživanja bio je da ispita povezanost između sociometrijskog statusa i emocionalne inteligencije pojedinaca. Grupi od 50 studenata prve godine Filozofskog fakulteta u Nišu zadat je jedan sociometrijski upitnik i jedan test emocionalne inteligencije. Sociometrijski upitnik (V.Hedrih, 2003) sastojao se od četiri pitanja za svakog člana grupe pojedinačno - "Da li biste voleli da se družite sa ovom osobom?", "Da li biste voleli da profesionalno saradujete (učite zajedno, radite zajedno...) sa ovom osobom?", "Da li biste voleli da imate ovu osobu za momka/devojku?" i "Da li biste voleli da imate seksualne odnose sa ovom osobom?". Posle svakog pitanja sledio je spisak svih studenata koji učestvuju u istraživanju i za svakog je trebalo proceniti stepen u kom bi ispitanik zeleo da bude u navedenoj vrsti odnosa sa tom osobom, odnosno da odabere opciju 0 ako tu ne poznaje dovoljno da bi odgovorila na pitanje. Emocionalna inteligencija merena je TEIQ testom Petridesa i Furinama iz 2003. godine koji, pored opšte mere emocionalne inteligencije, daje i mere za 14 subdimenzija. Naši rezultati pokazuju da se korelacije emocionalne inteligencije i sociometrijskog statusa na poduzorcima ispitanika muškog i ženskog pola razlikuju. Ako posmatramo ocene koje su dobile osobe muškog pola uočavamo da su skoro sve korelacije različitih aspekata sociometrijskog statusa sa dimenzijama emocionalne inteligencije

negativne. Međutim, zbog malog broja ispitanika muskog pola u uzorku, samo nekoliko naročito visokih korelacija je statistički značajno (korelacije ovde idu i do preko 0,8, Spirmanovi koeficijenti korelacije), dok su na poduzorku žena korelacije ove dve grupe varijabli uglavnom pozitivne i generalno niže nego na poduzorku muškaraca. Subdimenzije emocionalne inteligencije koje koreliraju sa aspektima sociometrijskog statusa na ova dva poduzorka nisu iste. Ni jedna korelacija na celom uzorku nije statistički značajna (što je posledica različitog smera korelacija na poduzorcima muškaraca i žena). Možemo zaključiti da naši rezultati pokazuju da je emocionalna inteligencija na različite načine povezana sa sociometrijskim statusom osoba muškog i ženskog pola i to tako da bolje ocene na sociometrijskim pitanjima dobijaju osobe ženskog pola sa višim skorovima na subdimenzijama emocionalne inteligencije i muškarci sa nižim skorovima na ovim subdimenzijama, što je u skladu sa savremenim shvatanjima u oblasti evolucione psihologije. Ženama je potrebna emocionalna inteligencija jer im je kroz istoriju ljudske vrste bilo potrebno da prepoznaju promene stanja članova grupe (bolest, neprijateljstvo), dok je kod muškaraca koji su se kroz evoluciju razvili kao lovci i borci, emocionalna inteligencija smetnja jer ih može omesti u obavljanju zadataka – ubijanju lovine i neprijatelja. Možemo pretpostaviti da su se mehanizmima selekcije ovi obrasci preneli do današnjih dana.

ELEMENTI SPIRITUALNOSTI NEPOVEZANI SA RELIGIJSKIM UVERENJIMA I NJIHOVI LIČNOSNI TEMELJI

Ana Todorović, Goran Knežević
Filozofski Fakultet, Beograd

Uvod. Ideja ovog istraživanja bila je dvojaka: ispitivanje onih domena doživljaja koje savremena psihologija ličnosti svrstava pod spiritualne, a koji nisu povezani sa verom u više sile, i opisivanje strukture ličnosti koja je povezana sa prisustvom tih doživljaja. Većina definicija spiritualnosti, iako po pravilu nejasna, sadrži opise doživljaja posebno jasnog uviđanja relacija u svetu koji nas okružuje, koji ide uz doživljaj intenzivne koncentracije uz gubitak osećaja za prostor i vreme. Dva su nalaza uobičajena u istraživanjima spiritualnosti: da korelira sa religioznošću (Clark, 2004, Hill et al., 2000), a da ne korelira sa „Velikih pet“ crta ličnosti (McCrae, 1999, MacDonald, 1999).

Metod. Uzorak je činilo 113 studenata druge godine psihologije, među kojima je bilo 23.9% ateista, 33.6% onih koji veruju u inteligentnu energiju koja ima udela u opštem poretku svemira i 40.7% vernika u klasičnom smislu. Zbog izrazite zasićenosti upitnika spiritualnosti stavkama u kojima se podrazumeva da ispitanik spiritualne doživlja pripisuje natprirodnim silama, napravljeno je pet novih mera, koje su merile (1) koliko često i (2) koliko intenzivno ispitanici doživljavaju pozitivni osećaj disocijativnog stapanja sa kosmosom, prirodom i precima, i koliko pri razmišljanju o svojoj povezanosti sa svetom uopšte osećaju (3) pozitivne emocije, (4) negativne emocije i (5) kognitivnu jasnoću. Zadani su i inventari NEO PI-r (Costa & McCrae, 1992) i DELTA9 (Knežević et al. 2005).

Rezultati. Tri grupe ispitanika podeljenih prema religijskim uverenjima ne razlikuju se ni na jednoj od pet mera spiritualnosti. Urađena je i kanonička korelaciona analiza za sve modalitete DELTA9 i sve facete NEO PI-R s jedne, i pet mera spiritualnosti sa druge strane. Izdvojene su dve statistički značajne kanoničke korelacije. Prva ($R = 0.867$, Wilks' Lambda = 0.020, Hi kvadrat (190) = 318.54, $p < 0.01$) nam ukazuje na to da skoro potpuno odsustvo negativnih emocija, a prisustvo pozitivnih emocija i kognitivne jasnoće pri razmišljanju o povezanosti

sa svetom, kod onih kod kojih se ne ističe zapitanost o vezi sa kosmosom, prirodom i precima, ide uz emocionalnu stabilnost, uz nešto gregarnosti i poverenja, blagi manjak skromnosti, i izrazito odsustvo svih faktora dezintegracije regulativnih funkcija, (depresivnosti, shizofrenizma i opšte egzekutivne disfunkcije). Stiče se slika stabilne, radosne osobe koja se ne udubljuje preterano u svet oko sebe. Druga kanonička korelacija ($R = 0.804$, Wilks' Lambda = 0.079, Hi kvadrat (148) = 205.94, $p < 0.01$) ukazuje da je prisustvo visoke frekvence i intenziteta spiritualnih doživljaja, koji ide uz jake pozitivne emocije blago povezano sa 4 od 6 faceta otvorenosti za iskustvo, dva faceta sa domena saradljivosti (poverenje i blagost), kao i sa sledećim modalitetima dezintegracije regulativnih funkcija: shizofrenizmom, somatoformnom disocijacijom, magijskim mišljenjem, a pre svega, i u najvećoj meri, apsorpcijom. Ovo je opis spiritualne osobe kakav se najčešće i navodi u literaturi: blaga, u znatnoj meri otvorena za iskustvo, ali i sa stilom obrade informacija jasno karakterističnim za neke modalitete dezintegracije regulativnih funkcija. Zaključak. Pravljenje mera spiritualnosti koje zahvataju i doživljaje ateista je moguće i jednostavno. Postoji karakterističan ličnosni profil u osnovi tako definisane spiritualnosti.

RELACIJE DIMENZIJA ALTERNATIVNOG PETOFAKTORSKOG MODELA LIČNOSTI I AUTORITARNOSTI

Dunja Drljača, Petar Čolović
Filozofski fakultet, Novi Sad

Cilj istraživanja je ispitivanje strukture povezanosti osobina ličnosti prema Alternativnom petofaktorskom modelu ličnosti (Zuckerman & Kuhlman, 2000) i dimenzija autoritarnosti operacionalizovane upitnikom ADO. Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku od 258 ispitanika oba pola, starosti od 15 do 65 godina. Dimenzije Alternativnog petofaktorskog modela ličnosti operacionalizovane su upitnikom ZKPQ (Zuckerman - Kuhlman Personality Questionnaire, Zuckerman & Kuhlman, 2000), koji sadrži 99 stavki sa binarnim formatom odgovora. Upitnikom je obuhvaćeno pet bazičnih, biološki determinisanih osobina ličnosti Alternativnog petofaktorskog modela: impulsivno traženje senzacija (sa subdimenzijama impulsivnost i traženje senzacija), anksioznost/neuroticizam, socijalabilnost (čije su subdimenzije tolerancija na izolaciju i sklonost druženju i zabavama), agresivnost/hostilnost i aktivitet (koji obuhvata subdimenzije generalni aktivitet i radni aktivitet). Potreba za savremenom operacionalizacijom konstrukta autoritarnosti, prilagođenom domaćoj populaciji, inicirala je konstrukciju upitnika ADO (Drljača i sar., 2006), koji sadrži 81 stavku Likertovog tipa. U prostoru merenja upitnika ADO sprovedena je analiza glavnih komponenti. Prema Scree kriterijumu, ekstrahovane su tri glavne komponente, koje su rotirane u Promax poziciju. Promax faktori su interpretirani kao tradicionalizam, kolektivizam i generalna autoritarnost. Struktura relacija Alternativnog petofaktorskog modela ličnosti i dimenzija autoritarnosti ispitana je kanoničkom korelacionom analizom. Levi skup varijabli činili su faktorski skorovi na Promax faktorima ekstrahovanim u prostoru merenja upitnika ADO, a desni skup faktorski skorovi na prvim glavnim komponentama subskala upitnika ZKPQ. Ekstrahovana su dva para statistički značajnih kanoničkih faktora. Prvi par kanoničkih faktora ($R_c = 0.37$) povezuje dimenziju interpretiranu kao neautoritarnost (definisanu negativnim

zasićenjima svih subdimenzija autoritarnosti) i dimenziju čiji sadržaj ukazuje na emocionalnu stabilnost, izražen aktivitet, odsustvo agresivno-hostilnih tendencija i nisku socijalnost. Drugi par kanoničkih faktora ($R_c = 0,314$) ukazuje na povezanost između kombinacije generalne autoritarnosti i odsustva tradicionalističke orijentacije s jedne, i kombinacije emocionalne stabilnosti, agresivno-hostilnih tendencija i traženja senzacija s druge strane. Rezultati sugeriraju da su neki aspekti pozitivnog afektiviteta povezani sa odsustvom autoritarnih tendencija. Istovremeno, rezultati ovog istraživanja su u skladu sa nalazima o negativnoj povezanosti tradicionalizma i sklonosti ka rizičnom ponašanju (Zuckerman & Kuhlman, 2000).

METRIJSKE KARAKTERISTIKE I KONSTRUKT VALIDACIJA UPITNIKA INTERPERSONALNOG POVERENJA

Nada Padejski, Dušanka Mitrović

Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad

Osnovni cilj ovog istraživanja je utvrđivanje faktorske strukture i metrijskih karakteristika novokonstruisanog upitnika Interpersonalnog poverenja (IPP; Padejski, Smederevac i Mitrović, 2006), i ispitivanje relacija sa dimenzijama ličnosti u okviru modela „Pet velikih“. Veliki broj definicija interpersonalnog poverenja tretira ovaj konstrukt kao osobinu ličnosti koja se odnosi na stepen u kojem individua veruje u bazičnu poverljivost i iskrenost drugih uopšte (Couch, 1994, Couch and Jones, 1995, Rotter, 1971, 1980, Wrightsman, 1974, prema Couch et al., 1996; Wrightsman, 1964, prema Goto, 1996; Gurtman, 1992; Lewicki and Bunker, 1996, prema Markoczy, 2003; Rotter, 1967). Ovakvo određenje interpersonalnog poverenja predstavljalo je polaznu osnovu za konstrukciju upitnika Interpersonalnog poverenja.

U istraživanju su učestvovala 202 ispitanika (150 ženskog i 52 muškog pola), uzrasta od 17 do 54 godine. Primenjen je upitnik Interpersonalnog poverenja i Big Five Inventory (BFI; John, Donahue and Kentle, 1991, prema John and Srivastava, 1999). Nakon isključenja stavki koje nisu bile značajno zasićene prvom glavnom komponentom, konačna solucija od 49 ajtema pokazala je zadovoljavajuće metrijske karakteristike. Pouzdanost upitnika je visoka ($\alpha = 0,931$), a reprezentativnost izražena Kajzer-Majer-Olkinovim normalizovanim koeficijentom iznosi 0,861 i spada u Kajzerovu kategoriju „zaslužne“ reprezentativnosti. Analizom glavnih komponenti, na osnovu Scree kriterijuma, ekstrahovane su tri glavne komponente postavljene u Promax poziciju, imenovane kao Nepoverenje, Poverenje i Opreznost. Ukoliko se faktori ekstrahovani u prostoru merenja upitnika Interpersonalnog poverenja posmatraju kao supskale, njihove metrijske karakteristike se takođe mogu smatrati zadovoljavajućim: za supskalu Nepoverenje $\alpha = 0,882$ i $KMO_{norm} = 0,888$, za supskalu Opreznost $\alpha = 0,835$ i $KMO_{norm} = 0,87$, a za supskalu Poverenje $\alpha = 0,886$ i $KMO_{norm} = 0,876$. Rezultati ukazuju na značajnu povezanost subdimenzija upitnika IPP i dimenzija ličnosti modela „Pet velikih“. Subdimenzija Nepoverenje je u negativnoj korelaciji (-0,293) sa dimenzijom Prijatnost, subdimenzija Poverenje je u pozitivnim korelacijama sa dimenzijama Ekstraverzija (0,345), Otvorenost ka iskustvu (0,275) i Prijatnost (0,581), dok subdimenzija Opreznost ostvaruje pozitivnu korelaciju sa dimenzijom ličnosti Savesnost (0,217). Iako se poverenje u okviru modela „Pet velikih“ dimenzija ličnosti vezuje za dimenziju Prijatnost, rezultati ovog rada ukazuju na povezanost interpersonalnog poverenja operacionalizovanog putem upitnika IPP i sa nekim drugim dimenzijama ličnosti. Budući da su relacije

interpersonalnog poverenja sa dimenzijama ličnosti modela „Pet velikih“ složene, kao i da visina koeficijenta korelacije u većini slučajeva spada u kategoriju niskih i umerenih, rezultati govore u prilog tome da se interpersonalno poverenje može posmatrati kao samostalan konstrukt, čija se varijansa ne može u potpunosti objasniti varijansom nekih širih, bazičnih dimenzija ličnosti. Dobre metrijske karakteristike upitnika IPP pokazuju da ovaj instrument predstavlja uspešnu operacionalizaciju konstrukta poverenja. Potencijalna područja primene ovog upitnika su različite oblasti istraživanja psihologije ličnosti, socijalne i kliničke psihologije. Takođe, upitnik IPP može naći svoju primenu u okviru profesionalne selekcije, medicinske psihologije, psihodijagnostike, psihoterapije i drugih primenjenih delatnosti.

GENETSKI I SREDINSKI UTICAJ NA DIMENZIJE PEN I ALTERNATIVNOG PETOFAKTORSKOG MODELA LIČNOSTI

Željka Nikolašević, Petar Čolović, Dušanka Mitrović, Snežana Smederevac
Filozofski fakultet, Novi Sad

Osnovni cilj istraživanja bio je ispitivanje naslednosti dimenzija Zakermanovog alternativnog petofaktorskog modela ličnosti i Ajzenkovog PEN modela. Istraživanje je obuhvatilo 67 parova blizanaca oba pola, 34 para monozigotnih i 33 para dizigotnih, starosti 18 – 44 godine. Prvi instrument primenjen u istraživanju je Eysenck Personality Questionnaire (EPQ-R; Eysenck i Eysenck, 1991), koji se sastoji od 102 stavke (adaptacija i prevod Momirović, Ignjatović i Šipka), sa binarnim formatom odgovora. Sadrži četiri subskele - neuroticizam (N), ekstraverzija (E), psihoticizam (P) i L skalu. Drugi instrument je Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire (ZKPQ-50; Zuckerman, 2002), koji obuhvata 50 stavki sa binarnim formatom odgovora i sastoji se od pet subskala: aktivitet, socijalnost, anksioznost-neuroticizam, agresivnost-hostilnost i impulsivno traženje senzacija.

Naslednost osobina ličnosti iz pomenutih modela ispitivana je biometrijskim metodom, pri čemu su za svaku osobinu testirana dva puna (ACE i ADE) i tri redukovana (AE, DE i CE) modela nasleđivanja. U analizi se prvo procenjuje udeo tri izvora varijanse: sabirajući genetski efekti (a), efekti zajedničke sredine koju dele blizanci (c), sredinski činioci koje blizanci ne dele i greška merenja (e). Ako se u ACE modelu ne registruje značajan udeo zajedničke sredine (c), primenjuje se alternativni ADE model, u kom se parametar C zamenjuje parametrom D, koji se odnosi na efekat nesabirajuće genetske varijanse. U slučaju da puni modeli nisu u skladu sa empirijskim podacima, testiraju se tzv. redukovani modeli, koji uključuju dva (AE, DE ili CE) izvora varijanse.

U prostoru Zakermanovog alternativnog petofaktorskog modela ličnosti, najznačajniji doprinos varijansi dimenzija aktivitet, socijalnost i impulsivno traženje senzacija imaju sabirajući genetski činioci i nedeljena sredina; za dimenzije anksioznost i agresivnost nesabirajući genetski efekti imaju važniju ulogu od sabirajućih. U prostoru dimenzija PEN modela, indikatori adekvatnosti (fita) modela ukazuju da je dimenzija neuroticizam najbolje objašnjena efektima sabirajuće genetske varijanse i sredinskim efektima koje blizanci ne dele. Varijansa L skale najbolje je objašnjena efektima zajedničke sredine i sredinskim uticajima koje blizanci ne dele. Indikatori adekvatnosti modela su se pokazali problematičnim za dimenzije ekstraverzija i psihoticizam, ali procena parametara naslednosti sugerise da je ekstraverzija najbolje objašnjena efektima sabirajuće genetske varijanse, efektima zajedničke sredine, kao i efektima sredine koje

blizanci ne dele, dok psihoticizam najbolje objašnjavaju obe vrste sredinskih činilaca.

RELACIJE ALTERNATIVNOG PETOFAKTORSKOG MODELA I TELEGENOVOG MODELA LIČNOSTI

Duškanka Mitrović, Petar Čolović, Snežana Smederevac

Filozofski fakultet, Novi Sad

Cilj istraživanja je da se, analizom strukture zajedničkog prostora merenja upitnika MPQ i ZKPQ-50-CC, ispituju relacije Alternativnog petofaktorskog modela i Telegenovog modela ličnosti. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 199 ispitanika oba pola, starosti od 18 do 59 godina. Primenjena su dva instrumenta: Multidimensional Personality Questionnaire (MPQ; Tellegen, 1982) i Zuckerman-Kuhlman Personality Questionnaire (ZKPQ-50-CC; Aluja et al., 2006). Upitnik MPQ sastoji se od 276 tvrdnji, sa binarnim formatom odgovora. Upitnik meri tri velike dimenzije „drugog reda“ i to: Pozitivni afektivitet, Negativni afektivitet i Suzdržavanje, kao i jedanaest primarnih dimenzija: Blagostanje (WB), Socijalnu potenciju (SP), Postignuće (ACH), Socijalnu bliskost (SC), Reakciju na stres (SR), Otudjenje (AL), Agresiju (AG), Kontrolu nasuprot Impulsivnosti (CON), Izbegavanje povreda (HA), Tradicionalizam (TR) i Apsorpciju (AB). Upitnik ZKPQ-50-CC sastoji se od 50 tvrdnji sa binarnim formatom odgovora, i obuhvata dimenzije Aktivitet (ACT), Agresivnost-Hostilnost (Agg-Hos), Impulsivno traženje senzacija (Impss), Neuroticizam-Anksioznost (N-Anx) i Socijalnost (Sy). U prostoru faktorskih skorova na primarnim dimenzijama upitnika MPQ, prema Scree kriterijumu, ekstrahovana su tri faktora postavljena u Promax poziciju. Sadržaj ovih faktora analogan je konstruktima drugog reda Telegenovog modela. Faktorski skorovi na ovim Promax dimenzijama su, zajedno sa faktorskim skorovima na prvim glavnim komponentama subskala upitnika ZKPQ-50-CC, podvrgnuti analizi glavnih komponenti. Prema Gutman – Kajzerovom kriterijumu, ekstrahovane su tri glavne komponente, koje obuhvataju oko 58 % varijanse sistema varijabli; izolovane dimenzije postavljene su u Promax poziciju. Promax faktori su interpretirani kao Pozitivna emocionalnost, Negativna emocionalnost i Kontrola. Rezultati podržavaju nalaze (Watson & Clark, 1999) o trodimenzionalnoj strukturi psihobioloških modela ličnosti na najvišem nivou hijerarhije.

EMNAPATIJSKE SPOSOBNOSTI I SAMOPŠTOVANJE PRIPADNIKA POMAŽUĆIH PROFESIJA

Snežana Stojilković, Jelisaveta Todorović, Snežana Vidanović

Filozofski fakultet u Nišu

Profesije koje podrazumevaju rad sa ljudima u cilju pružanja pomoći u literaturi se označavaju kao “pomažuće” profesije. Ovde spadaju psiholozi,

socijalni radnici, prosvetni radnici, vaspitači, zdravstveni radnici, i drugi. Empatija, kao sposobnost da se razume, stavi na tuđe mesto i uživi u situaciju druge osobe, smatra se suštinskom komponentom pomažućeg procesa. Predmet našeg istraživanja su empatijske sposobnosti i samopoštovanje zdravstvenih radnika (u poređenju sa administrativnim radnicima). Empatija predstavlja na afektu zasnovanu dispoziciju za određenu vrstu reagovanja u situacijama kada smo svedoci emocionalnog ispoljavanja drugih osoba, saglasno shvatanju Martina Hofmana.

Iako je prvenstveno afektivne prirode, ona ima i svoju kognitivnu i motivacionu komponentu. Za procenu empatije koristili smo dva upitnika: Skala emocionalne empatičnosti (SEE, Mehrabian and Epstein, 1972) i Indeks interpersonalne reaktivnosti (IRI, Davis, 1980) koji se sastoji od četiri subskale: Zauzimanje tuđeg stanovišta (RT), Fantazija (FS), Empatijska brižnost (EC) I Osećanje lične nelagodnosti (PD). Samopoštovanje predstavlja afektivnu komponentu ličnog identiteta, a odnosi se na vrednovanje sebe sama, koje je povezano sa verovanjem u

sopstvenu efikasnost i osećanje kontrole nad sopstvenom sudbinom. Ispitivanje se takođe odnosilo na procenu Globalnog samopoštovanja, koje je shvaćeno kao globalni konstrukt i način na koji osoba sebe generalno procenjuje, a operacionalizovano je preko Rozenbergove skale. Uzorak ispitanika (N=120) čine dve grupe: zdravstveni radnici (30 sa višom i visokom i 31 sa srednjom stručnom spremom) i administrativni radnici (30 sa višom i visokom i 29 sa srednjom stručnom spremom), starosti od 20 do 55 godina. Rezultati istraživanja pokazuju da se, suprotno našim očekivanjima, zdravstveni i administrativni radnici ne razlikuju statistički značajno u stepenu empatičnosti (u celini) niti u izraženosti globalnog samopoštovanja. Kad je reč o pojedinim aspektima empatije, razlika je nađena u pogledu izraženosti empatijske fantazije, i to u korist administrativnih radnika! Dalja analiza pokazuje da je pol ispitanika značajna varijabla i da žene postižu više skorove nego pripadnici muškog pola na skalama SEE, PD I FS. Ovo govori da žene imaju veću sposobnost emocionalnog uživljavanja u situaciju drugih, veću sposobnost da se užive u osećanja izmišljenih osoba (iz romana i filmova), kao i da su žene podložnije emocionalnoj zarazi kada su svedoci neprijatnih doživljavanja drugih. Stepenu empatičnosti donekle se razlikovao kod ispitanika različite stručne spreme. Rezultati se diskutuju u kontekstu novijih istraživanja empatičnosti kod pripadnika pomažućih profesija u našoj sredini (Radovanović, 1993; Žegarac, 1997) i istraživanja empatijskih sposobnosti uopšte (Stojiljković, 1997; Kuburić, 1997).

PERSONALNE KARAKTERISTIKE I ODNOS (NE)PRIHVATANJA
PREMA DECI KOD MAJKI ADOLESCENATA SA I BEZ
INTELEKTUALNIH TEŠKOĆA

Boban Petrović

Društvo za pomoć osobama sa Down sindromom Srbije, Beograd

Predmet ovog rada je utvrđivanje i komparacija ličnih usmerenja i bazičnih dimenzija ličnosti majki adolescenata sa i bez intelektualnih teškoća

Čiljevi istraživanja:

1. Utvrđivanje personalnih karakteristika majki adolescenata sa i bez intelektualnih teškoća
2. Poređenje podgrupa "prihvatajućih" i "neprihvatajućih" majki adolescenata sa

intelektualnim teškoćama i grupe majki normalnih adolescenata prema njihovim personalnim karakteristikama

Metod istraživanja

Uzorak istraživanja je prigodan, i obuhvatio je 100 ispitanica: 50 majki adolescenata sa intelektualnim teškoćama, i 50 majki "normalnih" adolescenata. Uzorak je ujednačen prema: starosti i obrazovanju ispitanica, kao i po polu i uzrastu adolescenata. Instrumenti korišćeni u istraživanju su: POI – inventar ličnih usmerenja (Shostrom, 1974); NEO PI – R -upitnik za procenu osobina ličnosti (McRae &Costa, 1992); PRHV - skala (ne)prihvatanja dece sa teškoćama od strane majki, koju smo sami konstruisali. Obrada podataka zasniva se na klaster i diskriminativnoj analizi.

Rezultati istraživanja

Što se tiče ličnih usmerenja, izolovana je jedna diskriminativna funkcija koja razlikuje dve podgrupe ispitanica sa koeficijentom kanoničke korelacije (R_{kk}) od .492 (Wilk's lambda = .758; Hi-kvadrat=25.718; $df=10$; $p=.004$). Na osnovu položaja centroida (-.559, .559) i matrice strukture, može se zaključiti da majke adolescenata sa intelektualnim teškoćama u većoj meri karakteriše Neintegrisanost (-.684) i Socijalna anksioznost (-.638), dok majke normalnih adolescenata u većoj meri veruju u konstruktivnu prirodu čoveka (.505). Što se domena NEO PI R – a tiče, i ovde je izlučena jedna diskriminativna funkcija, koja razlikuje dva subuzorka sa $R_{kk}=.378$ (Wilk's lambda = .857; Hi-kvadrat=14.746; $df=5$; $p=.012$). I sada se na osnovu položaja centroida (.405, -.405) i matrice strukture, može se zaključiti da majke adolescenata sa intelektualnim teškoćama postižu značajno veći skor na Neuroticizmu (.695), dok su majke "normalnih" adolescenata u većoj meri Otvorene (-.658). Postoje i značajne razlike između "prihvatajućih" i "neprihvatajućih" majki adolescenata sa intelektualnim teškoćama. Osobine koje karakterišu grupu majki adolescenata sa intelektualnim teškoćama generalno, odnose se, pre svega, na "neprihvatajuće" majke. S druge strane, majke koje prihvataju svoju decu sa intelektualnim teškoćama sličnije su majkama adolescenata bez intelektualnih teškoća.

Diskusija

Naše istraživanje je pokazalo da postoje specifični složaji, kako ličnih usmerenja, tako i osobina ličnosti, po kojima se ove dve, odnosno, tri podgrupe majki najviše razlikuju. Kako se može pretpostaviti da na formiranje ličnih usmerenja u značajnoj meri utiču socijalni činioci, kao što je ostvarenje roditeljske uloge, sa svime što to ostvarenje podrazumeva, postojanje razlika se moglo očekivati. Međutim, i na bazičnim dimenzijama ličnosti, za koje se smatra da su u velikoj meri biološki determinisane, mi smo našli statistički značajne razlike između ovih grupa. Ovi naši nalazi mogu se diskutovati u svetlu dva dominantna pristupa proučavanju crta ličnosti: biologističkog i kontekstualističkog (McRae and Costa, 1996; Srivastava & all., 2003). Nalazi našeg istraživanja više idu u prilog kontekstualističkom pristupu. Pored toga, rezultati su primenjivi za razvoj specifičnih programa rada sa roditeljima dece i adolescenata sa intelektualnim teškoćama.

ŠTA SKALE ZA DETEKCIJU SOCIJALNO POŽELJNOG
ODGOVARANJA STVARNO MERE

Ivana Peruničić, Goran Knežević
Filozofski fakultet, Beograd

Cilj ovog istraživanja bio je provera jedne od bazičnih premisa u proceni ličnosti, a to je ona koja tvrdi da je tendencija samoprikazivanja u socijalno povoljnom svetlu zaista predmet merenja skala za detekciju tzv. socijalne poželjnosti u odgovaranju na stavke inventara ličnosti. U tu svrhu kreirane su dve eksperimentalne situacije, kroz koje je prošla ista grupa ispitanika (četvrti razredi beogradskih srednjih škola, N=229). U prvoj situaciji ispitanici su instruisani da odgovaraju iskreno na skalu Amrl-15 (za procenu amoralnih dispozicija). U drugoj situaciji ispitanici su opet popunjavali skalu Amrl-15, ali ovaj put su bili instruisani da se predstave u socijalno poželjnom svetlu.

Ispitanici su, takođe, popunjavali Marlowe-Crowne skalu za kontrolu socijalno poželjnog odgovaranja, L skalu (skala disimulacije) iz Eysenck-ovog upitnika EPQ.

test ličnosti NEO-PI-R i test inteligencije Ravenove Matrice (kako bi se proverilo da li sposobnost prikazivanja u socijalno poželjnom svetlu zavisi od karakteristika ličnosti i inteligencije). Razlike u skor u koje su ispitanici ostvarili u prvom i drugom merenju na skali Amrl-15 uzete su kao objektivne mere sposobnosti predstavljanja u socijalno poželjnom svetlu. Kombinacija stavki sa L skale i Marlowe-Crowne skale je poslužila kao mera za procenu ukupne tendencije ka socijalno poželjnom odgovaranju.

Prvi iznenađujući rezultat je da nema korelacije između skora na skali socijalne poželjnosti i eksperimentalno registrovane sposobnosti predstavljanja u socijalno poželjnom svetlu (5 od 15 korelacija su čak negativne)! To znači da, što je viši skor na skali socijalne poželjnosti to je slabija sposobnost predstavljanja u socijalno

povoljnijem svetlu na 5 od 15 skala na instrumentu Amoral-15 (to su subskale modaliteta opisanog kao impulsivnošću podstaknuta amoralnost). Drugi zanimljiv nalaz je da 25% subjekata nije u stanju da se prikaže u socijalno povoljnijem svetlu

kada je data izričita instrukcija da se tako učini, već zapravo svoj rezultat pogoršaju

(25% uspeva da poboljša svoj skor a 50% ispitanika dobije praktično identičan ili veoma sličan rezultat). Treći interesantan nalaz je da ne postoji povezanost između sposobnosti predstavljanja u socijalno povoljnom svetlu i inteligencije. Rezultati takođe ukazuju na mogućnost da se skor na socijalnoj poželjnosti može objasniti pre supstantivnim karakteristikama ličnosti Savesnošću, Saradljivošću i niskim Neuroticizmom, nego onim što je teorijski očekivan predmet merenja ovih skala - strategija prikazivanja u socijalno povoljnom svetlu.

EMOCIONALNO-VREDNOSNE ASPEKTE SREDNOŠKOLACA
RAZLIČITIH ETNIČKIH GRUPA

Sofija Arnaudova, Alma Gulevska

Filozofski fakultet, Skoplje, Macedonia

Osnovni problem u ovom istraživanju je da se utvrde emocionalno vrednosne aspekte slike o sebi (sebepoštovanje i sebprihvatanje) kod srednoškolaca makedonskog i albanskog etničkog porekla. Istraživanje je realizovano na prigodnom uzorku srednoškolaca trećeg razreda iz dve srednje škole iz Skoplja: gimnaziju "Cvetan Dimov" (89 učenika iz četiri razreda, od kojih dva razreda imaju nastavu na makedonskog i druga dva na albanskog nastavnog jezika) i medicinsku školu "D-r Panče Karagjozov" (162 učenika iz četiri razreda od kojih dva imaju nastavu na makedonskog i dva na albanskog nastavnog jezika). Od ukupno 251 učenika koji su sačinjavali naš uzorak, 124 su Makedonci i 127 Albanci. Izbor škola je napravljen na osnovu saznanja da se nastavni proces u spomenutim školama realizuje na maternjim jezikom-za Makedonce na makedonskom, za Albance na albanskom jeziku. U istraživanju primenjeni su sledeći instrumenti:

Inventar o merenju sebepoštovanja (Coopersmith Self Esteem Inentory, 1984) koji sadrži 46 tvrdnje grupisane u četiri subskale :

- Opšti odnos prema sebi. Ova subskala sadrži 22 tvrdnje koje se odnose na zadovoljstvo svojim osobinama i životnim okolnostima.
- Socijalno ja i vršnjaci. Ova subskala sastavljena je od 8 tvrdnje koje se odnose na zadovoljstvo zbog prihvaćenosti od strane vršnjaka.
- Dom-ja i roditelji. Ova subskala sačinjena je od 8 tvrdnje koje se odnose na zadovoljstvo zbog prihvaćenosti od strane roditelja i kvalitetni odnos s njima.
- Škola-ja kao učenik. Ova subskala sastoji se od 8 tvrdnje o sebedoživljavanju u vezi sa školom i učenjem.

Skala o merenju sebprihvatanja (Phillips Scale for measuring the degree of self-acceptance, 1983) koja sadrži 21 tvrdnju. Na osnovu statističke analize može se zaključiti da između obe upoređivane grupe postoje statistički značajne razlike u pogledu postignuća na subskali "socijalno ja i vršnjaci" ($t(249)=2.806$ $p<0.05$), u pogledu ukupnog skora sebepoštovanja ($t(249)=2.322$ $p<0.05$) i u pogledu sebprihvatanja ($t(249)=2.346$ $p<0.05$). Sve statistički značajne razlike su u prilog srednoškolaca makedonskog etničkog porekla.

Govoreći uopšteno, sebepoštovanje i sebprihvatanje ispitivanih srednoškolaca su relativno visoki. Interesantan podatak je da se kod obe etničke grupe, najniže sebepoštovanje javlja u vezi sa školom, nešto više u odnosima sa roditeljima, a najviše u odnosima sa vršnjacima. Pored genetske uslovljenosti, ove dimenzije su isto tako i pod uticaja nekih sredinsko-socijalnih faktora, koji su verovatno povoljniji za srednoškolce makedonskog etničkog porekla. Može se pretpostaviti da te faktore pridonose za veće rezultate srednoškolaca makedonskog etničkog porekla u pogledu sebepoštovanja, socijalnog ja i sebprihvatanja. Moguće je da su ovi rezultati isto tako i produkt delovanja različitih vaspitnih postupaka specifične za pripadnike različitih religija.

Mogući nedostatak ovog istraživanja je način na koji je uzorak formiran, jer radi se o prigodnom uzorku u kome neke relevantne varijable nisu kontrolisani (mesto stanovanja, socio-ekonomski status ispitanika, školski uspeh, pol). Rezultati sprovedenog istraživanja dobiveni su primenom dva inventara ličnosti koji su samoizveštavajući pa nisu sasvim oslobođeni subjektivizma. Pored toga, ovi upitnici su prevod americkih upitnika, pa nameće se i pitanje o njihovoj valjanosti i diskriminativnosti. Imajući u vidu navedene nedostatke ovog istraživanja, bilo bi

dobro da se sprovedu istraživanja koja bi uključila i ispitanike iz drugih regiona ili iz drugih gradova u Makedoniji.

PERSONALNE KARAKTERISTIKE I ODNOS (NE)PRIHVATANJA
PREMA DECI KOD MAJKI ADOLESCENATA SA I BEZ
INTELEKTUALNIH TESKOCA

Boban Petrovic

Društvo za pomoc osobama sa Down sindromom Srbije, Beograd

Predmet ovog rada je utvrđivanje i komparacija ličnih usmerenja i bazičnih dimenzija ličnosti majki adolescenata sa i bez intelektualnih teškoća

Ciljevi istraživanja:

1. Utvrđivanje personalnih karakteristika majki adolescenata sa i bez intelektualnih teškoća

2. Poređenje podgrupa "prihvatajućih" i "neprihvatajućih" majki adolescenata sa intelektualnim teškoćama i grupe majki normalnih adolescenata prema njihovim personalnim karakteristikama

Metod istraživanja

Uzorak istraživanja je prigodan, i obuhvatio je 100 ispitanica: 50 majki adolescenata sa intelektualnim teškoćama, i 50 majki "normalnih" adolescenata. Uzorak je ujednačen prema: starosti i obrazovanju ispitanica, kao i po polu i uzrastu adolescenata. Instrumenti korišćeni u istraživanju su: POI – inventar ličnih usmerenja (Shostrom, 1974); NEO PI – R - upitnik za procenu osobina ličnosti (McRae & Costa, 1992); PRHV - skala prihvatanja/neprihvatanja dece sa teškoćama od strane majki, koju smo sami konstruisali. Obrada podataka zasniva se na klaster i diskriminativnoj analizi.

Rezultati istraživanja

Što se tiče ličnih usmerenja, izolovana je jedna diskriminativna funkcija koja razlikuje dve podgrupe ispitanica sa koeficijentom kanoničke korelacije (R_{kk}) od .492 (Wilk's lambda = .758; Hi-kvadrat=25.718; $df=10$; $p=.004$). Na osnovu položaja centroida (-.559, .559) i matrice strukture, može se zaključiti da majke adolescenata sa intelektualnim teškoćama u većoj meri karakteriše Neintegrisanost (-.684) i Socijalna anksioznost (-.638), dok majke normalnih adolescenata u većoj meri veruju u konstruktivnu prirodu čoveka (.505). Što se domena NEO PI R – a tiče, i ovde je izlučena jedna diskriminativna funkcija, koja razlikuje dva subuzorka sa $R_{kk}=.378$ (Wilk's lambda = .857; Hi-kvadrat=14.746; $df=5$; $p=.012$). I sada se na osnovu položaja centroida (.405, -.405) i matrice strukture, može se zaključiti da majke adolescenata sa intelektualnim teškoćama postižu značajno veći skor na Neuroticizmu (.695), dok su majke "normalnih" adolescenata u većoj meri Otvorene (-.658). Postoje i značajne razlike između "prihvatajućih" i "neprihvatajućih" majki adolescenata sa intelektualnim teškoćama. Osobine koje karakterišu grupu majki adolescenata sa intelektualnim teškoćama generalno, odnose se, pre svega, na "neprihvatajuće" majke. S druge strane, majke koje prihvataju svoju decu sa intelektualnim teškoćama sličnije su majkama adolescenata bez intelektualnih teškoća.

Diskusija

Naše istraživanje je pokazalo da postoje specifični složaji, kako ličnih usmerenja, tako i osobina ličnosti, po kojima se ove dve, odnosno, tri podgrupe majki najviše razlikuju. Kako se može pretpostaviti da na formiranje ličnih usmerenja u značajnoj meri utiču socijalni činioci, kao što je ostvarenje roditeljske uloge, sa svime što to ostvarenje podrazumeva, postojanje razlika se moglo

očekivati. Međutim, i na bazičnim dimenzijama ličnosti, za koje se smatra da su u velikoj mjeri biološki determinisane, mi smo našli statistički značajne razlike između ovih grupa. Ovi naši nalazi mogu se diskutovati u svjetlu dva dominantna pristupa proučavanju crta ličnosti: biologističkog i kontekstualističkog (McRae and Costa, 1996; Srivastava & all., 2003). Nalazi našeg istraživanja više idu u prilog kontekstualističkom pristupu. Pored toga, rezultati su primjenjivi za razvoj specifičnih programa rada sa roditeljima dece i adolescenata sa intelektualnim teškoćama.

RELACIJE ANTIINTRACEPTIVNOSTI I RELIGIOZNOSTI

Dorđe Čekrlija

Filozofski fakultet, Banja Luka

U vezu su dovedene antiintraceptivnost i religioznost kao subdimenzije autoritarnosti. Prema teoriji Adorna i saradnika antiintraceptivnost predstavlja odbacivanje i negiranje subjektivnog, imaginativnog, osjećajnog, što pojedinca može činiti slabim. Religioznost je predstavljena šire nego u studiji autoritarnosti. Izvorno, religioznost ne postoji kao samostalna crta autoritarnosti ali je u ovom istraživanju uzeta kao zamjena za praznovjerje i ukalupljenost jer okuplja širu mrežu ponašanja. Istraživačko pitanje ovog rada se tiče prirode odnosa ova dva konstrukta, a time se daje doprinos proučavanju autoritarnosti. Uz to se dobija mogućnost dubljeg uvida u prirodu religioznosti i njenu istinsku osnovu. Naime, suprotstavljenost unutrašnjim sadržajima ni u kom slučaju ne bi trebali biti upareni sa religioznošću baziranoj na opšte-humanim životnim načelima i manifestovanom kroz humanističku moralnost. Ipak, religioznost konformističkog tipa trebala bi dati mogućnost dodatnog potiranja intraceptivnih sadržaja kroz usvajanje konkretnih smjernica religije. Stoga se očekuje da rezultati pokažu postojane veze između konformističke religioznosti i antiintraceptivnosti. Uzorak je činilo 1238 ispitanika iz oko 30 gradova Bosne i Hercegovine, (djevojke 51% i muškarci 49%). Uzrast se kretao od 16 do 30 godina (Mod = 20 godina). Primijenjena baterija testova se može grubo podijeliti u dva dijela. Prvi čini set sociodemografskih varijabli, dok drugi dio testovne baterije čini devet skala namijenjenih mjerenju različitih aspekata autoritarnosti. Skala AI (Ignjatović, Mitrović, Jevremov, 2003), sastoji se od 40 čestica, petostepna skala Likertovog tipa. Namijenjena je mjerenju antiintraceptivnosti operacionalizovane kao netrpeljivost prema emocijama, umjetnosti i psihologiji. Skala R (Čekrlija, 2004) namijenjena je mjerenju religioznosti konformističkog tipa, kao bezrezrvnog prihvatanja načela i ideja religije. Sastoji se od 18 stavki, petostepena je i Likertovog tipa. Za metrijske karakteristike skala se može reći da su zadovoljavajuće. Pouzdanost pod sumacionim modelom mjerena Crombah α koeficijentom iznosi .975 (AI) i .854 (R), reprezentativnost izražena normalizovanim KMO koeficijentom iznosi .970 (AI) i .883 (R), a homogenost izražena Momirović-Gredeljovim koeficijentom H4 iznose .872 (AI) i .823 (R).

Obrada podataka je rađena u dva dijela. Prvo je na prostor upitnika religioznosti primijenjena faktorska analiza. Uz metodu glavnih komponenti u ekstrakciji faktora i scree test u određenju broja značajnih dimenzija izdvojeno je 5 faktora, postavljenih u promax poziciju. Faktori varijansu sistema objašnjavaju sa oko 64%, od čega na prvi faktor otpada oko 34%. Dobijenim faktorima su dodijeljeni nazivi: religioznost kao okvir, neragumentovani ateizam, nominalna religioznost, ateizam i neprihvatanje religioznosti. Nakon toga, izvršena je kanonička korelaciona analiza gdje je prvi set varijabli činilo pet faktora prostora

religioznosti, a drugi četrdeset ajtemaa skale antiintraceptivnosti. Dobijen je koficijent kanoničke korelacije $R=.573$ ($p<.01$). Izdvojeno je pet statistički značajnih parova kanoničkih faktora. Korelacije uparenih faktora gotovo jednoglasno ukazuju na povezanost različitih oblika konformističke religioznosti i antiintraceptivnosti. Konačni rezultati govore da su očekivanja o vezi antiintraceptivnosti i konformističke religioznosti opravdana. Prihvatanje religijskih smjernica i bespogovorno poštivanje pokazuju se dobrim okvirima u kojima je netrpeljivost prema subjektivnom i imaginativnom održiva. Manje je bitno da li se saglasnost sa idejama religije ispoljava samo na verbalnom nivou i da li joj je funkcija isključivo pokazivanje socijalno prihvatljivih stavova.

PSIHOLOGIJA RADA

LATENTNE DIMENZIJE SUBJEKTIVNOG DOŽIVLJAJA REKLAMNIH TV SPOTOVA

Maja Novaković

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Osnovni cilj ovog rada bio je da se empirijskom analizom utvrdi bazična struktura subjektivnog doživljaja reklamnih tv spotova kao specifične vrste dinamičkih multimodalnih stimulusa. Primenjeni cilj bio je da se, na osnovu dobijenih rezultata, predloži instrument koji može imati praktičnu primenu u procesu pretestiranja i predevaluacije kreativnih rešenja reklama. Sam doživljaj definisan je preko skupa skala odnosno niza bipolarnih dimenzija čiji su polovi definisani karakteristikama suprotnog značenja. U pripremnjoj fazi istraživanja, iz obuhvatnog skupa karakteristika, izdvojene su 63 elementarne dimenzije koje su poslužile kao osnova za konstrukciju instrumenta. One su uobičajene u sedmostepene bipolarne sklale procene u formi semantičkog diferencijala. Izbor stimulusa je izvršen iz dostupnog skupa reklama na osnovu kriterijuma što veće međusobne različitosti. Uzorak je činilo 191 ispitanik, oba pola, studenata sve četiri godine psihologije. Ispitanici su iz praktičnih razloga bili podeljeni u 4 grupe približno jednake veličine, a svaka grupa je procenjivala 4 od ukupno 16 stimulusa tj. reklamnih tv spotova. Podaci su obrađeni faktorkom analizom. Metodom glavnih komponenti uz Promax rotaciju izdvojena su 2 faktora: evaluacija (skale: prijatna, lepa, primamljiva i sl.) i jedinstvenost (skale: originalna, jedinstvena, (ne)obična i sl.). Faktor evaluacije prvenstveno obuhvata aspekte emotivne i direktne evaluacije, kao i neke skale koje govore o motivacionom dejstvu stimulacije, dok faktor jedinstvenosti govori o posebnosti i jedinstvenosti predmeta procene i efekatima pobuđivanja pažnje. Na osnovu dobijenih rezultata (indeks zasićenja skala faktorima) i nekih dodatnih analiza (diskriminativna analiza i pouzdanost stavki) predložen je instrument za merenje dimenzija subjektivnog doživljaja reklamnih tv spotova (APT-12).

ČINIOCI I ASPEKTI PROMENE ORGANIZACIONE STRUKTURE

Branislava Čolak

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Poslednjih godina, naša privreda, a sa njom i čitavo društvo, prolazi kroz dugotrajan i ni malo lak proces tranzicije - promene aktuelne strategije razvoja, izazvane socio - ekonomskom krizom i neodrživošću dosadašnjeg načina privređivanja. Sve učestalija privatizacija, dolazak multinacionalnih kompanija i sve veća globalizacija tržišta, predstavljaju samo najčešće pominjane razloge za nužnost sprođenja najrazličitijih vidova promena u domaćim preduzećima. Stvorena na temeljima socijalističkog uređenja, organizaciona kultura domaćih preduzeća je pod velikim uticajem vodećih vrednosti naše nacionalne kulture – kolektivism, autoritarizma i egalitarizma, koje na žalost ne predstavljaju dobru osnovu za razvoj savremenog društva, već naprotiv, zahtevaju reviziju i zamenu novim, adekvatnijim i progresivnijim oblicima ponašanja. Ovaj rad ima za cilj da putem naučne, sistematske eksploracije utvrdi mišljenje radnika prema novoj kulturi organizacije, koja se neminovno nameće, njenim različitim aspektima, mogućnostima adaptacije na novonastalu situaciju i preprekama koje stoje na tom putu.

Mišljenje radnika ispitivano je prema sledećim aspektima promene organizacione kulture: odnos prema autoritetu, odnos između nagrada i sposobnosti, svest o neophodnosti transformacije, stav prema učenju i stručnom usavršavanju, sigurnost radnog mesta i uloga kolektiva u određivanju sudbine pojedinca. Socio-demografske varijable uključene u istraživanje su: pol, dužina radnog staža, starost, obrazovni nivo, hijerarhijski položaj, vrsta posla i materijalni status, dok psihološke varijable čine: zadovoljstvo poslom, mišljenje i očekivanje radnika od privatizacije sopstvenog preduzeća, mišljenje o privatizaciji uopšte, stepen poželjnosti domaćih i stranih vlasnika i preferencija vlasnika različite nacionalnosti. Istraživanjem je realizovan uzorak od 150 radnika, zaposlenih u velikim društvenim sistemima koji se nalaze u očekivanju privatizacije.

Neki od najvažnijih rezultata istraživanja ukazali su da stalno zapošljavanje i odgovornost kolektiva za sudbinu pojedinca, bez obzira da li je u pitanju država ili preduzeće, još uvek predstavlja dominantan stav kod većine ispitanika. Utvrđeno je i da spremnost za promene zavisi od nivoa obrazovanja, pri čemu su obrazovaniji ljudi spremniji i otvoreniji za promene i sticanje novih znanja u odnosu na one manje obrazovane, koje karakteriše težnja za održavanjem statusa quo. Najveći procenat ispitanika ne iznosi primedbe na proces privatizacije po sebi, već na način na koji se ona sprovodi u našoj zemlji, dok su oni uvereniji u potrebu za privatizacijom vlastitog preduzeća ujedno i spremniji na promene, kako u odnosu na preduzeće, tako i u odnosu na njihovo radno mesto i položaj u njemu. Najveći procenat ispitanih radnika je izrazio želju da privatizovana preduzeća imaju domaćeg vlasnika, a ukoliko bi bili prinuđeni da se odluče za pripadnika druge nacionalnosti, najveći broj njih bi odabrao da to bude Nemač. Takođe, ispitanici koji preferiraju stranog vlasnika, spremniji su na promene, kako u odnosu na preduzeće, tako i na ličnom nivou, u odnosu na radnike koji preferiraju domaćeg vlasnika.

POVEZANOST KODIRANJA I KONOTATIVNOG ZNAČENJA
INFORMACIJE U PROCESU RADA

Brankica Župunski
Filozofski fakultet, Beograd

Prilikom opažanja boje, ne opaža se samo fizičko svojstvo, već se njemu pridaje značenje koje poseduje kognitivnu, konativnu i emotivnu komponentu (Osgood, 1957). Ove tri komponente formiraju naš subjektivni doživljaj boje. Značenje koje se pridaje boji, zavisno je od kulture i ličnog iskustva (Škorc, 1992), ali neka od tih značenja postaju sve manje idiosinkratična i sve više univerzalno razumljiva; npr.: zeleno svetlo na semaforu. Razumevanjem značenja koje se pridaje boji, omogućava je njeno pravilno korišćenje u konstrukciji signalnih sistema, tako što će se uskladiti značenje informacije sa značenjem signala koji tu informaciju prenosi. Ovako ostvarena kompatibilnost doprinosi povećanju efikasnosti rada, smanjuje broj grešaka, dok se pouzdanost i tačnost sistema potencijalno unapređuju (Ivergard, 2003).

Cilj ovog istraživanja bio je da se utvrdi da li postoji povezanost konotativnog značenja pojma sa izborom boje, tj. da li značenje koje se pridaje informaciji u procesu rada utiče na izbor boje, i posredno, koje značenje se pridaje različitim bojama kao signalima u procesu rada.

Uzorak je činilo 117 ispitanika.

Varijable:

Nezavisna varijabla je radna situacija, kategorička varijabla sa 48 nivoa (različite situacije koje se mogu sresti u procesu rada).

Zavisne varijable: tri kvantitativne varijable koje predstavljaju procene svakog od ispitivanih pojmova na skalama konotativnog diferencijala i jedna kategorička varijabla sa 12 nivoa (različite boje).

Hipoteza: dimenzije značenja pojma pokazivaće značajan efekat na izbor boje.

Postupak: Ispitanici su procenjivali 48 pojmova korišćenih u ovom istraživanju na 9 bipolarnih sedmostepenih skala procene koje čine 3 dimenzije konotativnog diferencijala pojma: emotivno-evaluativna (nepoželjno-poželjno; neprijatno-prijatno; neprivlačno-privlačno); konativna (slabo-jako; nebitno-bitno; neupečatljivo-upečatljivo); kognitivna (neobjašnjeno-objašnjeno; nerazumljivo-razumljivo; nejasno-jasno). Zatim je zadatak ispitanika bio da za iste te pojmove odaberu jednu od 12 ponuđenih boja, onu za koju smatraju da najbolje opisuje dati pojam.

Rezultati:

Hijerarhijska klaster analiza je na svim dimenzijama konotativnog diferencijala izdvojila po dva klastera, potom je za svaki od dobijenih klastera utvrđena je najučestalije birana boja i posebnim χ^2 testovima provereno da li postoji statistički značajna učestalost izbora boje u okviru dobijenih klastera (za sve klastera $p < .000$).

Pojmovi koji su doživljeni kao nepoželjni, a koji su pri tom jasni i upečatljivi se obeležavaju crvenom bojom. Manje upečatljivo doživljene pojmove bolje će reprezentovati narandžasta boja, dok su manje jasni pojmovi obeleženi tirkiznom bojom. Pojmovi koji se doživljavaju kao prijatni biće asociirani uz belu boju, ali će krajnji odabir boje biti uslovljen celokupnom konotacijom, a ne pojedinim dimenzijama konotativnog značenja same situacije. Ovo istraživanje je pokazalo da konotacija utiče na izbor boje, ali je ta veza negde očiglednija (primer crvene boje), dok je kod drugih boja, manje jednoznačna, te je treba sa oprezom koristiti prilikom konstruisanja signalnih sistema.

PROFESIONALNI STRES ŽENA I MUŠKARACA NA
MENADŽERSKIM POZICIJAMA

Svetlana Čizmić, Jasmina Jakovljević

Institut za psihologiju, Beograd, Filozofski fakultet, Beograd

Predmet ovog istraživanja bio je pokušaj određivanja faktora koji koreliraju sa profesionalnim stresom žena i muškaraca na menadžerskim pozicijama. Ispitivane su razlike između žena i muškaraca na rukovodećim položajima, kao i razlike unutar grupa menadžerki i menadžera, po pitanju nekoliko relevantnih činilaca: komponenti posla (intrinzičkih aspekata posla, uloge i međuljudskih odnosa u organizaciji), sociodemografskih faktora, faktora bračne i porodične situacije. Za potrebe istraživanja primenjena je dopunjena skala za procenu stresa na radu (Čizmić, 1995) i utvrđene su njene metrijske karakteristike. Hipotetička valjanost skale je proveravana na dva načina: na osnovu ispitivanja unutrašnje homogenosti skale i pomoću faktorske analize.

Pored metoda deskriptivne statistike (mere centralne tendencije i mere varijabilnosti) u obradi podataka su korišćeni hi-kvadrat test, t-test, analizavarijansa kao i tehnike korelacione i faktorske analize. U istraživanju je učestvovalo 100 menadžera koji rade u različitim organizacijama privredne i društvene delatnosti, društvenog i privatnog vlasništva sa teritorije Beograda. Varijabla pol je kontrolna, te je uzorkom obuhvaćeno 50 žena i 50 muškaraca na menadžerskim pozicijama ujednačenih po kategorijama nezavisnih varijabli (starost – do 35, od 36 do 50 i preko 51 godine; obrazovanje – srednja stručna sprema, viša škola i fakultet; položaj u menadžmentu – menadžer prve linije, menadžer srednje linije i top menadžer; dužina radnog staža – do 10 godina, između 11 i 20 godina i preko 21 godine radnog staža; bračna situacija – jesu ili nisu u braku i porodična situacija – imaju ili nemaju decu). Po pitanju ukupne procene stresa na radu, kao i procene pojedinih aspekata stresa na radu, pol menadžera se nije pokazao kao značajan faktor razlikovanja ispitanika, pri čemu je najstresogeniji faktor radna uloga, a odnosi u organizaciji su se pokazali kao najmanje stresni. Za starost, faktore bračne i porodične situacije se pokazalo da postoji razlika između pojedinih kategorija menadžerki. Kod menadžera, kao značajni faktori razlikovanja ispitanika su se pokazali: obrazovanje, radni staž i položaj u menadžmentu. Radni staž i bračno stanje su faktori na osnovu kojih se žene i muškarci istih kategorija radnog staža i bračnog stanja razlikuju u proceni stresa i to tako što menadžerke sa radnim stažom od 11 do 20 godina i menadžerke koje nisu u braku značajno stresogenijim procenjuju intrinzičke faktore posla od menadžera. Proverom metrijskih karakteristika instrumenta ustanovljeno je da skala za procenu stresa na radu menadžera spada u kategoriju psiholoških instrumenata visoke pouzdanosti –dobijena vrednost alfa koeficijenta iznosi 0.84. Indeksi diskriminativnosti stavki su u najvećem broju značajni na nivou 0.01.

KORELATI PREFERENCIJA TIPOVA KORISNIČKIH INTERFEJSA

Ivana Kovačević, Dušan Vujošević

Fakultet organizacionih nauka, Beograd, Saga Infotech

Savremena poslovna sredina podrazumeva učestalo korišćenje kompjutera i Interneta. Sve više zaposlenih svakodnevno komunicira i obavlja radne zadatke

koristeći kompjuterski interfejs, koji za njih postaje dominantno radno okruženje. Kompjuterski interfejs (interfejs, korisnički interfejs ili maska) je grafička celina čijim korišćenjem se unose, obrađuju i pregledaju podaci. Obično se prikazuje na kompjuterskom ekranu i ima oblik četvorougaoanog prozora. U kontekstu korišćenja interfejsa, uspešnost poslovanja zavisi, pre svega, od adekvatne i usklađene interakcije između korisnika i interfejsa. Pri osmišljavanju interfejsa je stoga potrebno voditi računa da se njegovim usklađivanjem sa očekivanjima i preferencijama korisnika što više zadovolje korisničke potrebe. Rezultati prethodnih istraživanja (Akoumianakis i Stephanidis, 2003; Barfield i Weghorst, 1993) pokazuju da iskustvo, znanje, sposobnosti, očekivanja, kao i stav prema konkretnom izgledu „virtuelnog radnog prostora“ mogu uticati na dopadljivost određenog interfejsa. Koncipiranje dizajna interfejsa prema preferencijama korisnika postaje sve aktuelnije, te se u okviru tih napora izvodi i ovo istraživanje.

Cilj istraživanja bio je da se ispita da li su i na koji način postojeće iskustvo u korišćenju kompjutera i Interneta, kao i stav prema njima, povezani sa stepenom i prirodom preferencije za tri ponuđena, tehnološki izdiferencirana tipa interfejsa: desktop, veb i polu-veb. Pretpostavili smo da će iskustvo u korišćenju kompjuterskih programa, kao i iskustvo u korišćenju Interneta biti u pozitivnoj korelaciji sa stepenom dopadanja određenih korisničkih interfejsa. Takođe, pretpostavka je bila i da će stav prema kompjuteru i Internetu biti jači generator preferencija tipova interfejsa od samog iskustva. Dalje, očekivalo se da će ispitanici koji imaju više iskustva sa Internetom imati i pozitivniji stav prema ovoj tehnologiji, kao i da će veb tip interfejsa biti procenjen kao najviše dopadljiv. Ispitanici su imali pred sobom ponuđene vizuelne stimuluse koji predstavljaju sva tri tipa interfejsa i od njih se tražilo da procene korisničke performanse, prikladnost ponuđenih atributa koji ih opisuju, da predlože eventualne promene vizuelne predstave interfejsa, kao i da rangiraju sva tri tipa interfejsa prema već pomenutim korisničkim performansama. Iskustvo u korišćenju kompjutera i Interneta, kao i stav prema njima procenjeni su skalama Likertovog tipa u kojem se od ispitanika tražilo da procene koliko često, koliko dugo, u koje svrhe i na koji način koriste kompjuterske i Internet programe i tehnologije, kao i njihov stav prema tim tehnologijama.

Rezultati istraživanja su pokazali da se veb interfejs procenjuje kao najbolji s obzirom na očekivane korisničke performanse i da se opisuje kao „uzbudljiv“, u poređenju sa sa „rigidnošću“ i „monotonošću“ desktop interfejsa i utiskom „prijatne prilagodljivosti“ koji ostavlja tranzitorni, polu-veb tip interfejsa. Takođe, pokazalo se i da su stepen iskustva u korišćenju informacionih tehnologija i pozitivan stav prema njima u korelaciji sa davanjem prednosti interfejsu veb tipa. Ovo se može objasniti delom svešću korisnika o komparativnim prednostima veb interfejsa, ali delom i, s obzirom na relativnost i umerenost ovih prednosti, intenzivnošću korišćenja veb tehnologija u neposlovne svrhe.

Marijana Mladenovic
Filozofski fakultet, Beograd

Radna motivacija je proces kojim se ponašanje u organizaciji energizuje, usmerava i održava. Postoji mnoštvo teorija koje se bave konceptualizacijom faktora koji upravljaju ovim procesom, ali teoretičari motivacije uglavnom pretpostavljaju postojanje dva osnovna izvora motivacije: ekstrinzički i intrinzički. Sredinom devedesetih godina formulisana je integrativni model motivacije za rad koji se zasniva na predstavi o sebi. Autori (Leonard, Beauvais & Scholl, 1995) ovog modela smatraju da postoji pet izvora motivacije, koji se mogu operaciono definisati: intrinzička motivacija (manifestuje se kao želja za zabavom i uživanjem u samom procesu izvođenja aktivnosti), instrumentalna motivacija (važnost spoljašnje materijalne nagrade), spoljašnja motivacija bazirana na slici o sebi (potreba za prihvaćenošću od referentnih osoba ili grupa i potreba za ličnom afirmacijom), unutrašnja motivacija bazirana na slici o sebi (želja da se dostignu lični standardi u pogledu svojih kompetencija, crta i vrednosti), internalizovani ciljevi (potreba da se postignu ciljevi konzistentni sa internalizovanim vrednostima). Krajem devedesetih godina konstruisan je instrument za merenje ovako definisane strukture radne motivacije (Barbuto & Scholl, 1998). Nazvan je Inventar motivacionih izvora (Motivation Sources Inventory). Instrument je preveden i prvi put upotrebljen u ovom istraživanju. Sastoji se od 30 tvrdnji ili samoopisa ponašanja na poslu i u vezi sa poslom, po šest za svaki od pet pretpostavljenih izvora motivacije. Tvrdnje su nasumično poredane, a od ispitanika se traži da na sedmostepenoj skali procene koliko se slažu sa svakom tvrdnjom. Cilj istraživanja bio je da se utvrdi profil motivacije predložen modelom radne motivacije zasnovane na slici o sebi. Osnovna pretpostavka bila je da ne postoje razlike u pogledu pola, starosti i visine obrazovanja. U eksplorativnom istraživanju sprovedenom krajem 2003. i početkom 2004. godine, ispitano je 272 ispitanika, starosti od 21 do 65 godina, oba pola, zaposlenih u trenutku sprovođenja istraživanja u različitim firmama. Zastupljenost svakog izvora motivacije utvrđivana je računanjem srednje vrednosti. Značajnost diferencija srednjih vrednosti po polu, starosti i obrazovanju proveravana je analizom varijanse. Pokazalo se da je najzastupljeniji izvor motivacije unutrašnja motivacija zasnovana na slici o sebi. Potom sledi izvor motivacije nazvan "internalizovani ciljevi", dok je na trećem mestu instrumentalna motivacija. Na začelju su intrinzička motivacija i spoljašnja motivacija zasnovana na slici o sebi. Razlika prema polu postoji samo u slučaju instrumentalne motivacije. Kod muškaraca je ovaj izvor motivacije statistički značajno više zastupljen. Kada se uzorak подели prema starosti, internalizovani ciljevi značajnije su zastupljeni kod starijih nego kod mlađih ispitanika. U odnosu na visinu obrazovanja značajne razlike postoje u stepenu zastupljenosti unutrašnje motivacije zasnovane na slici o sebi i internalizovanih ciljeva. Ovi izvori motivacije više su zastupljeni kod visoko obrazovanih ispitanika.

PERCEPCIJE KVALITETA RADNOG ŽIVOTA RUKOVODILACA I
RADNIKA U PROIZVODNOJ ORGANIZACIJI

Elisaveta Sardžoska

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet Skopje

U radu su procenjene karakteristike radne sredine na bazi percepcija zaposlenih individua u organizaciji za proizvodnju hleba, peciva i slatkiša "Žito Luks" - Skopje. Cilj istraživanja je bio da se odredi i komparira kvalitet radnog života kod menadžera i izvršilaca u proizvodnoj organizaciji. Uzorak je sačinjavalo 50 ispitanika i to 17 rukovodilaca i 33 radnika, od kojih 9 sa visokim i 41 sa srednjim obrazovanjem i po 25 iz oba pola. Prosečni radni staž ispitanika je bio 18 godina dok je njihov prosečni uzrast iznosio 44 godine. Bilo je postulirano da će rukovodioci percepirati kvalitetniji radni život u poređenju sa radnicima. Skala za procenu kvaliteta radnog života autorke S. Bearfield, 2003 sa Sydney Univerziteta u Australiji bila je primenjena kao instrumenat za dobijanje podataka istraživanja. Skala obuhvata 16 indikatora koji se odnose na određene parametre radne sredine i 2 otvorena pitanja o faktorima individualnog zadovoljstva poslom i predlozima za poboljšanje radnog setinga. Indikatori radne sredine obuhvataju intrinzične (na pr. autonomija i inicijativa na poslu, personalni razvoj, stepen individualne kontrole izvršavanja posla) i ekstrinzične faktore (na pr. međuljudske odnose, plata i sistem nagrađivanja, obim i opterećenost poslom). Ispitanici su trebali da izraze stepen svoje saglasnosti i zadovoljstva sa tvrdnjama koje se odnose na indikatore radne sredine. Skala je prije primene bila adaptirana sa engleskog na makedonskom jeziku. Istraživačka hipoteza je bila testirana t - testom.

Rezultati generalno nisu potvrdili osnovnu pretpostavku istraživanja jer su ukazali na postojanje značajne razlike između rukovodilaca i radnika na samo dva od ukupno 16 indikatora kvaliteta radnog života. Ta dva aspekta radne sredine predstavljaju stepen saglasnosti o postojanju poverenja u menadžment sa iskustvom u rukovođenju i stepen zadovoljstva individualnim opterećenjem na radu. Pri tome su rukovodioci postigli značajno veće rezultate na oba dva aspekta u odnosu na radnike. Nalazi istraživanja su ukazali na generalno prosečan kvalitet radne sredine u uslovima privatizacije izabrane organizacije. Predloženo je poboljšanje konkretnih parametara radnog okruženja da bi se povećao kvalitet radnog života podjednako za menadžere i radnike čime bi se realizovala veća produktivnost i blagostanje zaposlenih individua.

EMPIRIJSKA PROVERA INSTRUMENTAZA ISPITIVANJE
MOTIVACIONE STRUKTURE

Zlata Lazarević, Milica Stanojević

Filozofski fakultet, Beograd

U naučnim krugovima trenutno dominira integrativni pristup u istraživanju motivacije, koji polazi od teorije očekivanja ali delimično obuhvata i domene drugih teorija, kako procesnih, tako i sadržajnih. Iako je formiran konceptualni

okvir ovog pristupa, još uvek ne postoji dovoljan broj kvalitetnih i empirijski proverenih instrumenata koji bi bili direktno primenjivi u praksi. Stoga, cilj ovog istraživanja je validacija jednog novijeg instrumenta za ispitivanje motivacione strukture zaposlenih. Zadatak istraživanja je da se provere sledeće metrijske karakteristike instrumenta: pouzdanost, valjanost, diskriminativnost i objektivnost. Do sada, izrada samog instrumenta prošla je kroz dve faze. U prvoj fazi napravljena je modifikacija instrumenta korišćenog u Porterovom istraživanju 70-tih godina prošlog veka. Od tri dimenzije –značaj, očekivanje i stepen zadovoljstva zaposlenih, preuzeta je samo dimenzija koja se odnosila na značaj, odnosno važnost pojedinih karakteristika posla za same ispitanike. Ta dimenzija poslužila je kao osnova instrumenta za ispitivanje strukture motivacije prilikom izrade dva istraživanja. Metrijske karakteristike, u oba rada, pokazale su se kao dobre (KMO=,9209, $\lambda_1=,8039$, $\lambda_6=,8892$ i $\alpha=,8458$, odnosno KMO=,9433, $\lambda_1=,8211$, $\lambda_6=,9126$ i $\alpha=,8694$).

U sledećoj fazi izrade instrumenta izbačene su stavke koje su se pokazale manje diskriminativnim. Uпитnik je zadavan u dve forme: u A formi upitnika indikatori unutrašnje i spoljašnje motivacije zadati su naizmenično, dok su u B formi upitnika prvo izloženi svi indikatori unutrašnje, a potom indikatori spoljašnje motivacije.

Uzorak je bio prigodan –245 zaposlenih na teritoriji Beograda. Polovina ispitanika ima do 35, a radno iskustvo do 10 godina; srednju školu završilo je 70, a višu odnosno visoku 168 ispitanika; 99 ih je neoženjeno/neudato, a 133 živi sa partnerom.

Uпитnici su podeljeni u obe forme različitom, ali ujednačenom uzorku zaposlenih. Pretpostavka je bila da se između dve forme upitnika neće pojaviti značajna razlika u pogledu metrijskih karakteristika, kao i da će se ponoviti dobre metrijske karakteristike koje su dobijene u prethodnoj fazi izrade instrumenta. Međutim, dobijeni rezultati nisu bili u skladu sa očekivanjem.

Merne karakteristike obe forme upitnika lošije su od dobijenih mera u prethodnim istraživanjima. Karakteristike A forme upitnika su: KMO=,82; $\alpha=,7759$; $\lambda_1=,7274$ i $\lambda_6=,8314$. Za B formu dobijene su sledeće karakteristike: KMO=,8946; $\alpha=,8172$; $\lambda_1=,7662$ i $\lambda_6=,8643$. Detaljnijom analizom došlo se do zaključka da redosled izlaganja pojedinih ajtema u značajnoj meri utiče na karakteristike instrumenta u celini. Takođe, ni na jednom od navedenih poduzoraka nisu dobijeni dovoljno čisti faktori koji bi u zadovoljavajućoj meri objašnjavali dobijenu varijansu –za razliku od prethodnih istraživanja u kojima su mogli da se ekstrahuju relativno čisti faktori unutrašnje i spoljašnje motivacije.

Budući da su poduzorci bili ujednačeni, pokušali smo da proverimo kakve bi bile merne karakteristike instrumenta na celom uzorku, nezavisno od redosleda izlaganja pojedinih ajtema. U tom slučaju dobijene su sledeće mere: KMO=,87; $\alpha=,8006$; $\lambda_1=,7506$ i $\lambda_6=,8323$. Takođe, ekstrahovano je četiri faktora koji objašnjavaju veći deo varijanse.

Dobijeni rezultati u većoj meri proizveli su nova pitanja, nego što su uspeli da daju odgovore na postavljena. Empirijska potvrda da redosled izlaganja ajtema utiče na kvalitet instrumenta u celini odraz je heurističkog značaja istraživanja.

OKRUGLI STO

KVALITET STUDIJA PSIHOLOGIJE U SRBIJI

Organizator i voditelj: Ivan Ivić

XIII Emirijska istraživanja u psihologiji; Nedelja, 11. februar 2007

A. Ciljevi

Analiza kvaliteta reformisanih studija psihologije

Definisanje sugestija za poboljšanje studija u narednom periodu

B. Problemi za raspravu

Rasprava treba da doprinese analizi problema kvaliteta studija koji su rešavani u procesu skorašnjih reformi studija psihologije i identifikaciji problema koji su ostali nerešeni. U središtu rasprave će biti sledeći problemi kvaliteta studija :

1. Misija (osnovna namena) studijskih grupa za psihologiju (nivo mastera)

Koliko jasno su definisane buduće profesionalne uloge koje će imati psiholozi sa diplomom mastera? Koje profesionalne kompetencije, osnovna znanja i umenja mastera psihologije su definisane kao ishodi studija psihologije? Da li je pri reformisanju studija psihologije bilo ikakvih pokušaja da se misija studijskih grupa za psihologiju i definisanje profesionalnih kompetencija, osnovnih znanja i umenja utemelje na očekivanim potrebama za psihološkim znanjima u našoj zemlji? Da li su te kompetencije, osnovna znanja i umenja u skladu sa definisanim misijom studijskih grupa psihologije?

2. Kvalitet studijskih programa

Koje kompetencije, osnovna znanja i umenja definišu profesionalni profil budućih mastera psihologije u programima studija psihologije: koje osnovne teorijske sisteme treba da upoznaju studenti, koje osnovne istraživačke metode treba da upoznaju/nauče, koje primenjene metode (koje praktične psihološke instrumente treba da nauče da koriste), koji su osnovni korpusi znanja koje treba da usvoje? Koje se osnovne praznine i nedostaci uočavaju u novim programima? Osavremenjavanje programa: u kojoj meri je izvršeno, koje su osnovne inovacije u programima studija i zašto su uvedene ?

Obim programa: može li se govoriti o preopterećenosti studenata i da li su u procesu pripreme reforme vršene ozbiljnije procene opterećenja studenata po godinama studija? Da li su u novim programima promenjeni odnosi između teorijske i praktične nastave? Jednosemestralni kursevi : da li doprinose ili ne, poboljšanju kvaliteta studija?

3. Kvalitet nastavnog kadra

Viškovi ili manjkovi kvalifikovanog nastavnog kadra? Naučni i pedagoški kriterijumi za izbor nastavnog kadra: da li su iole jasno definisani u statutima, koji su, da li se primenjuju? Koliko često se vrše izbori nastavnika na osnovu opštih kriterijuma (doktorat iz psihologije, neki naučni radovi), a ne na osnovu kvalifikovanosti za nastavu u određenoj specifičnoj psihološkoj disciplini? Da li se iole ozbiljno pri izboru ocenjuju pedagoške kompetencije nastavnika (ocena metoda nastave/učenja koje primenjuju nastavnici, inovacije u metodama, studentske ocene nastavnika, kolegijalna evaluacija nastave)? Angažovanje nastavnika van matične studijske grupe: koliko toga ima i kako utiče na kvalitet studija? Ukidanje tradicionalnog statusa asistenta: da li će doprineti ili ne kvalitetu studija?

4. Kvalitet uslova za studiranje:

Školski prostor: ima li ga dovoljno, ima li specijalizovanog prostora, kao što su laboratorije, manje sale za vežbe, čitaonice, prostor za okupljanje studenata? Ima li vežbaonica van fakulteta, koliko, koja im je namena?

Nastavni resursi : biblioteke (ima li knjiga i u dovoljnom broju za studente, koliko i kakvih časopisa, pretplata na baze podataka), ima li multimedijalnih didaktičkih sredstava kao što su obrazovni softver, DVD, CD, nastavnih video filmova, bilo komercijalnih, bilo samodelnih, opremljenost dovoljnom informatičkom opremom za studente, a ne samo za nastavnike, ima li laboratorijske opreme, naročito za neke modernije psihološke discipline (na primer, za neuropsihološka istraživanja) ili se to obezbeđuje sardnjom sa drugim institucijama)?

5. Kvalitet procesa nastave / učenja

U kojoj meri je proces nastave/učenja-studiranja koncipiran tako da u velikoj meri doprinosi sticanju znanja i formiranju umenja i kompetencija koje su definisane kao osnovne za profil psihologa mastera ili psihologa mastera određenog profila? Koliko prilika imaju studenti da u toku studija praktikuju neke istraživačke metode, koje metode, koji su oblici samostalne primene tih metoda?

Praksa u toku studija: ukupan obim prakse u toku studija, koja vrsta prakse, zašto baš to i koliko je to povezano kompetencijama koje treba da steknu studenti? Koje vrste samostalnog rada studenata postoje u toku studija: u kojim predmetima koliko ima toga, koji oblici aktivnog učešća, kakve vrste vežbi, seminarski radovi i referati, mala samostalna istraživanja, terenske vežbe, Internet istraživanja, kliničke vežbe, samostalna psihološka ispitivanja pojedinaca, testiranje i primena drugih psihometrijskih instrumenata, pokušaji konstrukcije psiholoških instrumenata itd)?

Interaktivna nastava : ima li toga, koji oblici, koliko često, koji ciljevi se ostvaruju tim tipom nastave?

6. Kvalitet postignuća studenata

Kakav je sistem vrednovanja studentskih postignuća i da li on garantuje ostvarivanje ciljeva studiranja, tj.osnovne namene (misije) studija i sticanja osnovnih znanja, umenja i kompetencija? Ocenjivanje postignuća studenata: šta se ispituje (reprodukcija gradiva, upotreba naučenog, rešavanje problema ili simulacije praktičnih problema, transfer znanja, praktikovanje umenja itd)? Mesto ocenjivanja u procesu učenja: da li samo završni ispiti ili i ocenjivane u toku godine, ocenjivanje pomoću testova znanja i usmenih ispita ili ocenjivanje i radova studenata u toku godine (ocenjivanje vežbi, istraživačkih ili primenjenih radova, praktikovanja nekih umenja i kompetencija i primene psiholoških instrumenata)?

7. Mehanizmi kontrole kvaliteta

Da li su u studijske programe ugrađeni neki mehanizmi kontrole kvaliteta studija, neki od uobičajenih sistema samovrednovanja, kolegijalnog vrednovana, spoljnog vrednovanja i da li se neki od njih primenjuju u praksi?

C. Učesnici okruglog stola

Na okruglom stolu će učestvovati predstavnici studijskih grupa za psihologiju iz Srbije i gosti : Violeta Arnaudova (Skopje), Vesna Gavrilov-Jerkvić (Novi Sad), Slobodan Marković (Beograd), Goran Opačić (Beograd), Snežana Smederevac (Novi Sad), Tatjana Stefanović-Stanojević (Niš), Jelisaveta Todorović (Banjaluka).

Planira se i učešće auditorijuma i to na dva načina:

Kratke intervencije u toku rasprave među učesnicima okruglog stola (pitanja koja se odnose na one momente koji se baš u tom trenutku raspravljaju, kraće dopune/dorade/ onoga o čemu govore učesnici okruglog stola). Poslenjih 30 minuta je rezervisano za učešće auditorijuma.

D. Pripremljeni pisani materijali kao osnova za raspravu

Kao polazna osnova za diskusiju poslužiće sažeti pisani materijali (koji će biti štampani u knjizi rezimea radova). Materijale su pripremili predstavnici odeljenja za psihologiju u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Banjaluci.

SPISAK UČESNIKA

Altaras, A	26, 39, 40	Milosavljević, B	57, 58
Andelković, D	48, 49, 53	Milošević-Đorđević, J	54
Antić, S	29	Minić, M	7
Arnaudova, S	81	Minić, Z	28
Arsenijević-Puhalo, A	33, 67	Mitrović, D	76, 77, 78
Arsenović Pavlović, M	36, 42	Mladenović, M	61, 89
Bala, G	69	Moreno, M	48, 49
Bobera, T	18	Moscoso del Prado, M	11
Bodroža, B	50, 52	Nikolašević, Ž	77
Buđevac, N	48, 49, 66	Nikolić-Novaković, L	42
Buha-Đurović, N	36	Novak, J	63
Čekrlija, Đ	83	Novaković, A	31
Čizmić, S	87	Novaković, M	84
Čolak, B	85	Ognjenović, V	51
Čolović, P	75, 77, 78	Padejski, N	76
Dimitrijević, A	60	Pajić, D	70, 72
Dinić, B	45, 46	Pavlović-Babić, D	27
Dogandžić, M	7	Pejić, B	16, 23, 25
Đorđević, M	18	Pejović, M	41
Drljača, D	75	Peruničić, I	80
Đurović, M	73	Pešić, J	37
Dušanić, S	57, 58, 59	Pešikan, A	35
Fajgelj, S	69	Petrović, B	63, 79, 82
Filipović Đurđević, D	11	Petrović, N	51, 68
Flere, S	71	Pižurica, M	9
Gulevska, A	81	Plut, D	62, 63
Gvozdrenović, V	4	Popadić, D	62
Hedrih, V	31, 71	Puhalo, S	33, 67
Hinić, D	65	Radišić, J	43
Ivić, I	92	Radivojević, N	10
Jakovljević, J	87	Ristić, I	19, 21, 22
Jakšić, H	48, 49	Šakotić-Kurbalja, J	34
Janjević-Popović, V	30	Sardžoska, E	90
Jelić, A	12	Savić, M	48, 49

Jevremov, T	70	Savić, S	26
Jokić, T	24	Šikanja, J	24
Jolić, Z	36	Škorc, B	17, 53
Jonuz, F	71	Smederevac, S	45, 77, 78
Jovanović, J	41	Stanimirović, D	32
Jovanović, T	8	Stanojević, M	91
Jović, V	18, 19	Stojanović, D	15
Knežević, G	74, 80	Stojanović, K	73
Koprivica, M	48, 49	Stojanović, R	5
Kostić, A	10, 11	Stojiljković, S	78
Kostić, P	71	Stojković, I	44
Kovačević, I	88	Tadić, M	39, 40
Krstić, N	48, 49	Todić, T	7
Kuzmanović, B	51, 68	Todorović, A	74
Lajović, B	41	Todorović, D	4
Lavrić, M	71	Todorović, J	31, 73, 78
Lazarević, Z	91	Tomović, M	20
Lovrić, S	57	Tošković, O	6, 7, 27
Macura-Milovanović, S	38	Tubić, T	69
Malešević, D	13	Vasiljević, D	44
Marjanović, L	48, 49	Vidanović, S	78
Marjanović, M	7	Videnović, A	19, 21
Marković, S	12, 13, 15	Vučković, S	41
Mihić, V	52	Vučković, V	20
Milić, D	18	Vujošević, D	88
Milićević, N	16, 25	Zdravković, S	3, 5
Milin, P	3, 8, 9	Žeželj, I	56
Milislavljević, M	18	Žujko, M	55
Milojević, S	18	Župunski, B	66, 86